

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇATIŞMA ÜZERİNE YAPISAL KURAMLAR: UKRAYNA VE YEMEN
ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MEHMET EMİN YÜNCE

DANIŞMAN
DOÇ. DR. FÜSUN ÖZERDEM

OCAK, 2019
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇATIŞMA ÜZERİNE YAPISAL KURAMLAR: UKRAYNA VE YEMEN
ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

MEHMET EMİN YÜNCE

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 05.02.2019

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 16.01.2019

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Füsun ÖZERDEM

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Sinem KOCAMAZ

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman ÇATI

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

OCAK, 2019

MUĞLA

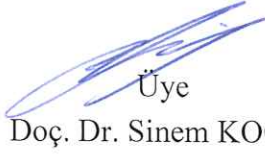
TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 26/12/2018 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesine göre, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mehmet Emin YÜNCE'nin "Çatışma Üzerine Yapısal Kuramlar: Ukrayna Ve Yemen Örnekleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı tezini incelemiş ve aday 16/01/2019 tarihinde saat 13.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra (90) dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Füsun ÖZERDEM

Üye
Doç. Dr. Sinem KOCAMAZ

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman ÇATI

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Çatışma Üzerine Yapısal Kuramlar: Ukrayna ve Yemen Örnekleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05 02.2019

Mehmet Emin YÜNCE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı: YÜNCE

Adı : MEHMET EMİN

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe: Çatışma Üzerine Yapısal Kuramlar: Ukrayna Ve Yemen Örnekleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Y. Dil: Structural Theories on Conflict: A Comperative Study on The Examples of Ukraine and Yemen

TEZİN TÜRÜ : Yüksek lisans

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ÖZERDEM, Füsün

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI: 104
TEZİN KONUSU (KONULARI) :	
1. Çatışma Üzerine Yapısal Kuramlar	
2. Arap Baharı Sonrası Yemen Krizi	
3. Mайдan Hareketi Sonrası Ukrayna Krizi	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER:	
1. Çatışma	
2. Yapısalcılık	
3. Husi Hareketi	
4. Mайдan Hareketi	
5. Emperyalizm	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER:	
1. Conflict	
2. Structualism	
3. Houthi Movement	
4. Mайдan Movement	
5. Imperialism	
1. Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum ( )	
2. Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir (x)	
3. Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir (x)	
Yazarın İmzası: 	Tarih : 05.02.2019

ÖZET

İnsanlık tarihinin en eski sosyal olgularından biri olan çatışma olgusunun nedenleri ve niteliği sosyal bilimlerin pek çok alanında, özellikle de uluslararası ilişkiler alanında incelenen konular arasında yer almaktadır. Uluslararası ilişkiler ve diğer disiplinlerden beslenen ve özellikle çatışmaların neden ortaya çıktığı konusuna cevap arayan kuramlar çatışma üzerine kuramlar olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışmada çatışma üzerine kuramların genel bir çerçevesi çizildikten sonra, çatışmaların ortaya çıkışını uluslararası sistemin yapısal özellikleri ile açıklamaya çalışan yapısal kuramlar incelenmiştir. Öncelikle çatışma üzerine yapısal kuramlar çatısı altında incelenen Marksist kuram ve realist kuram ile Galtung'un çatışma çalışmalarının temel savları açıklanmış, daha sonra bu savların yakın tarihte yaşanan iki çatışma olan Ukrayna ve Yemen çatışmalarını açıklamakta ne ölçüde başarılı olduğu karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmiştir.

Çalışmanın temel tezi; çatışma üzerine yapısal kuramların yapının belirleyici yönüne yaptığı vurgunun örnek çatışmalar açısından desteklendiğinin, diğer taraftan özellikle merkezi ekonomik güçlerin dahil olmadığı bölgesel savaşların ve iç savaşların açıklanmasında ise yetersiz kaldığının ifade edilebileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Yapısalcılık, Husi Hareketi, Maidan Hareketi, Emperyalizm

ABSTRACT

The reasons and characteristics of the phenomenon of conflict, which is one of the oldest social phenomena in human history, are among the topics studied in many fields of social sciences, especially in the field of international relations. The theories that are based on international relations and other scientific disciplines and seek answer especially to the question of why the conflicts occur are named as theories on conflict.

In this study, after a general framework of the theories on conflict, structural theories that try to explain the emergence of conflicts with the structural features of the international system are elaborated. First, the basic arguments of Marxist theory, realist theory and Galtung's conflict studies, which are examined under the framework of structural theories of conflict, have been explained and then the extent to which these arguments were successful in explaining two recent conflicts, Ukraine and Yemen, have been analyzed in a comparative approach.

The main thesis of the study is that the emphasis of structural theories to decisive role of structure on conflict can be affirmed in terms of abovementioned conflicts and on the other hand, it can be stated that these theories are insufficient to explain the regional wars and civil wars, especially where central economic powers are not included.

Key Words: Conflict, Structuralism, Houthi Movement, Maidan Movement, Imperialism

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında emekleri ve katkıları bulunan aşağıda adı geçenlere teşekkür etmek vicdani borcumdur.

Öncelikle mesleki ve akademik hayatıma kazandırdıkları ve özellikle bu çalışmadaki desteği nedeniyle tez danışmanın Doç. Dr. Füsun ÖZERDEM'e teşekkür etmek isterim. Değerli hocam, çalışmanın başından itibaren bana özgürlük alanı bırakarak ve isteklerimi de dinleyerek engin tecrübesi ve birikimiyle beni yönlendirdi, ihtiyaç duyduğum her anda yoğun mesaisi arasında bana değerli vaktini ayırdı ve bana stres yaşatabilecek pek çok konuyu zamanında müdahalelerle kolaylaştırdı. Örnek bir tez danışmanı portresi olarak hatırlayacağım kendisine minnet borcum bakidir.

Alfabenin ilk harfinden itibaren öğrenim hayatımda benim için emek harcayan öğretmenlerime ve hocalarıma minnet borcumu yeniden yoğun bir şekilde hissediyorum. Üzerimde emeği olan bütün hocalarıma özellikle de kendilerinden ders aldığım ve halen mesai arkadaşlığı da yapma şansına sahip olduğum değerli bölüm hocalarıma teşekkürlerimi saygılarımla sunuyorum. Tez çalışmam sırasında eserlerinden faydalandığım bütün akademisyenlere de bu vesileyle teşekkür ederim.

Değerli mesai arkadaşlarım ve dostlarım Duygu DUMAN, Ali Emre AYDIN ve Mert Selim ŞEN hayatı daha güzel kılan arkadaşlıklarının yanında bu tez çalışması süresince de bana yardım ettiler. İhtiyaç duyduğumda yanımda olacaklarını bilmek her zaman olduğu gibi huzur verdi, çalışmam süresince motivasyon kaynağım oldular. Bunun yanında değerli fikirleri ve yardımları ile tezin şekillenmesine de katkıda bulundular. Dostluğumuzun bir ömür sürmesi dileğiyle kendilerine kalpten teşekkür ediyorum.

Son olarak varlıkları, zorluklar içinde yaptıklarını kalpten bir minnetle bildiğim fedakarlıkları ve hayatım boyunca hissettiğim rehberlikleri nedeniyle anneme, babama ve kardeşlerime karşı hayatın her dönüm noktasında olduğu gibi bugün de hissettiğim şükran borcumu ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇATIŞMA KAVRAMI VE ÇATIŞMA KURAMLARI

1.1. ÇATIŞMA KAVRAMI VE ÇERÇEVESİ.....	8
1.2. ÇATIŞMALARIN TARİHSEL SÜRECİ.....	13
1.3. ÇATIŞMA KURAMLARI.....	17
1.3.1. Biyolojik-Psikolojik Kuramlar	18
1.3.1.1. Biyolojik Kuramlar	18
1.3.1.2. Psikolojik Kuramlar	21
1.3.2. Kimlik Temelli Kuramlar	24
1.3.3. Yapısalcı Kuramlar.....	29
1.3.3.1. Galtung ve Çatışma	32
1.3.3.2. Marksist Kuramlar	35
1.3.3.3. Klasik Realizm ve Neo-Realizm.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

UKRAYNA VE YEMEN KRİZLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. 2013 UKRAYNA KRİZİ	44
2.1.1. Ukrayna'nın Coğrafi ve Ekonomik Yapısı.....	44
2.1.2. Demografik ve Etnik Yapı.....	46
2.1.3. Turuncu Devrim'den 2014 Krizine Ukrayna	50
2.1.3.1. Turuncu Devrim	50
2.1.3.2. Turuncu Devrim Sonrası Ukrayna	54
2.1.3.3. Karadeniz Kıyıları ve Kırım.....	57
2.2. ARAP BAHARI SONRASI YEMEN KRİZİ.....	60
2.2.1. Yemen'in Coğrafi ve Ekonomik Yapısı	60

2.2.2. Yemen Nüfusunun Mezhepsel Yapısı ve Husi Hareketi.....	63
2.2.3. Yemen'in Tarihsel Arka Planı.....	66
2.2.4. Arap Baharı ve Yemen.....	68
2.2.5. El-Kaide ve İŞİD'in Yemen'deki Faaliyetleri.....	71
2.2.6. Bölgesel Güçlerin Yemen Krizindeki Tutumları	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAPISAL ÇATIŞMA TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE UKRAYNA VE YEMEN KRİZLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. GALTUNG'UN ÇATIŞMA ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE YEMEN VE UKRAYNA KRİZLERİ.....	77
3.2. MARKSİST KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE YEMEN VE UKRAYNA KRİZLERİ	79
3.3. KLASİK REALİST VE YAPISALCI REALİST KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE YEMEN VE UKRAYNA KRİZLERİ.....	81
3.3.1. Klasik Realist Kuram	81
3.3.1.1. Yemen Krizi	82
3.3.1.2. Ukrayna Krizi.....	86
3.3.2. Güvenlik İkilemi Çerçevesinde Ukrayna ve Yemen Krizleri.....	88
3.3.3. Yapısalcı Realizm.....	90
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Galtung'un ABC Üçgeni 33

Şekil 2.1: Kırım Haritası 58

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Savaşın Doğasını ve Evrimini Açıklamaya Çalışan Kuramlar..... 16

Tablo 1.2: Beş Farklı Emperyalizm Türünde Merkez ve Çevre Uluslar İlişkisi 34

KISALTMALAR

AB	: AVRUPA BİRLİĞİ
ABD	: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
AYEK	: ARAP YARIMADASI'NDA EL-KAİDE
BAE	: BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
BM	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
DCFTA	: DERİNLEŞMİŞ VE KAPSAMLI SERBEST TİCARET ANLAŞMASI
ENP	: AVRUPA KOMŞULUK PROGRAMINI
IMF	: ULUSLARARASI PARA FONU
İŞİD	: İRAK-ŞAM İSLAM DEVLETİ
KİK	: KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONFERANSI
NATO	: KUZEY ATLANTİK PAKTI
OPEC	: PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ÖRGÜTÜ
SSC	: SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ
UCDP	: UPPSALA ÇATIŞMA VERİTABANI PROGRAMI
YSP	: YEMEN SOSYALİST PARTİSİ

GİRİŞ

“Yarısı çocuk, 34 kişinin cesetleri üç metre genişliğinde bir çukura atılmıştı. Yetişkinlerden ikisi okla kafasından vurulmuştu. Aralarında çocukların da olduğu yirmisi sopayla dövülerek öldürülmüştü. Arkeologlar, buranın bir katliam yeri olduğuna eminler. Güneybatı Almanya’daki Talheim ölüm çukuru, MÖ 5000’lerin Erken Neolitik dönem dünyasıyla ilgili ürkütücü bir gerçeği açığa çıkarıyordu: İnsanlar savaşılmaya başlamıştı.” (Faulkner, 2014: 31)

Neil Faulkner’in yukarıda alıntılanan cümleleri şiddet ve çatışma olgusunun insanlık tarihindeki yeri üzerine çok şey ifade etmektedir. Almanya’nın Talheim şehrinde tespit edilen antik toplu mezardaki bulgulardan yola çıkan antropologlar günümüzden 7000 yıl önce küçük bir yerleşim yerinde yaşayanların muhtemelen kendilerinden daha kalabalık bir insan grubu tarafından ok ve baltalar kullanılarak toplu olarak katledilip gömüldüğü tahminlerini ileri sürmüştür (Wahl ve Trautmann, 2012: 98). İnsanların toplu veya bireysel olarak başka insanlar tarafından öldürüldüğü şiddet olaylarına dair daha eski bulgular da bulunmaktadır. Avcılık yaparak yaşamlarını sürdüren insan topluluklarının zaman zaman birbirlerini öldürdüğü görülse de toplu çatışmaların MÖ 7500 civarında başlayan Tarım Devrimi’nden sonra ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Faulkner, 2014: 31-32).

Binlerce yıl önce ok ve balta gibi ilkel araçların kullanıldığı ve görece küçük ölçekli çatışmalar tarih boyunca devam etmiş ve günümüzde yıkım gücü çok daha yüksek silahların kullanıldığı, dünya nüfusunun artmasının da etkisiyle yüzbinlerce bazen milyonlarca insanın öldüğü ve yaralandığı savaşlara evrilmiştir. Savaşın; tarihin başından bu yana teknolojik, bilimsel ve sosyal gelişim nedeniyle yok etme potansiyelinde ve yaygınlığındaki artışa rağmen temel nitelikleri bakımından hemen hiçbir değişime uğramadan günümüze dek gelen bir sosyal etkileşim olduğu ifade edilmektedir (Çaman, 2013: 1).

İnsanlık tarihinde savaşın bu denli sürekli ve yaygın bir şekilde yer alması sosyal bilimler açısından önemli bir sorgulama konusu haline gelmiştir. Savaşlar aslında en azından görünürde hiçbir tarafın arzu etmediği, geride yıkım ve acı bırakan sosyal olgular olmasına ve barış çabaları savaştan daha asil ve değerli bir çaba olarak görülmesine rağmen varlığını sürdürmektedir. Waltz’a göre savaşların sona

erdirilmesi yakın gelecekte de mümkün görülmemektedir. Bu nedenle gelecekte barışın daha yaygın bir şekilde yer almasının sağlanıp sağlanmayacağı, savaş olgusunun sona erdirilip erdirilmeyeceğinden daha makul olan ve cevap aranması gereken asıl sorudur (Waltz, 2001: 1).

Waltz'un ön görüşü haklı çıkmış, İkinci Dünya Savaşından itibaren yaşanan çatışmaları kapsayan bir veri tabanı olan Uppsala Conflict Database Programme (UCDP) verilerine göre 1946-2017 tarihleri arasında 285 çatışma meydana gelmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra çatışmalarda artış eğiliminin gözlemlendiği ifade edilebilir. 1990-2017 yılları arasında 109 çatışma kaydedilmiştir. Yine veriden hareket edilerek özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra iç çatışmaların ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemdeki 109 çatışmanın 101'i iç savaş olarak kayıt edilmiştir (<http://ucdp.uu.se>, 2018).

Bu çatışmalara bir örnek teşkil edecek şekilde; 2011 yılında, Arap Baharı olarak nitelendirilen toplumsal hareketlerin etkileri Ortadoğu'da yayılırken Yemen de bu hareketlilikten etkilenmiş ve ülke tarihsel arka planının da etkisiyle kısa süre içinde iç çatışmaya sürüklenmiştir. İdeolojik temelli Güney Yemen-Kuzey Yemen farklılığı, etnik ve mezhepsel temelli Husi ayrılıkçılığı ve kabileler arasındaki mücadelelerin yanı sıra, bölgesel güçlerin güç mücadelesi Yemen'de krizi derinleştirmiştir. Bölgesel güçlerden Suudi Arabistan, Körfez İşbirliği Konferansı (KİK) ülkelerinin ve batı ülkelerinin desteğini¹ alarak öncülük ettiği ve Husilere karşı eski hükümeti desteklemek üzere 2015 yılında başlatılan Kararlılık Fırtınası operasyonu ile krize doğrudan dahil olurken, uluslararası kamuoyunda bölgesel bir diğer güç olan İran'ın Husilere destek olduğu yaygın bir kanaat halini almıştır. El-Kaide ve Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütleri bölgede yayılarak alan hakimiyeti sağlamış ve bölgede zaten kronikleşmiş olan suçun yaygınlaşması, insan kaçakçılığı, mülteciler ve açlık gibi sorunları daha da derinleştirmiştir. Ülkede halen iç savaş devam etmekte ve Suudi Arabistan öncülüğünde koalisyon güçleri hava ve kara operasyonlarına katılmaktadırlar.

---

¹ Ortadoğu ülkeleri; Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Ürdün, Sudan, Kuveyt, Mısır ve Fas ile bölgeye komşu ülkeler Türkiye ve Pakistan resmi düzeyde operasyona desteklerini açıklamışlardır. Batılı devletlerden ise Amerika Birleşik Devletleri operasyona istihbarat ve lojistik destek vereceğini açıklarken Fransa, İngiltere ve Belçika operasyonu desteklediklerini açıklamışlardır.

Aynı dönemlerde farklı bir coğrafyada, Avrupa coğrafyasında yer alan Ukrayna'da da benzer bir çatışma ortaya çıkmıştır. 2004 yılında gerçekleşen ve ülkenin politikalarını Batı yanlısı bir noktaya taşıyan Turuncu Devrim'den² kısa bir süre sonra iktidara gelen Rus yanlısı hükümetin 2013 yılında AB ile Ortaklık Anlaşması imzalamayı reddetmesi üzerine başlayan Batı yanlısı ayaklanmalar sonucunda muhalefet devlet binalarını ele geçirmiş ve Dönemin Başbakanı Yanukoviç Rusya'ya sığınmıştır. Yeni kurulan Batı yanlısı hükümete karşı ise Ukrayna içinde Rus etnik kimliğine sahip halkın yaşadığı bölgelerde ayaklanmalar başlamış ve silahlı milis güçler ülkenin güneyi ve doğusunda fiziksel hâkimiyeti ele geçirmiştir. Rusya başından itibaren krize müdahil olmuş, Rus yanlısı milislere lojistik ve askeri destek sağlamış, son olarak Kırım'ı ilhak etmiştir. Ülkede geçici bir ateşkes sağlanmış olsa da iç savaşın halen devam ettiği ifade edilebilir.

Çalışmada çatışma olgusu, çatışma ve barış çalışmaları kapsamında bilimsel olarak ele alınmış ve çatışmanın nasıl tanımlanabileceği, nedenlerinin neler olduğu, çatışma üzerine kuramların çatışma olgusunu nasıl açıkladığı ve bu kuramlar ışığında çatışmaların nasıl analiz edilebileceği sorularına cevap aranmıştır. Bu çerçevede yapılan kuramsal temelli incelemeye ilave olarak yukarıda bahsedilen Yemen ve Ukrayna örnekleri de bu kuramlar çerçevesinde analiz edilmiştir.

Özellikle dünya savaşlarının yıkıcı etkilerinden sonra savaşın doğası ve nedenleri üzerine çalışmalarda artış olmuş ve çatışma analizi ve çözümleme çalışmaları; psikoloji, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, diplomasi gibi çeşitli alanlarla ilişkili disiplinler arası bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu alanın ortaya çıkmasından önce ve sonra, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, iktisat, tarih ve siyaset bilimi alanlarındaki çalışmalarda da şiddet, çıkar mücadelesi, çatışma ve savaş kavramları zaman zaman ele alınmış ve bu çalışmalar çatışma analizi ve çözümleme çalışmalarına temel teşkil etmiş, çatışma literatürünün bir parçası haline gelmiştir.

---

² 2004 yılında Ukrayna'da yapılan seçimlerin ilk turunda hiçbir aday yeterli çoğunluğa sahip olamamış ve Batı yanlısı Viktor Yuşçenko ile Rusya'nın desteğine sahip Viktor Yanukoviç ikinci tura kalmışlardır. İkinci tur sonunda Yanukoviç'in kazandığı ilan edilse de Yuşçenko seçime hile karıştırıldığını belirterek taraftarlarını sokağa davet etmiştir. Turuncu kıyafetlerle Ukrayna meydanlarını dolduran göstericilerin baskısı sonucu Ukrayna Yüksek Mahkemesi seçimlerin ikinci turunun sonuçlarının geçersiz olduğunu açıklamış, yenilenen seçimlerde Yuşçenko Devlet Başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Bu süreç Turuncu Devrim olarak adlandırılmaktadır.

Alanda oluşan geniş literatüre rağmen çatışma kavramının henüz genel-geçer bir ortak tanımı bulunmamakta, ayrıca tanımlamaya bağlı olarak çatışma sözcüğünün anlam kazandığı kapsam bireyler arası, kültürler arası, devletlerarası gibi çeşitli katmanları içeren veya dışlayan nitelikte olabilmektedir. Bunun yanında literatürde çatışma, uyuşmazlık, savaş, silahlı çatışma, ölümlü çatışma, iç çatışma, şiddet içeren çatışma, soğuk savaş gibi zaman zaman birbiriyle örtüşen, birbirini kapsayan ve bazen de çelişen kavram setleri kullanılabilir. Bu çalışmada inceleme alanı olarak uluslararası savaşları ve iç savaşları kapsayacak şekilde belirli bir sürekliliğe sahip olmuş/olan ve silah kullanılan çatışmalar belirlenmiştir.

Çatışma kavramının aynı zamanda sosyal bilimlerde birey, sınıf veya grupların çıkarlarının uyuşmaması veya çelişmesi durumunu ifade etmesi, bu kavramın diğer sosyal kurum ve olguları açıklamakta yaygın olarak kullanılması ve bu kavramlaştırmanın hem İngilizce hem de Türkçe literatürde “çatışma kuramları” olarak adlandırılması bu çalışmanın karşılaşılabileceği kavramsal bir diğer sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İngilizce literatürde çatışmaları inceleyen kuramlar genellikle çatışma kuramları (conflict theories) değil, çatışma üzerine kuramlar veya savaş üzerine kuramlar (theories on conflict; theories on war) olarak isimlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmada karışıklığa yer vermemek amacıyla “çatışma kuramları” yerine “çatışma üzerine kuramlar” kavramı kullanılacaktır.

Çatışma üzerine kuramlar incelendiğinde, literatürde bu kuramların genel kabul gören sistematik bir sınıflandırmasının bulunmadığı görülmektedir. Hatta bazı kaynaklarda bahsedilen kuramlar, diğer kaynaklarda yer alamamakta veya farklı sınıflandırmalarla yer almaktadır. Bunun yanında sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler gibi çatışma çalışmalarının beslendiği diğer alanlarda, konu üzerine yapılan çalışmalarda seçimli olarak bazı kaynaklarda çatışma kavramı olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada çatışma kuramlarının biyolojik-psikolojik temelli yaklaşımlar, kimlik temelli yaklaşımlar ve yapısal yaklaşımlar olmak üzere üç ana başlık altında incelendiği model esas alınarak sınıflandırma yapılmaya çalışılacaktır.

Biyolojik-psikolojik temelli yaklaşımlar, çatışmaların ortaya çıkışını insan doğası ve psikolojisi üzerine tezlerle açıklamaya çalışmaktadır. Şiddet, güç kullanımı, mücadele, hayatta kalma dürtüsü, evrimsel seçim kavramları biyolojik-psikolojik temelli

yaklaşımların açıklamalarına esas teşkil eden kavramlar olarak öne çıkmaktadır. İlk olarak insanın biyolojik yapısının ve özelliklerinin çatışmaya uygun bir şekilde evrim geçirdiğini ileri süren bir yaklaşım mevcuttur. Bunun yanında yine evrimsel bir anlayışla; insanların atalarından getirdiği özellikler nedeniyle neslinin devamı adına güçlü genlere sahip olma içgüdüleriyle hareket ederek daha iyi eş seçimi ve daha iyi yaşam koşulları arayışında olduğunu ve bu nedenle rekabet halinde ve çatışmaya yatkın bir yapıya sahip olduğunu savunan tezler de mevcuttur. Psikolojik teoriler ise öfke, şiddet ve yabancılaşıma gibi kavramlar temelinde çatışma olgusunu açıklamaktadır. Biyolojik-psikolojik çatışma kuramlarında ayrıca gelişkin toplumlarda görülen aile, toplumsal yapı, ekonomik yapı, onur ve saygınlık, anlatılar ve mitoloji gibi olgular da biyolojik ve psikolojik temellere indirgenmekte ve bu yolla çatışmalar biyolojik ve psikolojik olarak temellendirilmektedir.

Kimlik temelli yaklaşımlar kimlik ve aidiyet kavramlarına eğilmekte, etnik, milliyetçi, dini ve mezhepsel unsurlarla birlikte oluşan kimliğin bireysel, toplumsal ve ulusal düzeyde öteki inşasına ve bu karşıtlığın çatışmayla ilişkisine vurgu yapmaktadır. Çatışmalarda çoğunlukla kendilerini etnik, dinî, ideolojik vb. kimlikler üzerinden tanımlayan grupların, kimliklerini ifade etme, kabul edilme ve diğer politik, kültürel ve ekonomik taleplerinin karşılanması gibi nedenleri ileri sürdüğü gözlemlenmektedir. Bununla birlikte kimlik temelli ayrışmaların çatışmaların doğrudan nedeni olup olmadığı tartışılmakta, çatışmaların ekonomik ve politik güç, statü kazanımı ve kaynakların paylaşımı gibi somut amaç ve kazanımlar için yapıldığı ileri sürülmektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan yapısalcı yaklaşımlar ise çatışmayı üreten ekonomik koşulları ve uluslararası dinamik yapıyı incelemektedir. Yapısal çatışma kuramlarının sıklıkla vurgu yaptığı ekonomik koşullar açısından Yemen az gelişmiş ve gelirinin çoğu yeraltı kaynaklarından ve dış yardımlardan sağlanan bir rant devleti konumundayken, Ukrayna daha gelişmiş bir refah düzeyine ve gelirini yeraltı kaynaklarından ziyade sanayi sektöründen elde eden bir üretim ekonomisine sahiptir. Sosyolojik olarak iki farklı kültür coğrafyasına sahip ve farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkeler olmasının yanında, Yemen'deki kabile sistemi, güçlü mezhepsel ayrılıklar ve tarihsel-ideolojik Güney Yemen-Kuzey Yemen ayrımı ise iki ülke arasındaki farklılıklar olarak ön plana çıkmaktadır. Her iki ülkede etnik temelli

bölünmelerin var olması, iki ülke arasındaki sosyolojik benzerlik olarak göze çarpmaktadır. Yapısal çatışma kuramlarının çatışmayı uluslararası düzlemde ele alırken odaklandığı bölgesel ve küresel güç odakları açısından ise her iki çatışma benzer özellikler göstermektedir. Yemen’de bölgesel güçler olarak Suudi Arabistan ve İran çatışmaya müdahil taraflar olarak belirginleşmekte, Ukrayna krizinde ise Rusya ve Avrupa Birliği bölgesel güçler, ABD ise küresel hegemon güç olarak krizde yer almaktadır. Bu ön bilgiler ışığında, ekonomik, sosyolojik ve jeo-stratejik özelliklere vurgu yapan yapısal çatışma kuramlarının Yemen ve Ukrayna örnekleri üzerinden incelenmesinin ilginç ve değerli bulgular sağlayabileceği varsayılmaktadır. Çalışmada Yemen ve Ukrayna örneklerinin seçilmesinin bir diğer nedeni ise, henüz devam eden çatışmalar olması nedeniyle bu ülkelerdeki iç savaşla ilgili geniş ve güncellenen bir bilgi kaynağına ulaşılabileceği düşüncesidir. Ayrıca Türkiye’ye yakın coğrafyalarda yer alan bu ülkelerin sosyolojik yapılarının ve kültürlerinin, Afrika, Uzak Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerden daha bilinir olmasının da bir avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez çalışmasının üç ana bölüm çerçevesinde hazırlanması planlanmıştır. Çalışmanın “Çatışma ve Yapısal Çatışma Kuramları” başlıklı ilk bölümü çatışma kavramı ve çatışma kuramlarının genel çerçevesi ile yapısal çatışma kuramlarının kapsamlı olarak incelenmesine ayrılacaktır. Bu bölümde ilk olarak çatışma kavramının tanımı ve kapsamı çalışmada ele alınacağı şekilde açıklanacak, çatışma kuramlarına değinilecek ve çatışma kuramlarının sınıflandırılmasına çalışılacaktır. Son olarak tezin esas konusunu oluşturan yapısal çatışma kuramları ayrıntılı şekilde incelenecektir.

Yemen ve Ukrayna iç savaşlarının tarihsel gelişimi ve çatışmaların tarihsel ve güncel anlamda analizi çalışmanın ikinci bölümünü oluşturacaktır. Bu bölümde Yemen ve Ukrayna iç savaşları ayrı ayrı ele alınacak ve çatışmaların kronolojik gelişimi ile birlikte, yapısal çatışma kuramlarının yaklaşımıyla paralel olarak her iki ülkedeki tarihsel, sosyolojik, ekonomik ve jeo-stratejik arka plan açıklanmaya çalışılacak ve çatışmaların ortaya çıktığı ve çatışmaları tırmandıran koşullar ve gerçeklikler incelenecektir. Birinci bölümde ele alınacak olan yapısal çatışma kuramları kapsamında Yemen ve Ukrayna örneklerinin incelenmesi çalışmanın üçüncü ana bölümünü oluşturacaktır. Bu bölümde yapısal çatışma kuramlarının Yemen ve Ukrayna’daki çatışmaları ve bu çatışmalar arasındaki benzerlik ve farklılıkların

nedenlerini açıklamada ne ölçüde başarılı olduğu, hangi yapısal kuramların bu krizleri açıklamada daha başarılı olduğu ve yapısal kuramların çatışmaların hangi yönlerini açıklamakta yetersiz olduğu sistematik olarak karşılaştırmalı bir biçimde incelenmeye çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise özellikle üçüncü bölümde ifade edilen tespitler temelinde yapısal çatışma kuramlarının genel bir analizi sunulacaktır.

Çalışmanın genelinde kullanılması planlanan metot karşılaştırmalı vaka analizidir. Çalışmada iki ülkedeki çatışmalar ele alınmış, yani az vakalı çalışma yöntemi tercih edilmiştir. Yapısal nitelikli çatışma kuramları olarak daha dar bir çerçeveye indirildiğinde dahi çatışma kuramlarının çatışmaya neden olan faktörler hakkında ileri sürdüğü tezlerin ekonomik faktörler, sosyolojik faktörler ve uluslararası konjonktürel faktörler gibi alt başlıklar altında toplanacak şekilde geniş bir çeşitlilik göstermesi nedeniyle örneklem seçiminde sınırları net bir şekilde belirlenmiş bağımlı-bağımsız değişken temelli bir seçim yapılamamıştır. Bu nedenle olabildiğince değişik sistemler tasarımının kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmiş ve farklı coğrafyalardan, farklı kültüre ve sosyolojik yapıya sahip, farklı ekonomik gelişmişlik düzeyinden ülkelerdeki çatışmalar seçilmiştir. Olabildiğince değişik sistemler tasarımında strateji birbirinden olabildiğince farklı ancak ana bağımsız değişken boyutunda benzerlik gösteren az sayıda vakayı seçmektir (Sayarı ve Bilgin,2014). Çalışmada da Ukrayna ve Yemen’de uluslararasılaşmış iç çatışma yaşanıyor olması ana bağımsız değişken boyutunu oluşturmakta ve iki ülke arasında coğrafi, kültürel, sosyolojik ve ekonomik açıdan önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde teorik çerçeve oluşturulmaya çalışılacak ve bu amaç doğrultusunda literatür taraması ve analizi yöntemi kullanılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Yemen ve Ukrayna iç savaşları incelenirken, kronolojik süreç için medya ve güncel raporlardan elde edilen verilerden faydalanılacak ve literatür taraması ile bu veriler desteklenecektir. Yemen ve Ukrayna krizlerinin tarihsel, sosyolojik ve ekonomik arka planları ile jeo-stratejik analizleri için de literatür taraması yoluyla elde edilen bilgilerin yanında medya kaynakları ve resmi ulusal-uluslararası kurum verilerinin kullanılması planlanmaktadır. Çalışmada güncel bir konu ele alınmasına karşın, güncel veriler içinde boğulmayan teorik temelli makro bir bakış açısına sadık kalınması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇATIŞMA KAVRAMI VE ÇATIŞMA KURAMLARI

Çatışma olgusu insanlık tarihinin en eski ve en sürekli olgularından biri olsa da akademik bir disiplin olarak çatışma ve barış çalışmalarının başlangıcı 2. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Bununla birlikte bu tarihten uzun süre önce uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji gibi diğer akademik disiplinler çatışma konusunu kendi disiplinleri açısından ele almışlardır. Çatışma, savaş ve şiddet kavramları arasındaki geçişkenlik ve örtüşme nedeniyle hem 2. Dünya Savaşı sonrası çatışma çalışmalarının hem de daha önceki dönemlerde diğer disiplinler açısından ele alınmasının şiddet ve savaş olgularının da çatışma çalışmaları literatürü çerçevesinde ele alınmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Bu anlayışla, bu başlık altında öncelikle çatışma kavramının literatürdeki tanımları ele alınarak, çalışmada kullanılmaya elverişli bir tanıma ulaşılmaya çalışılacaktır.

1.1. ÇATIŞMA KAVRAMI VE ÇERÇEVESİ

Çatışma kelimesi Türk Dil Kurumu'na göre “silahlı büyük kavga, arbede” anlamına gelmektedir. Çatışmak kelimesi ise “karşılıklı vuruşmak” olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2018). Kavramın İngilizce yaygın kullanılan karşılığı olan ‘conflict’ kelimesi ise Latince ‘con-’ ön eki ve ‘fligere’ fiillerinin birleşimiyle oluşmuştur. Con- öneki “birlikte” anlamı katarken “fligere” fiili ise saldırmak, vurmak anlamlarına gelmektedir. Bu sözcüklerin birleşiminin karşılıklı saldırmak, vurmak; yani vuruşmak anlamını oluşturduğu düşünülebilir. Merriam-Webster sözlüğünde çatışma; “mücadele, savaş, muharebe” olarak tanımlanmaktadır. Kaynakta sözcüğün diğer anlamı olarak ise “farklı olmak, çelişmek, karşı çıkmak’ ifadesi yer almaktadır (www.merriam-webster.com, 2018).

Çatışma literatürünün genişliğine rağmen çatışma kavramının halen üzerinde uzlaşmış genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır. Kavramın tanımlanmasında; coğrafi, tarihsel ve demografik koşullara bağlı olarak çatışmalarda yer alan aktörlerin, tarafların amaçlarının, çatışma konuları ve nedenlerinin, çatışmanın kapsamı, süresi ve sonuçlarının çok geniş bir yelpazede değişiklik göstermesi nedeniyle zorluk yaşandığı düşünülmektedir. Nitekim yapılan tanımlar aktörler, amaç, konu, neden, kapsam, süreklilik ve sonuçları özelleştirerek yapılmaya çalışılmaktadır. Çatışma ve barış

çalışmalarının kurulmasından önce tarih, siyaset bilimi, sosyoloji, biyoloji, antropoloji, etoloji ve uluslararası ilişkiler gibi çeşitli bilim dallarında savaş ve şiddet üzerine yapılan çalışmaların kapsamı da düşünüldüğünde dünya savaşları gibi 20. yüzyılda çok geniş bir coğrafyada derin ve kalıcı etkiler bırakan, onlarca milyon ölüme sebebiyet vermiş olaylar ile MÖ 10. binyıla ait kalıntıları tespit edilmiş kabileler arası bir mücadeleyi kapsayacak bir kavramdan söz edilmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Kavramın tanımlanmasındaki bir diğer zorluk, savaş, şiddet, uyuşmazlık, iç savaş, silahlı çatışma, muharebe, terörizm gibi pek çok kavramın çatışma kavramıyla ve birbirleriyle yer yer örtüşerek yaygın bir biçimde halen kullanılıyor olmasıdır. Öyle ki, çatışma üzerine yapılan bir literatür taraması kaçınılmaz olarak savaş üzerine yapılan çalışmaları da içermek zorunda kalmaktadır. Örneğin çatışma ve barış çalışmalarının kurucusu olarak kabul edilen Johan Galtung ve bu konuda önemli temel eserleri bulunan Kenneth Waltz çatışma ve savaş kavramlarını aynı olguları içerecek şekilde kullanmışlardır. Johan Galtung'un "Theories of Conflict" (Çatışma Teorileri) eseri ile her ne kadar devletler arası savaflara daha fazla yer verse de Kenneth Waltz'un "Man, State and War" (İnsan, Devlet ve Savaş) adlı eserleri hem ülke içi mücadeleleri hem de devletler arası savaşları incelemektedir. Daha yakın dönemde yazılmış eserlerde de benzer bir durum göze çarpmaktadır. Earl Conteh-Morgan'ın "Collective Political Violence" (2004), Ho-Won Jeong'un "Understanding Conflict and Conflict Analysis" (2008) ve Jack S. Levy ve William R. Thompson'un "Causes of War" (2010) eserleri benzer teorileri, yaklaşımları ve örnek olayları içermektedir.

Son olarak, çatışma kavramının aynı zamanda sosyal bilimlerde birey, sınıf veya grupların çıkarlarının uyuşmaması veya çelişmesi durumunu ifade etmesi, bu kavramın diğer sosyal kurum ve olguları açıklamakta yaygın olarak kullanılması ve bu kavramlaştırmanın hem İngilizce hem de Türkçe literatürde "çatışma kuramları" olarak adlandırılması da çatışmanın kavramlaştırılmasında bir diğer zorluğu teşkil etmektedir. Esasen ilerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere zaman zaman çatışma ve barış çalışmalarında da bireysel, grup düzeyinde ve devletler düzeyinde olmak üzere çeşitli katmanlarda çıkarların örtüşmemesi anlamında kullanılan çatışma kavramı temel olarak alınmaktadır. Sivil savaşların veya devletlerarası savaşların temelinde burada kullanılan anlamıyla çatışmanın yer aldığı pek çok çalışmada ifade veya ima

edilse de bu çalışmaların da sınırlandırılabilir, sınıflandırılabilir, karşılaştırılabilir ve listelenebilir nitelikte belirli bir görünürlüğe sahip silahlı mücadeleleri ele aldığı görülmektedir. Ancak uzlaşmazlıkların ve çıkar mücadelelerinin hangi andan itibaren bu çalışmaların konusu olduğu, kıstasın neye göre belirlendiği farklılık göstermektedir.

En geniş anlamda çatışma kavramı; çıkarlar, değerler ve inançlar üzerinden verilen mücadeleler olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2013: 33). Ancak çıkar mücadelesi olarak geniş anlamda ifade edilirse çatışma, aile içi tartışmalar ve iş yerindeki rekabetten devletlerarası savaşımlara kadar yaygın bir kullanım alanı kazanmaktadır. Bu nedenle çatışma olan ve olmayan olgular arasındaki ayrıma çoğu zaman dikkat edilmediği gibi, bu konuya eğilen çalışmalarda da muğlaklık giderilememektedir (Mack and Snyder, 1971: 3). Özellikle nicel incelemelerde bu kıstas daha fazla önem kazanmakta, pratik olarak bir zorunluluk haline gelmektedir. Örneğin 1945'ten itibaren dünyadaki çatışmaların bir veri setini oluşturmayı amaçlayan Uppsala Conflict Database Programme (UCDP) (Uppsala Çatışma Veritabanı Programı) bir takvim yılında yirmi beş ve ya daha fazla ölüme yol açan ve en az bir tarafı devlet olan silahlı uyuşmazlıkları çatışma olarak tanımlamıştır. Taraflarından biri devlet olmayan silahlı uyuşmazlıklar ise devlet-dışı çatışma olarak tanımlanmıştır (www.pcr.uu.se-Uppsala Üniversitesi Resmi Sitesi, 2018).

Yukarıda sayılan güçlükler de akılda tutularak çatışmanın literatürdeki tanımlarının uzlaşan ve ayrışan taraflarının ele alınmasının, çalışma için kullanılabilir bir tanıma ulaşılmasını mümkün kılabilir düşünlümlenmektedir.

Öncelikle çatışmalarda tarafların istekleri, ihtiyaçları ve zorunlulukları söz konusudur ve çatışma tanımlarında da çıkarlar ve ihtiyaçlara sıklıkla vurgu yapıldığı görülmektedir. Çünkü çatışmalar rasyonel olmasa bile, bilinç sahibi bireyler veya gruplar arasında olur. Kaçınılmaz olarak bireylerin ve sosyal grupların sosyal etkileşim içerisinde varlıkları da istekler, ihtiyaçlar ve zorunlulukları ifade etmektedir. Bu çıkar ve ihtiyaçlar somut olabileceği gibi soyut olması da mümkündür. Örneğin balık avlama sınırlandırmaları üzerine bir uyuşmazlık somut bir nedene dayanırken, kutsal addedilen Kudüs'ün statüsüne dair değişime kapalı radikal inanç ve yaklaşımlar da çatışmaların soyut nedenini oluşturabilmektedir (Nicholson, 1992: 11).

Çatışmaların bir diğer ortak özelliği tarafların ortak bir konuda farklı ve uzlaşmaz tutumlar içinde olmasıdır (Nicholson, 1992: 11). Başka bir ifadeyle çatışmaların bir konusu ve tarafları olmak zorundadır. Burada ‘taraf’ kelimesi esasen bir referans noktasına göre, yani bir çatışma konusuna göre farklı pozisyonlarda duran dolayısıyla konumları farklılaşan birden fazla sosyal aktörü ifade etmektedir. Çatışma, Galtung’un (2009: 23-24) tabiriyle uyuşmaz amaçların peşinde olan aktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır. Uyuşmaz amaçlar temel olarak iki durumdan kaynaklanabilir. Bu durumlardan birincisi belirli bir konuda tutumsal farklılık içinde olma, ikincisi ise kaynakların kıtlığı nedeniyle iki tarafın aynı kaynakları talep etmesi durumudur (Mack ve Snyder, 1971: 21).

Son olarak bütün çatışmalarda taraflar, yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda belirli eylemleri gerçekleştirmektedir. Literatürde Galtung (2009: 72) tarafından ortaya atılan ve siyasi ve ekonomik baskılar ile açlık, fakirlik, salgın hastalık, çevresel etmenler gibi zarar veren statik durumları ifade eden yapısal şiddet kavramı her ne kadar sosyolojik anlamda çatışmanın konusu olsa da uluslararası ilişkiler alanındaki çatışmalarda statik şiddet yerine etkin, eylemsel şiddetin kullanımı ön plana çıkmaktadır. Çatışma denince akla ilk gelen eylemler silah kullanılarak karşı tarafa zarar verme olsa da hangi eylemlerin gerçekleştirilmesinin çatışma olarak tanımlamaya yeteceği sorusu da inceleme gerektiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çıkarların uyuşmadığı durumlarda taraflar çeşitli eylem biçimlerinden birini veya bir kaçını benimseyebilirler. Bu koşullarda en temel ve barışçıl eylem biçimi diyalog kurmaktır. Bunun dışında şiddet içermeyen zorlama araçları da kullanılabilir. Seçimler, gösteriler, grevler, boykotlar bu tür zorlama araçlarının örnekleridir. Uyuşmazlıkların diyalog ve şiddet içermeyen yöntemlerle çözümü, demokratik toplumların ayırt edici özelliklerinden ve temellerinden biridir (Moller, 2003: 34). Uluslararası düzlemde ise bu zorlama araçları boykot ve ambargo benzeri ekonomik yaptırımlar, diplomatik ilişki düzeyinin düşürülmesi, uluslararası mahkemelere başvuru gibi araçları içermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, bu tarz zorlayıcı eylemlerin zaman zaman şiddet kullanımı kadar zarar verebileceği ve zorlayıcı olabileceğidir. Örneğin özellikle gelişmemiş ülkelere yönelik olarak uygulanacak bir gıda ambargosu açlık nedeniyle sivil kayıplara yol açabilir. İsrail’in

Gazze'ye yönelik olarak uyguladığı ambargo bu konuda bir örnek olarak gösterilebilir. Bu eylemlerde son aşama olarak şiddetin kullanımı gelmektedir. Şiddet araçları sistematik ve kitlesel bir şekilde kullanılabilceği gibi, aralıklı ve kısmi şiddet eylemleri olarak da gerçekleştirilebilir. Buradaki şiddet rastgele, kontrolsüz bir şiddeti değil, bir amaca yönelik zorlama veya direnme amacıyla gerçekleştirilen eylemleri ifade etmektedir (Moller, 2003: 34-35). Şiddetin bir araç olarak kullanımı, diplomasi dilinde güç kullanımı olarak ifade edilmektedir.

Bu noktada Mack ve Snyder'in (1957: 19-21) geliştirdiği çatışmanın temel karakteristik özellikleri yaklaşımının da konuyu çözümlenmekte yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşıma göre çatışmanın oluşumu için beş şart gerekmektedir:

- En az iki tarafın olması,
- İki uzlaşmazlık nedeninden -tutumsal farklılık ve kaynak kıtlığı- birinin olması,
- Tarafların diğerine rağmen çıkar sağlama isteğinde olması,
- Tarafların eylemlerinin birlikte bulunması mümkün olmayan amaçlara ulaşma amacıyla olması (Çatışma bu eylemlerin başlamasıyla ortaya çıkmaktadır),
- Karşı tarafı kontrol etmek ve bir şeyi yapmaya zorlamak için güç kullanımı.

Galtung ise çatışmayı benzer bir yaklaşımla aşağıdaki formülasyonla ifade etmiştir (Galtung, 2009):

$$\text{Çatışma} = \text{Tutum} + \text{Davranış} + \text{Çelişki}$$

Formülasyonda geçen üç kavram yardımıyla Galtung çatışmayı analiz amacıyla ayrıştırmaya ve açıklamaya çalışmıştır. Bu üç kavram etkileşim ve değişim içinde çatışmaya yol açabilmekte ve çatışmanın sönümlenmesini sağlayabilmektedir. Galtung'a göre bütün çatışmalar bir çelişkiden kaynaklanmaktadır. Bu durum ya tarafların uyuşmaz hedeflerinin olduğu ya da iki tarafın aynı kısıtlı hedefi talep ettiği bir durumu ifade eder. Bir başka deyişle çatışma, birinin gerçekleşmesi halinde diğerinin gerçekleşmeyeceği iki hedefi içermektedir. Tutum tabiri ile Galtung, tarafların birbirine karşı bakış ve pozisyonunu ifade etmektedir. Davranıştan farklı olarak tarafların pasif bir özelliğini ifade eden bu durum, çatışmanın oluşum veya

tırmanma sürecinde karşı tarafça genellikle ‘negatif’ olarak, davranışlar ise genellikle ‘tehlikeli’ olarak algılanmaktadır. Bu durumun tersi ise çatışmanın sönümlenmesi aşamasında söz konusu olabilmektedir (Galtung, 2009: 49-105).

1.2. ÇATIŞMALARIN TARİHSEL SÜRECİ

Daha önce ifade edildiği gibi antropolojik bulgular insanların tarım devrimi sonrası yerleşik hayata başlanmasından itibaren küçük çaplı da olsa çatışmalar yaşamış olabileceğini ortaya koymaktadır. Bazı antropolojik çalışmalar savaşların özellikle Nil havzası bölgesinde yerleşik hayata geçmiş insanlar arasında ortaya çıktığını ileri sürmüşlerse de, çoğu antropolog savaşın bir kaynaktan ortaya çıkan bir olgu olarak ele alınmasının doğru bir yaklaşım olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu antropologlara göre savaş bütün kültürlerin belli aşamalarında kültürel ve sosyal yapılarından dolayı ortaya çıkan bir olgudur (Wright, 1952: 34). MÖ 4000 yıllarında artık kentler kurmaya başlamış olan insanlığın, özellikle taş aletler yerine bronzu kullanmaya başlamasıyla savaş aletlerini de geliştirdiği ve tekerleğin ve at arabalarının kullanımına başlanmasıyla da orduların daha fazla ve hızlı hareket yeteneği edindiği ifade edilmektedir. Ordularda bu dönemde organizasyon ve rütbe sistemlerinin de yerleşmeye başladığı görülmüştür (Yalçınkaya, 2008: 147). Bu dönemde ortaya çıkan bu askeri devrimlerde de teknolojik gelişmelerle birlikte sosyal yapıda yaşanan değişimlerin de etkili olduğu ileri sürülebilir. Çünkü tarım sayesinde yeterli kaynaklara sahip topluluklar, hem bahsedilen teknolojik gelişmelere hem de devlet benzeri ilk yapılara öncülük etmişlerdir (Gabirel ve Metz’den akt. Yalçınkaya, 2008: 148).

Sonraki dönemlerde Sümerliler ve Mısırlılar zamanında savaş, merkezi siyasi yapıların geniş ordular kurmasıyla dönüşüme uğramıştır. Bu orduların tarihte ortaya çıkan ilk ordular olduğu kabul edilmektedir. Mısır’da yerel liderlerin de ordu toplaması sonucu merkezi yönetim daha fazla ve baskın güç oluşturmak adına geniş ve organize ordular kurmuştur. MÖ 1500’lü yıllardan sonraki süreçte Mısır’da her 10 erkekten birinin askere alındığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu dönemlerde savaş politik amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde yaşanan Armageddon savaşında modern dönem savaş teknikleri kullanılmıştır (Gabirel ve Metz’den akt. Yalçınkaya, 2008: 150).

Savaşın doğasındaki sonraki dönüşüm ateşli silahlar ve barutun gelişimiyle yaşanmıştır. Özellikle 1453 yılında İstanbul surlarının ateşli toplar yardımıyla aşılması ve 1492 yılında VIII. Charles tarafından daha etkili topların kullanılması, bu silahların önemini ortaya koymuş ve savaş anlayışını değiştirmiştir. Feodalitenin de sona ermesiyle Avrupa'da paralı askerler, şövalyelerin yerini almıştır. Ateşli silahlar saldırıda bulunan tarafın daha avantajlı olduğu bir taktik değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Son olarak ateşli silahların kullanımı sonucu savaşlarda inisiyatif ve üstünlük, bu teknolojileri kullanabilen ve üretebilen güçlere geçmiştir (Yalçınkaya, 2008: 157-158).

Modern uluslararası sistemin temellerini atan 1648 Westfalya Antlaşması sonrası tarih sahnesine ulus devletler çıkmıştır. Bu dönem savaşları tüfek ve top ateşiyle silahlandırılmış piyadelerin gruplar halinde ateş ettiği bir taktikle sürdürülmüştür (Eker, 2015: 36). Endüstri devriminden sonra silah teknolojisinde yaşanan gelişim ve kitlesel üretimin gelişmesiyle orduların tahrip gücünün arttığı ve ekonomik, insan kaynağı ve endüstriyel anlamda cephe gerisinin bütün imkanlarıyla orduyu beslediği topyekûn savaşlar dönemine girilmiştir. Uçakların savaşlarda kullanılması, barış zamanı askeri tatbikatlar ve mevzi savaşlarının yaşanması da bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde savaşlar bir tarafın tamamen kaybedeceği varsayımı üzerinden yapılmıştır (Gürcan, 2012: 89-90).

1. Dünya Savaşı'nda mevzilerde yaşanan kayıplar nedeniyle, 2. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında üretilen tankların ve uçakların da yardımıyla hızlı hareket eden birlikler ile manevra savaşlarının yürütüldüğü manevra savaşı dönemine girilmiştir. (Gürcan, 2012: 89). Denizde, karada ve havada silah teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler nedeniyle savaş alanının derinliği ve genişliği artmıştır. Sivil yerleşim birimlerine hava araçlarıyla saldırılması da bu dönem savaşlarında görülen bir olgu olarak ön plana çıkmıştır. Sivil ölümlerinin sayısı, asker ölümlerinin sayısını aşmıştır. Kimyasal ve nükleer silahların üretimi ve kullanılması da savaş tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Güdek, 2015: 90).

Son olarak küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve politik yapının sınırları belirsizleştirilmesi ve askeri güç araçlarının yaygınlaşmasına ve devletlerin askeri güç tekeline kaybetmesine neden olması sonucu cephe savaşlarının ikinci planda

kaldığı, yıpratma ve gerilla taktiklerinin ön plana çıktığı yeni bir döneme girilmiştir. (Kaldor, 2012: 8-10). Bu taktik anlayışla uyuşur şekilde özellikle soğuk savaş sonrası dönemde iç savaş ve terörizm eylemlerinde artış yaşanırken uluslararası savaşların sayısında da azalma görülmüştür.

Derek Summerfield'e göre çatışmaların iç savaşa evrilmesinin yanı sıra ve buna paralel olarak çatışmaların niteliğinde de değişimler yaşanmıştır. Siviller artık çatışmaların kaza kurbanları değil şiddetin doğrudan objesi haline gelmiştir. Kültürel varlık ve değerlere saldırı, evler ve ibadethanelerin yıkımı, ekili alanların tahribi, gasp, yağma, işkence ve tecavüz olaylarının yaygınlığı pek çok çatışmada görülen ortak noktalar olarak öne çıkmaktadır (Summerfield, 232).

Çatışmaların doğasındaki bu değişimin artık “yeni savaşlar” olarak nitelendirilebilecek yeni bir olguya işaret ettiği bazı yazarlarca ifade edilmiştir. Özellikle Mary Kaldor ve Herfried Münkler'in ileri sürdüğü ve teorisini oluşturduğu bu kavrama benzer şekilde dördüncü nesil savaşlar, postmodern savaşlar gibi adlandırmalar da eklenmiştir (Eker, 2015: 33). Kaldor, 1980'lerden itibaren yeni bir tür şiddetin ortaya çıktığını ileri sürmüş ve bu yeni olgunun savaş, organize suç ve insan hakları ihlalleri arasındaki ayrımı belirsizleştirdiğini belirtmiştir. Etnik temizlik, kitlesel tecavüz, çocukların zorla savaştırılması çatışmalarda araç olarak yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle savaşlara katılımı olan tarafların sayısında artış olduğunu da belirten Kaldor, devletlerin resmi ordularının yanında çatışmalarda paralı savaşçıların, organize çetelerin ve örgütlerin, suç gruplarının da çatışmalarda yer aldığını ifade etmiştir. Yeni savaşlarda savaşan taraflar ideolojik, politik, etnik ve ekonomik olarak farklılaşan hedeflerini bir arada gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu konuda çok bariz bir örnek olarak Kolombiya'da uzun süredir sürmekte olan çatışma gösterilebilir. Bu çatışmada hükümet ile mücadele eden gruplar bir yandan sol-devrimci bir karakter barındırırken, bir yandan da uyuşturucu ticaretiyle yakından ilintilidir (Kaldor, 2012: 108).

Savaşların tarihsel evrimi göz önüne alındığında dikkat çeken önemli bir husus, savaşların yapılış şeklinin ve orduların niteliklerinin dönemlerinin sosyal yapı ve kurumlarından etkilendiği ve aynı zamanda bunları dönüştürdüğüdür. Yukarıda bahsi geçen yeni nesil savaşlar da, bilgi, sermaye ve teknolojinin sınırları belirsizleştirdiği

günümüz dünyasının ruhuna uygundur. Burada göz önünde tutulması gereken bir husus, bu dönemlendirmenin kesin hatları ifade etmediği, geçişken olduğudur. Örneğin yakın tarihte ve günümüzde bazı çatışmalarda hala ikinci-üçüncü nesil savaş özelliklerine rastlanılmaktadır. Ayrıca literatürde bazı farklı isimlendirme ve dönemlere ayırma sistematiği de bulunmaktadır. Bu sistemleri oldukça iyi bir şekilde özetleyen tabloya aşağıda yer verilecektir.

Tablo 1.1.: Savaşın Doğasını ve Evrimini Açıklamaya Çalışan Kuramlar

Teorisyen	1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama	4. Aşama	5. Aşama
Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton (1989)	Ulus-devlet öncesi savaşlar	1. Nesil Savaş Klasik savaşlar (1648-1830) Zirvesi: Napolyon Savaşları	2. Nesil Savaş Topyekûn Endüstri Savaşları (1830-1918) Zirvesi: I. Dünya Savaşı	3. Nesil Savaş Manevra Savaşları (1918-1948) Zirvesi: 1991 Körfez Savaşı	4. Nesil Savaş Gayri-Nizami Harp Türevleri (1948'den bu güne, özellikle 11 Eylül sonrası) Zirvesi: ABD'nin Irak ve Afganistan İşgalleri
Martin Van Creveld (1991)	Aletler çağı	Makineler çağı		Sistemler çağı	Otomasyon çağı
Hanle (1989)	Ortaçağ Dönemi (fiziksel beceriler)	Klasik Dönem (grup becerileri)	Erken Modern Dönem (teknik beceriler)	Geç Modern Dönem (sevk ve idare becerileri)	Nükleer Dönem (sosyal beceriler)
Toffler (1993)	1. Dalga: Tarım Toplumu	2. Dalga: Endüstri Toplumu		3. Dalga: Bilgi Toplumu	
Arquilla ve Rondfelt (2000)	Kılıç Dönemi	Kitle ve Endüstri Savaşları Dönemi		Manevra Savaşları Dönemi	Birbirinden Türeyen Savaşsımsı Çatışmalar
Qiao Liang ve Wang Xiangsui	Sınırlı Ortaçağ Savaşları	Sınırlı imparatorluklar ve ulus-devlet savaşları (Zirve noktası 1991 Körfez Savaşı ve Kara-Hava Muharebe doktrini)			Sınırsız Post-modern Savaşlar

Kaynak: Gürcan, 2012

Tablo 1.1'de gözlemlenebileceği üzere savaş olgusunun dönüşümünde önemli bir dönüm noktası olarak modern ulus-devlet sisteminin kurulduğu 1648 Westfalya Antlaşması ön plana çıkmaktadır. Orduya sahip olma ve savaşma tekelinin bu dönemden sonra büyük oranda devletlere ait olduğu ifade edilebilir. Endüstri devriminin silah teknolojilerinde yarattığı dönüşüm ikinci bir köklü değişim noktası olarak bazı yazarlarca ele alınmıştır. 1. Dünya Savaşına giden süreçte yaşanan silahlanma yarışı ve endüstriyel rekabet ile savaşlarda edinilen deneyimler sonucu

geliştirilen yeni askeri çözümler 1. Dünya savaşını savaşın evrimi açısından önemli bir noktaya taşımaktadır. Savaşlarda mekan olgusunun dönüşüme uğradığı, hava araçlarının ön plana çıktığı, sivil ölümlerinin sayısında radikal artışların yaşandığı askeri olarak ise topyekun savaş yerine manevra savaşı taktiklerinin kullanıldığı 2. Dünya Savaşı da bazı yazarlarca bir dönüm noktası olarak ele alınmıştır. Son olarak Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ise; yeni savaşlar dönemi olarak da adlandırılan ve tabloda görüldüğü üzere farklı yazarlarca otomasyon dönemi, nükleer dönem, gayri-nizami harp dönemi ve post-modern savaşlar şeklinde tanımlanan yeni bir döneme girildiği genel olarak kabul edilmektedir.

1.3. ÇATIŞMA KURAMLARI

Genel manada sosyal bilimlerde kuramlar, insan davranışının nedenlerini anlamakla ilgilenmektedir. Çatışma ve siyasi şiddet konularında ise kuramlar, savaşlara, isyanlara, iç karışıklıklara ya da çeşitli şiddet gösterilerine neden olan etmenleri anlamaya yönelmekte ve bu olaylara ilişkin neden-sonuç ilişkisi kurmayı amaçlamaktadır.

Kenneth Waltz'un (2001) uluslararası siyaseti açıklamakta kullandığı analiz düzeylerini de ifade eden üç imaj, bu çalışmada kuramları sınıflandırmada temel alınmıştır. Bu imajlar 'uluslararası çatışma ve bireysel düzey', 'uluslararası çatışma ve devletlerin iç yapısı' ve 'uluslararası düzey ve uluslararası anarşi'dir. Bu yaklaşıma paralel olarak çalışmada kuramlar, bireysel düzeyi ifade eden biyolojik-psikolojik kuramlar, devlet içi düzeyi ifade eden kimlik-etnisite temelli yaklaşımlar ve uluslararası sistemi ifade eden yapısal kuramlar olarak üç ana başlık altında incelenecektir.

Çatışma konusunun, sosyal bilimler içinde sosyoloji, psikoloji, antropoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler vb. birçok disiplinin ilgi alanına girdiği daha önce de belirtilmiştir. Sosyoloji alanında, toplumun yapısal olarak korunması ve işlevini sürdürmesi gereken bir üst kurum olarak ele alınması durumu, toplum içerisindeki çelişki ve çatışmaların nasıl ortadan kaldırılabileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Sosyolojinin ilk dönemlerine ait genel anlayış, homojen bir toplum kavrayışını ortaya koymuş ancak, zamanla artan göçler, yükselen kimlik politikalarının bir sonucu olarak toplumun bütünsel ve statik bir yapıdan uzak olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla

sosyoloji disiplini, eskiden beri toplumun içinde vuku bulan çatışmaların nasıl çözümlenebileceği sorusuyla ilgilenmiştir. Günümüzde ise sosyoloji, sadece ulusal sınırlar içerisindeki toplumda meydana gelen çatışmalarla değil aynı zamanda ulusal sınırları aşan toplumsal olaylarla da ilgilenmeye başlamıştır. Beck'in (2007: 287), sosyolojinin ulus sınırları içerisine hapsediği metodolojik ulusalcılık olarak adlandırdığı yaklaşımını geride bırakan sosyoloji disiplini, artık uluslararası insan hareketlerini, sömürge sonrası döneme ve küreselleşme sürecine ilişkin yeni çatışma durumlarını da değerlendirmektedir. Bunun dışında psikoloji ve biyoloji alanında da çatışmaların nasıl ortaya çıktığını anlamaya yönelik bir çaba söz konusudur. Bu kuramlar genel olarak insanın genetik mirası, duygu durumu, hormonları, yetiştirme ortamı, stres vb. gibi konular üzerinde durmaktadır. Uluslararası sistemdeki çatışma olgusunu insan davranışları üzerinden açıklama eğilimli olan ve biyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji gibi disiplinlerden yararlananlar çatışmanın mikro kuramları kısmını oluşturmaktadır. Öte yandan, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, coğrafya, iletişim gibi disiplinler çatışmayı, mevcut sosyal kurumlar, ulus devletler, sınıflar, çeşitli etnik ve dini gruplar üzerinden analiz ederek daha makro bir yaklaşımın parçası olmaktadır (Arı, 2004: 421). Erich Fromm (2001) gibi sosyal psikoloji ile ilgilenen yazarlar genel olarak bireylerin modernleşme döneminde yabancılaşma süreçlerini ve bunun yarattığı sonuçlar üzerinde durmaktadır. Öte yandan yapısalcı olarak nitelendirilebileceğimiz Marksist yaklaşımlar, çatışmaların arka planında dünya ekonomik sisteminin dinamiklerini görmektedir. Yukarıda açıklandığı gibi çalışmada çatışma kuramları, biyolojik-psikolojik kuramlar, kimlik temelli kuramlar ve yapısal kuramlar olmak üzere üç başlık altında incelenmeye çalışılacaktır.

1.3.1. Biyolojik-Psikolojik Kuramlar

Çatışmaların ortaya çıkış nedenlerinin açıklanmasında en genel anlamda insanın biyolojik ve psikolojik özellikleri nedeniyle çatışma ve savaş olgusuna yatkın olmasını bir neden olarak ileri süren mikro ölçekli iki kuram biyolojik ve psikolojik kuramlardır. Bu yaklaşımlar iki ayrı başlık altında incelenecektir.

1.3.1.1. Biyolojik Kuramlar

Çatışma ve şiddetin nedenleri üzerinde düşünüldüğünde, tarihsel olarak çatışmaların neredeyse insanlık tarihiyle aynı anda ortaya çıkmış olması ve doğada da çatışma ve

şiddet benzeri olguların bulunması ve insanlar arasındaki mücadeleler ile doğada gözlemlenen mücadelelerin temel amaç ve odaklarının benzer olması, çatışmaların nedenlerinin biyolojik ve ekolojik nedenler olabileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Biyolojik ve ekolojik kuramlar, genel olarak çatışmaların, doğanın ve insan doğasının bir sonucu olduğunu ve bu nedenle de doğal bir olgu olduğunu ileri sürmektedir. Quincy Wright'ın "A Study of War" eserinde (1952: 52) savaşın en geniş anlamda fiziki nesnelere arasında gerçekleştiğini, ancak adı geçen eserde sadece canlılar arasında bir milyar yıldır sürdüğü tahmin edilen şekliyle savaşın ele alınacağını ifade etmesi bu anlayışı yansıtmaktadır.

Biyolojik kuramlar, çatışmaya ilişkin temel biyolojik bilgiler ve evrim gibi yaklaşımlardan yararlanarak insanın sosyalleşmesi ve bu sosyalleşme sürecinde çatışmanın nasıl ortaya çıktığına yönelik biyolojik temelli yaklaşımlar getirmektedirler. Öncelikle, insanın çatışmaya meyilli olmasının altında bazı biyolojik özelliklerinin yer alabileceği ileri sürülmektedir. Örnek olarak insanın fiziki özelliklerinin, özellikle de kol ve omuz yapısının fiziki mücadeleye daha uygun bir yapıda olması gösterilmiştir. Bir diğer potansiyel neden, insanın çift göz merceklili ve daha uzağı gören ve hedefin yaklaşık olarak uzaklığını algılamaya yönelik bir görüş geliştirmesidir. Ayrıca, insan beyninin genişlemesi ve serebral korteksin gelişmesi sonucu insan, kavramlar üretebilen ve yapay gerçeklikler üretebilen bir yapı kazanmıştır. Böylelikle, şiddet sadece görünen somut tehditlere karşı değil, aynı zamanda var olması mümkün olan tehditler üzerinden de gerçekleşmeye başlamış ve bu durum çatışmaların adalet, ideoloji, özgürlük vb. soyut kavramlar üzerinden gelişmesini de mümkün hale getirmiştir (Cashman, 2013: 28).

Biyolojik temelli yaklaşımların sosyal alana uyarlanması sonucu da çatışmaların yapısına ilişkin yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, sosyo-biyologlar ve evrimci bazı kuramcılar, akraba seçiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan bazı sosyal davranışlara işaret ederler. İnsanların yakın olarak gördüğü ya da kendisine benzer kimselerle bir araya gelerek gruplar oluşturdukları bilinmektedir. Bu grup oluşumları, doğası gereği dışarda kalan ve "diğerleri" olarak adlandırabileceğimiz bir diğer grubu doğurmaktadır. Grup dinamikleri yoluyla insan davranışlarına dair açıklamalar getirilebilmektedir. Öncelikle, grup içindeki hakimiyet ve egemenlik hiyerarşilerinin oluşturulması, grup içinde ortaya çıkabilecek çatışmaları azaltarak dışarıya karşı

korunma ve savunmayı geliştirebilir. Evrimin, hakim bir hiyerarşik sisteme dahil olma ihtiyacı yaratmasından ötürü, bu durum bir dereceye kadar ataerkil yapıyı ve bireylerin devlete olan bağlılığını ve vatanseverliğini de açıklayabilir. İkinci olarak, yabancı korkusu ve kişinin kendisinin ait olduğu grubu üstün olarak görmesi anlamında etnosentrizm, gruplar arası savaşın ve buna bağlı olarak gelişen şiddetin yaygınlığını açıklamaya yardımcı olabilir (Cashman, 2013: 25).

Biyolojik-Ekolojik çatışma kuramlarının bir kısmı sıklıkla ırkçılık, öjenik³, savaşın meşrulaştırılması gibi olumsuz kavramlarla bir arada anılan Sosyal Darwinizm başlığı altında toplanılabilir. Sosyal Darwinizmin yorumu sonucu 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan savaşın ırklar arası bir mücadele olduğu tezleri kısa sürede popülerliğini yitirmiştir. Irkların bazılarının diğerlerinden üstün olduğu ve ırkların temasları halinde çatışmaların ortaya çıkacağı tezleri ileri sürülse de (Dennen,1994) bu teoriler uzun soluklu olmamıştır Dennen, 1994: 220). Irk savaşlarına tarihte pek rastlanmaması, savaşların daha ziyade politik güç mücadeleleri olarak ortaya çıkması, zaman zaman bu mücadelelerin farklı dilleri konuşan topluluklar arasında olması, İsveçli, Danimarkalı ve Alman gibi yakın akraba topluluklar arasında şiddetli mücadeleler olurken, bazen çok farklı insan toplulukları arasındaki ilk temasın son derece barışçıl gerçekleşmesi, ırk teorilerini çürüten bulgular olarak ileri sürülmüştür (Novikow, 1912'den akt. Dennen, 1994: 221). Sosyal Darwinizm, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında aşırı milliyetçi ve ırkçı ideolojiler tarafından ideolojilerine temel olarak ileri sürülmesi nedeniyle kötü bir üne sahip olmuştur.

Darwin'in türlerin ve insanın kökeni üzerine gerçekleştirdiği çalışmalardan sonra insanla doğa arasında daha temel ve sürekli bir ilişkinin var olduğunun kabulü, çatışmanın insan doğasının bir sonucu olduğuna dair teorileri yaygınlaştırmıştır. Darwin'in bu konuda doğrudan bir çalışması bulunmasa da çalışmaları bu alanda çok farklı yorumlara neden olmuştur. Darwin'in çalışmaları temel olarak sosyal alanla değil, bitki ve hayvan türleriyle ilgilidir. Darwinist yaklaşıma göre türlerin fiziksel ve etolojik özellikleri o türlerin varlığını sürdürmeleri için gerekli olan özelliklerdir. Bir başka ifadeyle bir canlının varlığını sürdürmesi için gerekli olan fiziksel ve davranışsal özellikler o canlıda bulunmakta ve kalıtsal olarak aktarılmaktadır. Çevresel koşulların

---

³ Öjenik sağlıklı genlerin sağlıksız olanlardan ayrılarak bir iyi tür yaratmaya dayanan akımdır. (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/eugenics>)

değişimi sonucu bu özellikler dezavantaj oluşturacak hale gelirse bu özelliklere sahip bireyler zamanla yok olurken, mutasyonlar ve adaptasyonlar sonucu değişime uyum sağlayan bireylerin genleriyle aktarılan ve yaygınlaşan özellikler zamanla türün yeni özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır (Darwin, 1976). Savaşların insan türünün gelişimi için gerekli olduğu savı da bu temele dayanmaktadır. Mücadeleye yatkınlık, insanlığın varlığını sürdürmesi için insanların sahip olması gereken bir özelliktir. Bununla beraber Darwin'e göre insanlarda bir arada yaşama, fedakarlık ve dayanışma gibi özellikler de doğal olarak bulunmaktadır. Bunun nedeni de gruplar arası rekabette bu özelliklerin avantaj sağlamasıdır (Dennen, 1994: 309).

Darwin'in çalışmalarından etkilenen bir diğer yaklaşım da seçim teorileridir. Bu yaklaşıma göre kaynakların kısıtlı olması ve nüfusun artması nedeniyle bütün türlerde olduğu gibi insanlarda da güçlü olanın ayakta kaldığı bir süreç yaşanmaktadır. Nüfus artışı üzerine önemli çalışmaları bulunan Malthus'a göre savaşlar nüfus artışının bir kontrol aracıdır ve bu nedenle ilk çağlardaki savaşlar insanlık için olumlu anlamda büyük önem arz etmektedir. Buna ek olarak nüfus artışı ve kaynak dağılımının başka barışçıl araçlarla kontrol edilmesi halinde savaşın ortadan kalkacağı görüşünü ileri sürmüştür (Dennen, 1994: 223).

Güçlü olanın ayakta kaldığı süreç kimi çalışmalarda insanlığın gelişimi için gerekli bir süreç olarak ele alınmıştır. Spencer'a göre insanlar arasındaki savaş, tıpkı doğadaki diğer mücadeleler gibi organizasyonel gelişimlerde büyük pay sahibidir. Buna göre, savaş ile ilk olarak gelişime ve çevresel koşullara uyum sağlayamayan zayıf birey ve topluluklar ayıklanmaktadır. Bu mücadele aynı zamanda insanları, gelişmeye teşvik etmektedir. Ayrıca savaşlar ve mücadeleler nedeniyle insanlar ittifak arayışına girmiş ve bunun bir sonucu olarak daha geniş insan toplulukları ve geniş devletler, daha küçük topluluk ve devletlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Spencer, 1873). Callinicos'a göre (2011: 173), Spencer'ın sosyoloji anlayışı, toplum kuramının evrimsel biyolojiden elde edilen terim ve kavramlarla, toplumun bir organizma olarak ele alınması için gerçekleştirilen en sistematik yaklaşımlardan biridir.

1.3.1.2. Psikolojik Kuramlar

Çatışmaya ilişkin yaklaşımların bir diğer mikro düzlemlili kısmını psikolojik kuramlar oluşturmaktadır. Ancak mikro düzlem olarak tanımlanan bu yaklaşımlar bireylerin

durumundan toplumların doğasına ilişkin sonuçlar ortaya çıkardığı ölçüde makro düzleme de taşmaktadır.

William James gibi erken dönem psikologlar, savaşın, tüm insanlarda doğal olarak var olduğu varsayılan derin köklü ihtiyaçlarını karşıladığını öne sürmüşlerdir. Bu derin ve içkin ihtiyacın savaş ya da şiddete yönelmesi yerine insanların çeşitli zorlukları ve güçlükleri içeren daha yapıcı ve barışçıl eylemlere yönlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Bu anlamda James, insanların toplum için yararlı olabilecek ancak bazı güçlüklerle karşılaştıkları zor işler anlamında “ahlaki bir savaş” yaratma gereğini öne sürmüştür (Cashman, 2013: 14).

Özellikle psikoloji alanında çalışmalarıyla tanınan Sigmund Freud, psikoloji disiplininin yanı sıra siyaset felsefesi açısından da önemli bir isimdir. Freud, insanın bilişsel yapısına ilişkin kendi dönemindeki anlayıştan daha derin ve kapsamlı bir yaklaşım getirerek insanın rasyonel aklı ile hareket eden bir canlı olmadığını bunun yerine, içgüdüleri olan ve bunları bastırma mekanizmaları geliştiren daha karmaşık bir yapıda olduğunu ileri sürmüştür. Freud, insanın içinde birbiriyle çatışma halinde bulunan üç katman tanımlamaktadır; id, ego, süpereo. İd, insanların en temel içgüdülerine karşılık gelen enerji dolu olan bir alandır. Ego, id'deki içsel talep ve dürtülerin dışsal koşullarla karşılaşması sonucu insan rasyonelliği ve aklını temsil etmektedir. Süpereo ise, egonun id'i kontrol edebilmesine yardımcı olan idealleri, ahlakı oluşturan katmandır (Craib, 2004: 55-62). Freud'un genel hatlarını çizmiş olduğu bu yapı, insanın içerisinde bu katmalar arasında sürekli bir çatışma halini ortaya koymaktadır. İd'in temel ve hayvani talepleri ego ve süpereo tarafından bastırılmakta, fakat bu bastırma bir yandan insanlar arası işbirliği ve uyumu sağlayarak medeniyetin geliştirilmesini yol açarken diğer yandan ise, insanın mutsuzluğuna, tatminsizliğine yol açmaktadır. Freud da insan doğasının saldırgan olduğunu ileri sürmüş ve bunun nedenlerini açıklamıştır. Ona göre bilinçaltında var olan iki dürtüden –yaşam (eros) ve ölüm dürtüsü (thanatos)- biri olan ölüm dürtüsü bilinç düzeyinde öldürme dürtüsü olarak ortaya çıkabilmektedir. Freud ayrıca bu saldırganlığın insanda bir rahatlama ve duygu boşaltımına da yol açtığını ileri sürmüştür (Cashman, 2013: 14).

Erich Fromm (2001: 43-50), Freud ve Marx'ta yer alan yabancılaşma kavramlarını karşılaştırarak modern kapitalist toplum içindeki bireyin psikolojik durumuna ilişkin analizler ortaya koymaktadır. Buna göre, insanın kendi emeğine ve ürettiklerine yabancılaşması ile insan kendine, doğaya ve diğer insanlara da yabancılaşır. Nesne haline gelmiş bu insan için dünya ve hayat ile temas kuracak tek bir yol kalmıştır: yabancılaştıkça dünyayı ele geçirip onu kullanmak ve tüketmek ister. Bu noktada, Fromm'un analizlerinde yabancılaşan modern bireyin kendisine, diğer bireylere, doğaya karşı saldırgan bir tutuma yatkınlaştığı belirtilebilir. Çünkü yabancılaşan insan, bu yabancılaşmanın bir gereği olarak aktarım eyleminde bulunur. Bu aktarım, toplumsal düzen içinde putlaştırılan politik, dini ve toplumsal idollerin belirmesine yol açmaktadır (Fromm, 2001: 48-49).

Cashman, insan saldırganlığının çatışmaya nasıl yol açtığı konusunun iki ayrı şekilde ele alınabileceğini öne sürmüştür. Bunlardan ilki bütün insanların şiddete ve saldırganlığa yatkın oluşu ve liderlerin de bu genel insan karakterinin bir yansıması olarak hareket ettiğidir. Yani insanların karakterlerindeki saldırganlığın toplamı, toplu bir saldırganlık davranışına dönüşmektedir. Diğer yaklaşım ise liderlerin kişisel karakterlerinin saldırgan olması durumunda bu durumun savaşa yol açabileceğidir. Örneğin Almanya'nın Adolf Hitler veya Angela Merkel tarafından yönetiliyor olması önemlidir. Psikolojik yaklaşımlar bu bağlamda, çatışmaların ana noktasında yer alan liderlerin kişilik ve psikolojik özelliklerini incelemektedir. Irak eski lideri Saddam Hüseyin'i inceleyen bir çalışmaya göre, liderin narsist bir kişilik bozukluğuna sahip olduğu, kendisini önde gelen siyasi bir figür olarak tüm Arap dünyasını tek bir hakimiyet altında toplayan bir mesih gibi görmekte olduğu, diğer devletlerin tutumlarına karşı da paranoyak bir tutum geliştirdiği öne sürülmüştür (Cashman, 2013: 59).

Her ne kadar psikoloji alt disiplini altında yer almasa da siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında da sıklıkla insan doğasının temeli tartışılmalıdır. Özellikle realist akım yazarlarında, insanın saldırgan, mücadele halinde ve kendi çıkarlarını öncelikle düşünen bir yapıda olduğu fikri karşımıza çıkmaktadır. Thomas Hobbes, doğa durumunu insanların sadece kendi yeteneklerine dayanabildiği ve güvenebildiği, ölüm ve şiddetin yaygın olduğu, insanın sürekli bir korku ve dehşet içinde yaşadığı bir durum olarak tarif eder. Bu koşullarda insanın mücadelecilikten, çıkarlarını

korumaktan başka bir yolu yoktur (Hobbes, 2016: 101). Hobbes'ta karşımıza çıkan bencil ve aç gözlü insan doğası, insanın gerektiğinde kişisel çıkarlarını korumak ve kazanım elde etmek motivasyonu ile her an çatışma içerisine girebildiği bir durum ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bu bakış açısında savaş veya çatışma hali bir doğal hal haline gelmektedir. Doğa durumunda doğru ya da yanlış, adaletli ya da adaletsiz kavramları ve insan eylemlerini sınırlamak için herhangi bir ahlaki sınırlama yoktur (Hampsher-Monk, 2004: 43)

Özellikle realist kuramların uluslararası ilişkileri, insan doğasındaki saldırgan tutumdan hareketle ve Hobbes'un bu varsayıma dayanan doğa durumu ve anarşi kavramlaştırmasıyla açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Önemli realist yazarlardan Morgenthau (1948), uluslararası güç mücadelesinin temel biyo-psikolojik dürtülerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ona göre hayatta kalmak, yayılmak ve kontrol altına almak isteği bütün insanlarda hatta bütün canlılarda bulunmaktadır (Dennen, 1994: 256). Devletler arasındaki ilişkiler realist yaklaşımda bütün canlılarda olduğu varsayılan hayatta kalma mücadelesinin bir sonucu olarak ele alınmıştır (Somit'ten akt. Dennen, 1994: 256).

1.3.2. Kimlik Temelli Kuramlar

İnsanların kendilerini başkalarına ve kendine karşı nasıl tanımladığı var oluşunun önemli bir parçasıdır. Birey ve grup olarak hem kendi hem de başkalarının davranışları bu tanımlamaların etrafında şekillenmektedir. Meslek, ilgi alanı, kişisel özellikler, medeni durum, milliyet, siyasi görüş, cinsiyet ve din gibi özellikler bireysel kimliği oluştururken, belirli bir din, etnisite, dil, renk, kabileye ait gruplara aidiyet ise grup kimliğini oluşturmaktadır (Tajfel, 1978'den akt. Spitka, 2016: 23).

Kimlik aynı zamanda bireyi ve grubu diğerlerinden ayıran özellikler olarak da ifade edilebilir. Kimlik kavramı genellikle bir bireysellik durumunu ve bu durumun eşsizliğini ifade etmektedir. Her bir kültür, bir diğerinden kendisinin varlığını sürdürme, yeniden üretimini sağlama ve aidiyet hissi verme gibi sosyologların toplumsal bütünlük adını verdiği noktada ayrılmakta ve eşsizleşmektedir. Felsefi yaklaşımda “ kimlik ” tek başına hiçbir gerçekliğe sahip değildir ve ötekilikle herhangi bir ilişki olmadan tanımlanamaz (Le François, 2011: 83). Bu çerçevede, kimlikle ilgili yaklaşımların genel olarak bir öteki yaratan ve kendi kimliğinin ya da kültürünün eşsiz

olma durumunu ortaya çıkaran bir yanı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu anlayışa uygun olarak kimlik kendinin ve ötekinin eş zamanlı olarak inşa edilmiş tanımı şeklinde tanımlanmıştır (Cashman, 2013: 462).

Kimliğe ilişkin kuramlar net bir ayırım olmasa da genel hatlarıyla üç başlık altında incelenmektedir: İlksel yaklaşım, araçsal yaklaşım ve inşacı yaklaşım. İlksel yaklaşım kimliği temel bir veri olarak ele almakta ve grup kimliğinin antik ve köklü yönüne vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre kimlik köklü ve değişmez bir yapıyı temsil etmekte, bireyler doğumdan sonra bireyleşme boyunca organik denebilecek bir süreçle bu kimliği edinmektedir. Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" (1998) eseri, bu ilksel kimlik yaklaşımına örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada kültürel ve dini farklılıkların temel ve değişmez bir veri olarak ele alındığı ve iş birliği veya çatışmayla ilişkilendirildiği ifade edilebilir (Spitka, 2016 :14).

Araçsal yaklaşım, kimliği hedef temelli bir unsur olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımda kimlik, amaçlar doğrultusunda konjonktürel olarak ön plana çıkan veya geri plana atılan bir konumdadır. Göreceli mahrumiyet ve kötü yönetim gibi faktörlerin etkisiyle aşırı milliyetçilik ve şiddet eylemleri kişisel ya da kolektif çıkarlar sağlamak amacıyla ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım özellikle çatışmaların tırmanmasına yol açan aşırı-milliyetçi liderlerin davranışını açıklamakta kullanılmaktadır (Spitka, 2016: 15). Vamık Volkan (1997: 25) tehdit durumunda geniş grup kimliklerine yönelik farkındalığın arttığını vurgulamıştır. Hatta bazı durumlarda çatışma veya savaş esnasında grup kimlikleri kişisel çıkar ve amaçların önüne geçmektedir.

Son olarak inşacılar ise kimliklerin kendisinden ziyade algılanması ve değişimi üzerine vurgu yapmaktadır. Her ne kadar dil, din, ten rengi gibi özellikler kolay değişir özellikler olmasa da inşacı yaklaşım kimliği özellikler ile değil, bu özelliklerin algılanma biçimi üzerinden kurduğu için, kimliğin değişkenliğini açıklayabilmektedir (Spitka, 2016: 15). Örneğin Barth, etnisitenin kültürel özellikler ile değil, oluşturulan ve sürdürülen 'etnik sınırlar' ile belirlendiğini ifade etmiştir. Bu sınırlar çoğunlukla devlet sınırları ile örtüşmektedir (Barth, 1969: 15). Bu yaklaşımın özellikle 'ulus' inşası olgusunu açıklamakta başarılı olduğu söylenebilir.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde de sosyal inşacı yaklaşımın kimlik üzerine gerçekleştirdiği analizler bulunmaktadır. Bu noktada sosyal inşacılık ve kimlik

arasındaki bağlantıyı uluslararası ilişkiler açısından da irdelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Sosyal inşacı düşüncenin temelinde gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği iddiası yer almaktadır. Adler (1997), inşacılığın pozitivist/rasyonel teoriler ile idealist/yorumlayıcı yaklaşımların arasında kalan özel bir yere ait olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda Adler (1997: 325-326), sosyal inşacı yaklaşımın yapı-aktör sorununda orta bir yol izleyerek yapı ve aktörün birbirine bağlı ve birbirini ortaklaşa inşa eden bir durumda olduğunu belirtmektedir. Adler'in bahsettiği gibi sosyal inşacılığın, rasyonel ya da yapısal kuramlar ile idealist kuramlar arasında yer almasına yol açan özel durum, sosyal inşacılığın maddesel varlıkları ya da var oluşları göz ardı etmemesinde ancak, bireylerin dil aracılığıyla bu maddesel varlıklara anlam ve sosyal bir gerçeklik kazandırdığını belirtmesinde ortaya çıkmaktadır.

İnşacı yaklaşımın temelinde, devletlerin sosyal varlıklar olduğu ve bu sosyal devletlerin içinde hareket ettiği uluslararası alanın da sosyal bir yapısının olduğu savı bulunmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım, kimliği uluslararası aktörlerin politikalarına etki eden bir etmen olarak ele almaktadır. Buna göre, devletler kimliklerini diğer devletlerle aralarında gerçekleşen ilişkiler sonucunda edinirler ve aynı zamanda da hem kendilerini hem de diğer devletleri uluslararası sistemin sosyal yapısının belirlediği konumlar çerçevesinde değerlendirirler (Aydın Düzgit, 2015: 160).

İnşacı yaklaşımda uluslararası siyasetin önemli bir kısmının kimliklerin inşası olduğu ileri sürülmüştür. Bu süreç sürekli değişen ve dönüşen kimliklerin etkileşimiyle sürdürülen aynı zamanda etkileşimin sürdüğü ortamdan da etkilenen dinamik bir süreçtir. Devletler ve aktörler sadece kendilerini değil, diğerlerini de konjonktürel olarak müttefik, düşman, rakip, haydut devlet şeklinde tanımlamaktadırlar. Kimliklerin oluşumunda aynı zamanda çıkarlar da önemli bir rol oynamaktadır. Aktörlerin birbirlerini tanımlamaları esasında izlenmesi gereken politika ve alınması gereken tutuma dair bir temel de oluşturmaktadır. Aktörlerin davranışları ve diğer aktörlerle etkileşimi nihai olarak aktörlerin davranışlarını geri besleyen bir uluslararası ortamı inşa etmektedir. Uluslararası yapı, aktörlerin eylemlerinin sonucudur. Wendt bu durumu 'anarşi devletlerin algı ve eylemleridir' tabiriyle ifade etmiştir. (Wendt, 1992 :1).

Sosyal inşacılara göre savaş, ‘diğer’in rakip, tehdit ve düşman olarak tanımlandığı bir süreçle birlikte ortaya çıkmaktadır ve bu süreçle iç-içedir (Cashman, 2013: 462). İnşacıların dil ve söylemler üzerinden inşa edilen sosyal gerçekliklerle ilgili çalışmaları, bir ikilik olarak üretilen dost-düşman, uygar-barbar, biz-öteki gibi sosyal anlatılar ortaya çıkardığı ve bu anlatı ve söylemlerin de çatışmada rol oynadığı tartışmalarını getirmiştir. Sosyal inşacılık, kimlik ve etnisite üzerinden çatışma açıklamaları ile özellikle Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni çatışmaların açıklamasında başarılı olduğu için bu dönemde popülerliğini arttıran bir yaklaşım haline gelmiştir. Sosyal inşacılar, çatışmanın olabilmesi için iki koşul öne sürmektedir: Öncelikle, diğerini ya da ötekini, korku ve kin üzerinden insansızlaştıran bir kimliğin inşa edilmesi gerekmektedir. İkinci olarak da, savaşın söylemsel ve materyal araçlarını düzenleyen elitlerin varlığı gerekmektedir (Jackson, 2008: 178).

Çatışma ve barış çalışmalarında özellikle de iç savaşları açıklamaya çalışan kuramlarda grup kimliği sıklıkla bir faktör olarak ele alınmaktadır. Farklı kimlik grupları, yani farklı dini, etnik ve bölgesel gruplar arasında çatışmalar özellikle iç savaşlarda sıklıkla rastlanan bir durumdur. Son yarım yüz yıl içinde iç savaşların büyük bir kısmı daha fazla otonomi isteyen etnik-milliyetçi çatışmalar olarak ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte çok dinli, çok etnisiteli toplulukların çoğu barış içinde varlığını sürdürmektedir. Farklı kimliklerin neden bazı toplumlarda çatışmaların nedeni olarak görüldüğü bu nedenle ilgi çekici bir soru olarak araştırmalara konu olmuştur.

Stewart’a (2008: 10) göre kimlikler farklılıklar toplum içi eşitsizliklerle üstüste bindiği zaman çatışmalara yol açmaktadır. Gruplar arasındaki eşitsizlikler yatay eşitsizlikler olarak isimlendirilmektedir. İş imkanları, gelir dağılımı ve kaynakların kullanım hakkıyla ilgili eşitsizlikler ekonomik eşitsizlik, sosyal ve siyasi hakların kullanımı konusundaki eşitsizlikler siyasi eşitsizlik ve dil, din, kültür gibi kimlikler ögelerin tanınmasıyla ilgili farklılaşmalara ise kültürel eşitsizlik denmiştir. Stewart’ın kimlik yaklaşımı temelde sosyal inşacı bir yaklaşıma dayanmaktadır. Toplum içindeki pozisyon ve çatışmanın kimliğin oluşumunu etkilediğini ve etkinleştirdiğini ifade etmektedir.

Stewart kimliğin çatışma ile ilişkisine dair belirli hipotezler ileri sürmüştür. Ona göre özellikle ekonomik ve politik eşitsizliklerle kesişmesi halinde kimliksel farklılığın çatışma üretme ihtimali artmaktadır. Bu ihtimal özellikle her iki eşitsizliğin yani politik ve ekonomik eşitsizliğin bir arada olmasıyla artmaktadır. Kültürel eşitsizliğin çatışma oluşumuna katkısı daha ikincil olsa da, kültürel hakların tanınmış olması bu ihtimali düşürmektedir. Özellikle eşitsizliklerin arttığı durumlar çatışmanın ortaya çıkışı açısından kritik dönemlerdir (Stewart, 2008: 11-18).

Soğuk Savaş sonrası dönemde genel olarak uluslararası siyasetin yapısında bir değişim gerçekleşmiştir. Bu dönemi küreselleşme, post-modern dönem vb. farklı adlandırmalarla betimleyenler mevcuttur. Huntington (2012: 15), Soğuk Savaş sonrası siyasetteki bu değişikliklerle halkların kimliklerinin küresel politika alanında önem kazanmaya başladığını belirtmektedir. Sadece siyaset alanında değil, sosyal bilimlerin birçok alanında kimlik, kültür vb. kavramların ön plana çıktığı, metodolojik yaklaşımlar içerisinde kendine yer bulduğu bir döneme girildiği açıktır. Ancak bu kimlik siyaseti dönemini, olumlu ele alanlar kadar bu duruma eleştirel bir yaklaşım getirenler de mevcuttur. Samir Amin (1999: 81-83), küreselleşme döneminde gerçekleşen etniliğin yükselişini, ekonomik küreselleşmenin yıkıcı sonuçlarının siyasi bir sonucu olarak ele almaktadır.

Hobsbawm da (2006: 391-419), “Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırıliklar Çağı” adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünyanın değişen kültürel durumunu ele almıştır. Buna göre, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren savaşa yol açan faşist dönemin hayal kırıklıkları, ulusal ve geleneksel sınıf temelli sol siyasal hareketlere katılımı bir düşüşe neden olmuştur. Bir bakıma savaş sonrası dönemde eski ideolojiler ve siyasi hareketlerden uzaklaşma süreci yaşanmıştır. Ayrıca başta ABD olmak üzere, kimlik üzerinden anayasal bazı hakların tanınma sürecine gidilmiş ve ABD’de siyahlara ve kadınlara sağlanan haklar zamanla dünya genelinde benzer durumların gözlemlendiği bir ortam yaratmaya başlamıştır. Hobsbawm (2006: 406-407), bu dönemde özellikle gençler arasında aile ve toplum gibi kurumlara ilişkin geleneklerin çöküşe geçtiğini, bunların yerine sistemle yeni bir bağ kurma çabası olarak kimliklerin ön plana çıktığını belirtmektedir. Kimlik kavramı ve siyasetinin tarihsel olarak ortaya çıkışını ve yükselişine geçişini Hobsbawm bu şekilde ekonomik, siyasi ve toplumsal temelleri ile ortaya koymaktadır. Daha önce giriş bölümünde ifade edilen Soğuk Savaş sonrası

dönemde iç savaşların yaygınlık kazanması olgusunu belki de bu analizler yardımıyla açıklamak mümkündür.

Kimlik üzerinden yapılan bir diğer çatışma tartışması, artan göç hareketlerinin bir sonucu olarak artan ulusal milliyetçilik akımlarının da etkisiyle, yerlilerle göçmen gruplar arasındaki çelişki ve çıkar uyumsuzluklarının siyasetin bir uzantısı haline getirilmesidir. Bu noktada aşırı sağ aktörlerin, etnik bir temel üzerinden ulusallık tanımı yaparak göçmenlerin dışlanmasını içeren bir politika oluşturdukları görülmektedir (Koopmans vd., 2005: 205).

Kimlik temelli çatışma kuramları üzerine genel bir değerlendirme yapılacak olursa aslında kimliğin tek başına çatışma için yeterli olamayacağı üzerinde genel bir uzlaşma olduğu ifade edilebilir. Ancak kimlik, konjonktürel faktörlerin de etkisiyle çatışmaların oluşum ihtimalini arttırabilmekte, oluşumunu hızlandırabilmekte ve çatışma sürecini etkileyebilmektedir. Özellikle iç savaşlarda bu konjonktürel faktörlerden eşitsizlik, önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

1.3.3. Yapısalcı Kuramlar

Çatışma kuramlarının incelenmesinde önemli bir yer tutan yapısalcı yaklaşımların genel olarak sosyal bilim disiplinleri içerisinde farklı zamanlarda farklı incelemelerle geliştiği görülmektedir. Öncelikle inceleme konusu olarak ele alınan yapı kavramının açıklanmasına çalışılacaktır.

Yapısalcı anlayışın kurucuları arasında gösterilen Levi-Strauss (2012: 394-395) yapının tanımlanmasına ilişkin bir güçlüğe dikkat çekmekte, toplumsal yapı ve toplumsal ilişkiler kavramlarının sık sık karıştırıldığından bahsetmektedir. Toplumsal ilişkiler, bizzat toplumsal yapıyı belirgin kılan modellerin yapısında kullanılan bir hammadDEDİR. Toplumsal yapı, hiçbir durumda, belli bir toplumda gözlemlenebilen toplumsal ilişkilerin bütününe indirgenemez. Bu nedenle de Strauss'a göre bir yapı kavramından bahsedebilmek için şu dört koşula uyması gerekmektedir:

1. Yapı bir sistem niteliği taşır; birinin değişmesinin diğer hepsinin değişmesine yol açacağı öğelerden oluşur.
2. Her model, bir değişimler grubuna bağlıdır ve her bir değişim aynı sınıftan bir modele karşılık gelir ve bu değişimlerin tamamı bir modeller grubu oluşturur.

3. Yukarda bahsedilen bu iki özellik yardımıyla unsurlardan herhangi birindeki bir değişiklik durumunda modelin nasıl tepki vereceğini önceden tahmin etmeye olanak sağlar.
4. Model, bütün gözlemlenebilen olguları açıklayabilecek şekilde oluşturulur (Strauss,2012: 394-395).

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde özellikle kendisini Kenneth Waltz'un yapısal realizm yaklaşımı ile ön plana çıkaran yapısalcılık düşüncesi esasen erken dönem felsefi akımlara dayanmakta ve doğa bilimlerindeki bazı gelişmelerden de etkilenerek günümüze gelmektedir. Antik Yunan zamanında "İdea" fikriyle ilgilenen Platon ve onu öğrencisi olup onun öğretilerinden ayrışan Aristoteles de yapı kavramıyla ilgilenmiştir. Platon'un "idea"sında aslında formlar (biçimler) önemli bir yer tutmakta ve bu da Platon'un gerçeğin birbiriyle ilişkisiz verileriyle değil, aksine, matematiksel şekil ve formlarla oluşan bir yapıyla ilgilendiğini göstermektedir. Aristoteles ise Batı felsefe tarihi içinde en eski ve en kalıcı modellerden biri olan organizmik yapılarla ilgilenmiştir. Organizma fikri üzerine kurulu olan bu felsefe biçimi, toplumu ve devleti bir canlı olarak ele alarak Aristoteles'ten günümüze kadar gelmiştir. Organizmaya dayalı yaklaşımlarda, zaman zaman statik zaman zaman ise dinamik olan nitelikleri üzerinde durulmuştur (Bottomore ve Nisbet, 2010: 605). Ayrıca yapıların organizma benzeri modeli dışında biri Antik Yunan'da Pythagorasçı matematiksel yaklaşım (gerçeğin başkalarına indirgenemeyecek geometrik örüntülerden oluştuğu savı) diğeri ise Kepler, Galileo, Newton gibi doğa felsefecilerinin çalışmalarındaki mekanik yaklaşım olmak üzere iki yaklaşım daha bulunmaktadır (Bottomore ve Nisbet, 2010: 605-606). Bütün bu felsefi ve bilimsel çalışmaların ortak noktası, görünen evrenin, olayların ve olguların arkasında belli sistemik yapılar aranmasının gerekliliğini savunmalarıdır. Ancak bu yapıların neler olduğu ya da olması gerektiği incelenen konu veya yapının ele alınış biçimine göre farklılaşmaktadır.

Günümüzde yapı ve yapısalcılık kelimelerinin sosyal bilimler içerisinde birçok anlamı bulunsa da, temel olarak hepsinin kökeninde, şu ya da bu şekilde, gerçeğin biyolojik, matematiksel veya mekanik modelleri yatmaktadır (Bottomore ve Nisbet, 2010: 606). Fransa'da Auguste Comte, Emile Durkheim, Almanya'da Karl Marx yapısalcı yaklaşımın öncülerinden olmuştur. Özellikle sosyoloji alanında Comte, pozitif

sosyolojinin kurucusu olarak anılmaktadır. Toplumun bir yapı olarak incelenmesi gerektiğini belirtmiş ve kendisinden sonra gelen Durkheim ve diğer sosyologları da bu yönde etkilemiştir.

Yapısal yaklaşımlar esasında sosyal bilimlerin ve felsefenin temel tartışmalarından biri olan aktör-yapı (agent-structure) tartışmasında iki temel anlayıştan biri olan yapı temelli anlayışa dayanmaktadır ve bu yaklaşımların anlaşılması için bu tartışmaya kısaca değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Sosyal bilim alanında önemli bir yer tutan aktör-yapı problemi pek çok sosyal bilim araştırmasına temel olan iki farklı varsayıma dayanmaktadır:

- 1) İnsanlar ve insanların oluşturduğu kurumlar belirli amaçlarla hareket eden aktörlerdir ve bu aktörlerin eylemleri toplumu yeniden üretir ve dönüştürür.
- 2) Toplum sosyal ilişkilerden oluşur ve bu durum aktörlerin davranışlarını ve etkileşimlerini şekillendirir.

Burada yapının mı yoksa bireyin mi öncelikli olduğu sorusuna verilecek cevaplara göre aktör-yapı sorununda alınan tutum ortaya çıkmaktadır (Wendt, 1987: 336). Uluslararası ilişkiler disiplininde de bu yaklaşımın bir uzantısı olarak uluslararası yapıyı veya genellikle temel aktörler olarak kabul edilen devletlerin eylemlerini öncelikli belirleyici olarak ele alan yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür.

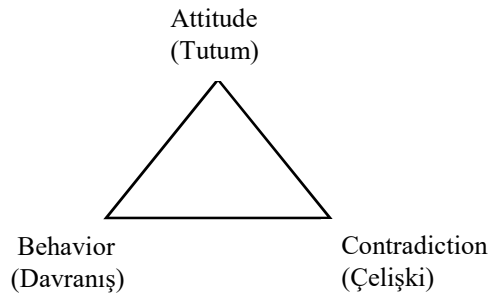
Uluslararası ilişkiler alanında yapısalcı açıklamalarla çatışmaları açıklamaya çalışan ve bu alandaki akademik tartışmaları etkileyen iki temel kuram olarak neo-realizm ve Marksist yaklaşımlardan bahsedebiliriz. Ancak, bu iki kuramın yapı kavramını açıklama şekilleri oldukça farklıdır. Neo-realistler, devletlerin varlığını temel alarak, uluslararası yapıyı devletlerin davranışlarını ve seçimlerini şekillendiren ve devletlerarası güç dağılımını ifade eden bir yapı olarak ele almaktadır. Marksist yaklaşımlar ise, yapı olarak üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı ekonomik ve siyasi yapıları ele almaktadır. Marksist yaklaşımın bir alt başlığı olarak ele alınacak olan dünya sistemleri kuramı ise, uluslararası yapıyı şekillendirdiğini ileri sürdüğü kapitalist dünya ekonomisini organize eden temel prensipleri incelemektedir. Bu yaklaşıma göre, kapitalist dünya ekonomisi devletlerin oluşumuna, gelişim süreçlerine ve davranışlarına yön vermekte, bu aktör ve eylemleri üretmektedir. Neo-realizm ve dünya sistemleri kuramının bu yaklaşım farklılığı esasen ontolojik bir ayrışmadan

kaynaklanmaktadır. Neo-realizm bireysel ya da aktör temelli bir ontoloji üzerinde kurgulanmışken, dünya sistemleri kuramı bütünsel (holistik) bir ontolojik anlayışı temel almıştır (Wendt,1987: 335-336).

Yukarıda çerçevesi çizilen kuramların anlatımından önce çatışma ve barış çalışmalarında son derece önemli bir yeri olan ve sıklıkla çatışma ve barış çalışmalarının kurucusu olarak anılan Johan Galtung'un çalışmaları da yapısalcılık başlığı altında incelenecektir. Çünkü Galtung'un hem çatışmanın genel yapısına ilişkin görüşleri, hem de emperyalizm üzerine çalışmalarının⁴ yapısalcı öğeler barındırdığı ve hem neo-realist yaklaşım hem de Marksist yaklaşım ile benzeşen argümanları ileri sürdüğü değerlendirilmektedir. Çatışmanın genel yapısına dair çözümlenmeleri nedeniyle konu akışına daha uygun olduğu düşüncesiyle ilk olarak Galtung'un çalışmalarına yer verilecektir.

1.3.3.1. Galtung ve Çatışma

Galtung'un çatışma anlayışı en temel düzeyden ve en basit temelden günlük yaşama dair bir anlayışla başlamaktadır. Ona göre insanlar arasındaki çatışma mikro ve makro düzeyde benzer özellikler göstermekte ve çatışmanın bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Ayrıca çatışmalar sadece olumsuz bir anlam içermemekete, aynı anda üretken ve yıkıcı karakteri de içinde barındırmaktadır. Galtung, çatışma analizini tutum (Attitude), davranış (Behavior) ve çelişki (Contradiction) olmak üzere üç temelden oluşturduğu çatışmanın ABC üçgeni ile açıklamaktadır.

---

⁴ Galtung'un bu konudaki bir makalesinin başlığı 'A Structural Theory of Imperialism' (Yapısal Bir Emperyalizm Teorisi) dir.

Şekil 1.1: Galtung'un ABC Üçgeni

ABC üçgenindeki unsurlar incelenecek olursa, Galtung'a göre çatışmalar temelde bir çelişkiyi ifade etmektedir. Çelişkiler, belirli sayıda aktörün belirli sayıda hedefe aynı anda ulaşmak istemesi ve bu durumun karşılıklı aktörlerin birbirlerini engellemesi sonucunu doğurmasıyla ortaya çıkmaktadır. Tutum tabiri ile ise Galtung, tarafların birbirlerine karşı bakış ve pozisyonunu ifade etmektedir. Çatışmanın psikolojik unsuru olarak da görülebilecek bu durum, aynı zamanda tarafların niyet ve kararlılığını da içermektedir. Son olarak davranış ise çatışmanın görülebilen açık ve saldırgan unsurunu tarif etmektedir. Davranış kısmı çatışmanın görünen kısmını oluştururken tutum ve çelişki ise gizli yönünü oluşturmaktadır. Galtung çatışmayı aşağıdaki formülle ifade etmektedir:

$$\text{Çatışma} = A(\text{Attitude}) + B(\text{Behavior}) + C(\text{Contradiction})$$

Galtung'a göre üçgenin bütün köşelerinden başlayarak her iki doğrultuda hareket ederek bir kısır döngüye, çatışma döngüsüne girilmesi mümkündür. Örneğin daha önce yaşanmış bir çatışma sonucu oluşan durum taraflardan birinin isteklerine uymazsa çelişki ortaya çıkacak, bu durum karşılıklı olarak düşmanca tavır takınılmasına yol açacaktır. Bu durum davranışa dönüştüğü zaman ise yeniden çatışma ortamına girilecektir.

Galtung çatışmaları operasyonel (aktör) ve yapısal çatışmalar olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayırım aslında analiz amaçlı bir ayırım olup çatışmalar çoğu zaman her iki türün özelliklerini göstermektedir. Aktör çatışmalarında her iki taraf çelişkiyi ve tutumlarını görünür kılarak diğer tarafın amaçlarını engellemeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle aktör çatışmaları genelde saldırgan davranış içermektedir. Yapısal çatışma ise taraflar arasında eşitsiz bir durum varken ortaya çıkar ve bir taraf genellikle durumu kabullenmiş görünmektedir. Yapısal çatışma gizli özelliktedir ve taraflar niyetlerini karşılıklı olarak açıklamazlar (Galtung, 2009: 73). Galtung, sosyal-uluslararası yapı içerisinde yapısal çatışma ve yapısal şiddetin bulunduğunu ifade etmektedir. Yapısal çatışma ve aktör çatışmaların da dönüşüp yer değiştirmesi mümkündür (Galtung, 2009: 94).

Uluslararası sistem açısından ise Galtung (1971: 81), dünyanın merkez ve çevre uluslardan oluştuğunu ve her bir ulusun da kendi merkez ve çevresinin olduğunu

belirtmektedir. Bu yaklaşımda dikkat çeken kavramlardan biri olan emperyalizm, topluluklar ya da daha spesifik olarak uluslar arasındaki hakimiyet ilişkilerini ifade etmektedir. Galtung (1971: 81), kendi yaklaşımında kullandığı emperyalizmin, pazarın genişlemesi ihtiyacından kaynaklanan ekonomik ilişkiler olarak Marksist-Leninist emperyalist yaklaşımından farklı olarak, herhangi iki birim arasındaki daha genel yapısal ilişkiler olduğunu belirtmektedir. Galtung'a göre, Marksist yazındaki emperyalizm, kapitalist ekonomi için gerekli olan emperyal koşulların son bulunduğu anda ortadan kalkması gereken bir durumdur. Ancak yazarın emperyalizm kavramı ekonomik ve politik her bir unsurun daha üstünde ve daha yapısal bir hakimiyet ilişkisini işaret etmektedir. Kısaca Ona göre emperyalizm, toplulukları bir şekilde bölen ve bazılarını çıkar birliği uyumu ile birbirine bağlarken diğerlerini çıkar uyumsuzluğu ya da çatışma ile birbirinden ayıran durumdur (Galtung, 1971: 81). Galtung, ayrıca merkez ile çevre arasındaki değişimin niteliğine göre beş farklı emperyalizm sunmaktadır (Galtung, 1971: 91):

1. Ekonomik emperyalizm
2. Siyasi emperyalizm
3. Askeri emperyalizm
4. İletişim emperyalizmi
5. Kültürel emperyalizm

Bunlar arasında birinin diğerini öncülleyen ya da birinin diğerinden daha basit olan bir yanının olmadığını ifade etmektedir. Bu beş farklı emperyalizm türünde merkez ve çevre ulusları arasındaki ilişki de şu şekilde tablolştırılmıştır (Galtung, 1971: 92):

Tablo 1.2: Beş Farklı Emperyalizm Türünde Merkez ve Çevre Uluslar İlişkisi

Tür	Ekonomik	Siyasi	Askeri	İletişim	Kültürel
Merkez ulus temin eder	İşleme ve üretim araçları	Karar modelleri	Koruma ve yıkım araçları	Haberler, iletişim araçları	Öğretme, yaratıcı araçlar-otonomi
Çevre ulus temin eder	Hammaddeler ve pazar	İtaat, Taklit	Disiplin, geleneksel donanım	Olaylar, yolcular, mallar	Öğrenme, onaylama, bağımlılık

Kaynak: Galtung, 1971: 92

Bu tablo, merkez ve çevre ulusların her bir emperyalizm aşamasında neleri temin ettiği ve neleri bir diğerinden aldığı açıkça belirtilmektedir. Örneğin, Galtung (1971: 93), merkezin eğitim alanında her zaman öğreten kişileri temin eden ve öğretmeye değer bilgileri de yayan olduğunu, çevrenin ise öğretilcekleri temin edip öğretilenleri onaylayan ve merkezi bir model olarak gören bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Eğer ki, çevre merkeze herhangi bir şey öğretmeye kalkarsa bir saldırganlık durumu ortaya çıkacaktır. Bu çerçevede Galtung'un analizlerinde genel olarak bu merkez ve çevre olarak nitelenen uluslara ve onların davranışlarına ilişkin ayrıntılı analizler bulunmaktadır. Örneğin, Galtung (2009: 130), devrimlerin sadece çevre ülkelerde gerçekleşebileceğini çünkü çevre ülkelerdeki işçi sınıfının kaybedecek şeyleri olmadığını ancak merkezdeki işçi sınıfının refah seviyesinin daha yüksek olması ile bunun mümkün olmadığını belirtmektedir.

Galtung (1971: 94), tarihsel olarak kolonyalizm, neo-kolonyalizm ve neo-neo kolonyalizm olmak üzere üç aşamalı bir emperyalizm ortaya koymuştur. Buna göre, kolonyal dönemde merkez, çevre ulusu işgal etmiştir, bugünü betimleyen neo-kolonyal dönemde ise merkez, çevre ülke ile uluslararası örgütlerle aracılığıyla etkileşime girmektedir. Gelecekteki neo-neo kolonyal zamanda ise merkezin çevre ile uluslararası iletişim aracılığıyla etkileşime gireceği belirtilmektedir.

Galtung (2009: 128-130), çatışmaları, çevre-çevre, çevre-merkez, merkez-merkez, ülke içi ya da bir bölgeye ait olmayan insan ile doğa arasında gerçekleşen çatışmalar olarak ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu çerçevede, Galtung'un çatışmanın yapısal durumuna ilişkin oldukça ayrıntılı bir yaklaşım ortaya koyduğu görülmektedir.

1.3.3.2 Marksist Kuramlar

Genel olarak uluslararası ilişkilerde ve özel olarak da çatışma konusunda yapısal olarak adlandırabilecek yaklaşımlar realizmle sınırlı değildir. Genel ve temel bir yaklaşımla, özne-nesne veya yapı-aktör sorununun nesne ya da yapı kısmına öncelik veren kuram ve yaklaşımları yapısal olarak değerlendirirsek, Marx ve sonrasındaki düşünürlerin çalışmalarında ağırlıklı olarak uluslararası ilişkilerin niteliğine ilişkin yapısal analizlerin olduğunu ileri sürmek mümkündür. Ancak, burada belirtmekte fayda vardır ki özne-nesne ya da aktör-yapı sorusunda her iki ucu da birer nihai nokta olarak ele almak yerine, bir doğru üzerinde hangi uca yakın olduğu üzerinden bir

değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Çünkü Marksizm içerisinde de Althusser (akt: Callinicos, 2009: 24) gibi tarihi; öznesi veya amacı olmayan bir süreç olarak görüp değişimin sadece ve sadece yapısal çelişkilerin birikimi üzerinden değerlendirerek aktörü ele almayan ve radikal bir noktayı temsil eden düşünürler olduğu gibi aktör kısmına daha fazla önem veren Gramsci'den etkilenen yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Marx'ın düşüncelerinde çatışmaya ilişkin temel çıkarımlar bulmak mümkündür. Marx'ın kapitalist üretim ilişkilerini incelemesinin bir sonucu olarak bu üretim ilişkilerinin sınıflı bir toplumu meydana getirdiği ve bu sınıflar arasındaki çatışmayı da kapitalist üretim ilişkileri bağlamında açıkladığı bilinmektedir. Sınıf mücadelesini tarihin itici bir gücü olarak ele alan Marx (Callinicos, 2011: 150), üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki yapısal çelişkilerin yoğunlaşarak toplumsal bir devrime neden olacağını belirtmektedir. İç savaş üzerine Marksist çalışmaların genellikle bu noktadan hareketle iç savaşları analiz etme eğiliminde olduğu ifade edilebilir.

Sınıflar arasındaki çatışmanın yanı sıra Marx'ta çatışmaya ilişkin gördüğümüz bir diğer önemli kavram, yabancılaşmadır. Marx'a göre (2011: 260) kapitalist üretim ilişkileri; insanların üretim faaliyetini kendilerine yabancı nesnelere üretimi durumuna dönüştürerek ve insanlar arasındaki ilişkileri de bu nesnelere değişimi üzerine kurulu ticari bir ilişki haline getirerek yani toplumsal ilişkileri 'şey'leştirerek insanların yabancılaşmasına yol açmaktadır. Bu şekilde kendi emeğine, ürününe ve diğer insanlara yabancılaşan insan, kendi gerçek doğasına ve dünyaya yabancılaşır. Marx (2011: 261), bu yabancılaşmış sistemde, insanların ancak özel çıkarlarla bir arada durduklarını ve bu yabancılaşmış dünyanın aralarında sürekli bir çatışma durumu olan insanlar arasında düşmanca ilişkilere yol açtığını savunmaktadır. Marx'ın kapitalist toplumdaki çatışmalara ilişkin bu düşünceleri, kendinden sonra gelen Marksist felsefe içindeki diğer yazarları da etkilemiştir.

Uluslararası düzlemde de Marksist analiz yine ekonomik bir temelden çatışma olgusunu açıklamaya çalışmaktadır. Marksist görüşe göre çatışmalar ve savaşlar, içinde yaşanan kapitalist sistemdeki çelişkilerden kaynaklanmakta ve her bir ulus devlet kapitalist arzuların bir aracı olarak hareket etmekte ve sömürgeci ve emperyal hedeflerin uygulayıcıları olmaktadır (Arı, 2004: 447). Lenin'in emperyalizm

kuramına göre de, kapitalist devletlerin iç piyasalarında meydana gelen doygunluk, onları hem ucuz iş gücü sağlamak ve hammadde temin etmek hem de yeni pazarlar bulmak amacıyla ulus aşırı yerlere sürüklemektedir. Bu durumda kaçınılmaz olarak çelişki ve çatışmaların taşınması anlamına gelmektedir (Arı, 2004: 448). Benzer şekilde, Rosa Luxemburg, “Sermaye Birikimi” (2003: 434) kitabında, sermayenin uluslararasılaşmasını, kapitalizmin pre-kapitalist toplumlara yayılması bağlamında incelemektedir. Luxemburg, kapitalist toplumdaki aşırı üretim krizlerinin, bu ülkelerin sermayelerini sürekli bir dış pazar arayışına ve dolayısıyla kapitalist olmayan ülkelere yönelttiğini savunur. Ayrıca, kapitalizmin kapitalist olmayan toplumlara yayılmaksızın var olamayacağını savunur. Bu bölgelerin askeri ve ekonomik olarak işgali, kapitalizmin pazar sıkıntısına geçici olarak çözüm sağlayabilir. Bununla beraber emperyalist ülkelerin birbirleriyle bu bölgeler için mücadeleye girmesi de mümkündür. Bu nedenle hem sömürge bölgelerinin ele geçirilerek düzenin devam ettirilmesi hem de bu bölgelerin elde tutulabilmesi için askeri harcamalar zorunlu hale gelmiştir (Luxemburg, 2003: 435). Luxemburg, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce böyle bir savaşın çıkmak üzere olduğunu çalışmalarında belirtmiştir (Coulomb ve Bellais, 2008: 354).

Luxemburg’un özellikle vurguladığı bir diğer konu da askeri harcamaların ekonomi içindeki yeridir. Halktan yani işçi ve köylü sınıfından toplanan dolaylı vergilerin önemli bir kısmı, devlet tarafından silah sanayiine ödenmektedir. Bu durum özellikle kriz zamanlarında kapitalist sınıfın bir kesimi için son derece güvenli ve kâr garantili bir yatırım alanı da sağlamaktadır (Luxemburg, 2003: 436). Bu durum bazı yazarlarca kapitalizmin sürekli ürettiği fazla değeri yatıracak yeni alanlar bulma krizini bir ölçüde kalıcı olarak rahatlattığı yorumlarına yol açmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra askeri harcamalarda yaşanan patlama ve silahlanma yarışı bu kuramların öngördüğü bir durum olarak ileri sürülmüştür. Militarizm aynı zamanda dış bir tehdit algısı üreterek ve milliyetçiliği ön plana çıkararak ülkelerin kendi içindeki sınıf farklılıklarını ve çatışmasını gizlemesine de imkân sunmuştur (Coulomb ve Bellais, 2008: 355-356). Bu yaklaşımların aslında savaşların sürdürülmesinden fayda sağlayabilecek bir sermaye sınıfı ve yönetici elitinin olabileceğini ima ettiği söylenebilir.

Bukharin, yukarıda ifade edilen sermaye ihracı sürecinin yaygınlaşması ile birlikte dünya kapitalizminin üretici güçlerinde olağanüstü bir gelişme ve dünya ekonomisinde bir büyüme gerçekleştiğini belirtmiştir. Sermayenin bu şekilde hızla uluslararasılaşarak uluslararası sermaye ittifaklarını (tröst) oluşturması, bir yandan bütünleşme sürecini hızlandırırken, diğer yandan farklı ‘ulusal’ burjuvaziler arasında çıkar çatışmalarını keskinleştirmiş ve bir karşı hamle olarak da sermayenin ulusallaşma eğilimini arttırmıştır (Oğuz, 2006: 164-165). Bukharin emperyalist güçler arasındaki rekabet ve savaşın, sermayenin uluslararasılaşmasının bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla Bukharin için saldırgan emperyalist politikalar sonucu ortaya çıkan sömürgecilik ve savaş bir seçenek değil, emperyalist çağda kapitalist rekabetin zorunlu bir ürünüdür (Savran, 2011: 83).

Sermayenin uluslararasılaşmasının sınırlılığı ve dünya savaşı ile şekillenen tarihsel bir ortamda ifade edilen klasik emperyalizm kuramları, bu tarihsel arka planın bir gereği olarak ulusal sermaye blokları arasındaki çekişmelere odaklanmışlardır. Klasik emperyalist yaklaşımların tamamında, kapitalizmin ömrünü tamamladığı ve sistemdeki artan çelişkilerle birlikte ortaya çıkacak devrimlerle kendinden daha üstün bir toplumsal sisteme geçme vaktinin geldiği fikri bulunmaktadır (Öztürk, 2006: 226-227). Küresel ekonomik krizler ve güç boşlukları nedeniyle iç çatışmaların yaygınlaşması gibi uluslararası sistem krizleri Marksist ekol tarafından genellikle kapitalist krizler olarak ele alınmaktadır.

Klasik Marksist ve emperyalist kuramlar dışında Marksist yaklaşımın altında yer alan ve Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen dünya sistemleri yaklaşımına da ayrıca yer vermek gerekmektedir.

Dünya sistemleri kuramının kapitalizm analizi, büyük ölçüde Karl Marx tarafından yapılan sınıf ve sömürü temelli kapitalizm analizine dayanmaktadır. Bu analize göre kapitalist sistemde üretim araçları sermaye sınıfının elindedir. Bununla birlikte sermaye üretim yapmak için emeğe yani işçilere ihtiyaç duymaktadır. Ürünler üretilme aşamasındayken emeğin hammaddeyi işlemesiyle ürün fiyatına yaptığı katkının, yani emeğin gerçek değerinin bir kısmı emek sahibine ücret olarak ödenmekte, bir kısmı ise kâr olarak sermaye sınıfına geçmektedir. Emeğin karşılığının bir kısmının işçiye verilmediği bu sürece emeğin sömürülmesi, sermayenin bu süreçten edindiği kâra ise

artı değer denmektedir. Kârını maksimize etmeye çalışan sermayenin birincil amaçlarından biri, bu nedenle, ucuz hammadde ve ucuz iş gücü bulmaktır. Burada iş gücünün fiyatını belirleyen temel faktör ise modern toplumlarda asgari ücret olarak tanımlanan, bir toplumdaki bir bireyin kabul edilen ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek düzeydeki paradır. Bu nedenle bir toplumda yaşam standartlarının yükselmesi halinde o toplumda bireylerin varsayılan ihtiyaçlarında artış görülmekte ve asgari ücret artmaktadır (Marx, 2011: 180-188). Bu durumda sermaye daha ucuz iş gücü arayışına yönelmektedir.

Dünya Sistemleri kuramı, dünya ülkelerini bu temelde iş bölümüne göre üçe ayırmaktadır. Merkez ülke, çevre ülke ve yarı çevre ülke. Merkez devletler gelişmiş endüstriler olan devletlerdir ve teknoloji ve bilgi üstünlüğünü de ellerinde bulundurmaktadırlar. Dünyadaki sermayenin büyük bir kısmı nüfusa orantısız bir şekilde bu ülkelerde bulunmaktadır. Çevre ülkeler en az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır ve genellikle bu ülkelerin ucuz iş gücü ve emek-yoğun hammaddelere sahip olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin ekonomileri, sömürge döneminin de etkisiyle büyük ölçüde merkez ülkelere bağımlıdır. Yarı çevre ülkeler ise hem bazı alanlarda endüstriyel üretime, hem de bazı alanlarda ucuz işgücü ve hammaddeye sahip ülkelerdir ve merkez ülke ile çevre ülkeler arasında bir geçiş noktasında bulunmaktadır. Sömürgecilik bakış açısıyla ifade edilecek olursa yarı çevre ülkeler bir yandan sömürmekte, bir yandan da sömürülmektedir (Morgan, 2004: 137).

Wallerstein (2011: 40), dünya sistemi analizinin öncelikle, devletleri temel alan standart analiz biriminden ayrılarak onun yerine dünya-sistemi olarak adlandırdığı bir analiz birimini getirdiğini belirtmektedir. Buna göre, dünya sistemleri, dünya imparatorlukları ve dünya ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dünya imparatorlukları ekonomik model olarak yeniden dağıtımcıdır ve Çin, Mısır, Eski Roma gibi devletlerde olduğu gibi tek bir siyasi egemenlik tarafından yönetilirler. Dünya ekonomilerinde, çok sayıda devlet, ticaretin ve değişimin hakimiyetindedir. Wallerstein'a göre (2011: 51), modern dünya ekonomisi 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Wallerstein, merkez, çevre ve yarı-çevre ülkelerinde farklı sınıf yapısı ve devlet yapıları olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, merkez ile çevre arasında ilişkiyel bir durum bulunmaktadır. Merkez, kısmi tekelleşme süreci ile artı değer yüksek olduğu bir akış içerisinde, eşitsiz mübadele olarak adlandırılan bir süreç

sonucunda çevreye üstünlük sağlamaktadır (Wallerstein, 2011: 59). Merkez ve çevre ülkelerin bu eşitsiz durumlarının yanı sıra, yarı-çevre ülkelerin de önemi büyüktür. Bu tür ülkeler genellikle birbirleri ile rekabet halindedir. Orta derece bir güce sahip olan bu devletler, en azından mevcut güçlerini koruma amacıyla hareket etmekte ve her zaman hiyerarşik yapıda daha üst aşamalar çıkma umudunu da saklamaktadırlar (Wallerstein, 2011: 105).

Wallerstein'a göre merkez ülkeler arasında da rekabet bulunmakta ve hegemonik güç olma mücadelesi sürdürülmektedir. Bununla beraber tarihte az sayıda devlet çok kısa dönemlerde gerçek hegemon güç olabilmıştır (Wallerstein, 2011: 50). Sermayenin genişlemesi ve gelişmesi sermaye ülkeleri yani merkez ülkeler arasında mücadelelere yol açmaktadır. Özellikle dünya savaşları, tarihte hangi ülkenin küresel ölçekte oluşan artı değerden en fazla payı alacağına dair paylaşım savaşlarıdır.

1.3.3.3 Klasik Realizm ve Neo-Realizm

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde önemli bir yer tutan genel olarak realist kuramın ve daha özelleşmiş bir kuram olan neo-realist kuramın (yapısalcı realizm) , aktör-yapı sorununda ifade edilen fikirsel ayrımın uluslararası sistemin yapısına, özellikle de anarşik karakterine yaptığı vurgu nedeniyle yapıya öncelik veren bir konumda yer aldığı ileri sürülebilir. Aşağıda geniş olarak incelenecek bu yaklaşım nedeniyle çatışma üzerine yapısalcı kuramlar başlığı altında incelenmesinin mümkün olduğu değerlendirilmiştir.

Morgenthau (1973: 34), siyasi realizmin, siyasetin ve genel olarak toplumun insan doğasında kökleri bulunabilecek nesnel kanunlar tarafından yönetildiğini belirtmektedir. Morgenthau için, realist kuram, gerçek olayları nedensel olarak incelemelidir. Bunun için de siyasi realizmin, uluslararası siyasi arenada kendisine yol gösterecek kavram olarak güç bağlamında tanımlanan çıkar kavramı karşımıza çıkmaktadır (Morgenthau, 1973: 35). Güç bağlamında tanımlanan bu çıkar kavramının, evrensel olarak geçerli nesnel bir kategori olarak karşımıza çıkması, klasik realizmin yapısalcılığının pozitif akımdan oldukça etkilendiğini de göstermektedir. Klasik realizmin, uluslararası sistemin yapısını devletlerin hayatta kalmasına dayalı anarşik bir yapı olarak görmesi ve bu noktada çıkar temelli bir güç ilişkisi resmetmesi sonrasında gelişen teoriler ve yaklaşımların tartışma noktası

olmuştur. Bu yaklaşım, daha çok Hobbes'un fikirlerinde ortaya çıkmış olan çıkarları peşinde koşan bunları elde etmek için gerektiğinde çatışma halini göze alan bir insan doğasına dayanmaktadır (Arı, 2004: 422). Klasik realistler, çatışmaların kısmen durumsal olarak açıklanabileceğini ama esasında insanda doğası gereği bulunan kibir, arzu gibi dürtülerin herkesin herkese karşı yürüttüğü bir sonsuz savaşa neden olacağına inanmaktadırlar (Donnelly, 2014: 55). Bu nedenle de, klasik realizm çerçevesinde çatışmanın ana kaynağı, insanın kendi değişmez doğasıdır. İnsanın doğasına ilişkin bu yaklaşım, Hobbes'un çıkarları peşinde koşan insan anlayışından oldukça etkilenmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininde çıkar ve anarşi anlayışına dayalı bu klasik realizm kuramı, tarihsel olarak liberalizm ile de çekişme içinde olmuştur. Realizmin aksine liberal kuram, devletlerin çıkarlarını maksimize etmek için işbirliğine gittiğini, devletler arasındaki ticari ilişkilerin çatışmayı azalttığını, demokratik ve gelişmiş devletlerin aralarında çatışmadığı gibi fikirler öne sürmektedir.

Realist yaklaşım içinde yer alan önemli bir kavram olarak güvenlik ikilemi (security dilemma) devletlerin güvenlik amacıyla kendi görece güçlerini artırma çabalarının diğer devletlerde bir tehdit algısı oluşturması ve bu etkileşimin tansiyonu yükseltmesini ifade etmektedir. Özellikle silahlanma yarışlarında bu ikilem belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir devletin silah teknolojileri ve kapasitesi açısından kendisini yetersiz görmesi ve bu nedenle olası tehditler karşısında güvensiz hissetmesi halinde silah teknolojisi geliştirme, teknoloji transfer etme veya doğrudan silah temini yoluyla askeri saldırı ve savunma kapasitesini arttırması beklenen bir durumdur. Ancak bu durum ilişkide bulunduğu veya gerilim yaşadığı diğer devletlerde risk ve tehdit algısını arttıracak o devlet veya devletler de görece askeri kapasitelerini arttırma yoluna gideceklerdir. Bu etkileşim, karşılıklı devletlerde askeri kapasiteyi ve aynı zamanda tehdit algısını arttırarak bazen devletlerin istek ve kontrolünün de ötesinde gerilime yol açabilmektedir.

Güvenlik ikileminin uluslararası sistemin askeri, ekonomik ve teritoryal (topraksal) mücadele düzlemlerinde içkin olarak var olduğu ileri sürülmüştür. Bu durumun nedeni Gilpin'e göre uluslararası sistemdeki anarşinin devletleri böyle davranmaya zorlamasıdır. Anarşik bir ortamda kapasite arttırma yarışına girmeyen veya giremeyen bir devlet, diğer devletlerin güçlerini arttırması nedeniyle önemli çıkarlarına yönelik tehditlerine maruz kalabilir (Gilpin, 1999: 87-88).

Neo-realist yaklaşımın önde gelen isimlerinden Kenneth Waltz da, realist kuramın izini takip ederek uluslararası sistemin yapısı sorunuyla ilgilenmiştir. Waltz (1988: 618), yapısal realizmin bileşen birimlerinin düzenlenme biçimlerine göre şekillenen sistematik bir uluslararası siyaset portresi sunduğunu belirtmektedir. Yapı, birimlerin yan yana farklı şekillerde gelmesi ve birbirlerinden farklı davranmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan çıktılardır. Böylesi bir teori geliştirmek için devletler, en azından hayatta kalmaya çalışan üniter aktörler ve sistemin kurucu birimleri olarak ele alınmaktadır. Bu sistemin temel yapısal niteliği ise meşru bir güç tekelinin var olmadığı anarşi durumudur. Yapıdaki ve dolayısıyla sistemdeki değişiklikler büyük güçlerin sayısındaki değişikliklerle meydana gelmektedir. Waltz, uluslararası sistemde iki tür düzenleyici ilkedden bahsetmektedir: Hiyerarşi ve anarşi. Birimler ya iktidar ve hakimiyet ilişkisi içinde hareket etmektedir-ki bu hiyerarşiye denk gelmektedir- ya da bunların yokluğu yani anarşi durumundadırlar. Bu durum yapısal olarak belirleyicidir; çünkü yerleşmiş veya üzerinde uzlaşmış kuralların hakim olduğu bir ortamda gerçekleştirilen siyaset ile herhangi bir kuralın olmadığı anarşi durumda gerçekleştirilen siyaset arasında çok belirgin niteliksel ayrımlar mevcuttur (Donnelly, 2014: 60). Dolayısıyla, yapısal realizmin genel olarak sistemin yapısının devletlerin nasıl durumda oldukları üzerinden tasvir ettiğini söyleyebiliriz. Waltz (1988: 620), anarşik bir düzende barışın oldukça kırılgan olduğunu belirtmektedir. Oysa beş büyük gücün olduğu bir durumda, anarşik ortamdan farklı olarak güç siyaseti bu devletler arasındaki ittifakların yapıldığı, sürdürüldüğü ya da bozulduğu bir diplomasi ortamında gerçekleşecektir. Birinci Dünya Savaşı'nda görülebileceği üzere her iki büyük bloğun güçlerinin birbirine yakın olması ve üzerine savaşılan şeylerin öneminin büyük olması, her bir blokta yer alan devletlerin çöküş halinde üstlendikleri riskleri arttırmaktadır (Waltz, 1988: 621). Hiyerarşinin olduğu siyasal sistemde devletler genellikle güçlü olanın ardından gitme (bandwagon) eğiliminde iken anarşi durumunda ise dengeleme siyasetini izlemektedirler. Bunun nedeni, diğer devletlerin kazanımlarını arttırmak ya da zararlarını azaltmak için uluslararası sistemin durumuna bakarak hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır (Waltz, 1979: 126-127). Görüldüğü üzere yapısal realizm, uluslararası sistemin yapısının iki-kutuplu, çok kutuplu ya da tek kutuplu olmasında farklı davranışların ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Burada genel olarak aktörlerin davranışları uluslararası sistemin yapısı ile belirlenmektedir.

Ancak aktörler, davranışlarını etkileyen başka etkilere de maruz kalmaktadırlar. Bu bakımdan teorinin öngörülebilir sonuçlarını sorgulayan Waltz da (1979: 124-125), güç dengesi teorisinin bazı öngörüler sunmasına karşın bazı öngörülerin belirsiz olduğunu söylemektedir. Yapısal realizm, uluslararası sistem ile ilgili genel çıkarımlara dayanan bir yaklaşım sunması bakımından indirgemeci bir bakış açısı sunduğu şeklinde eleştiriler almaktadır.

Özetlemek gerekirse; düşünsel temelleri köklü bir akademik geçmişe sahip olan yapısalcılığın tarihsellik içerisinde ortaya çıkmış farklı disiplinler ve yaklaşımlarda da ortaya çıktığı görülmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininde realist kuram ve yapısalcı realizm çatışmaların doğasını açıklamak için uluslararası ilişkiler uluslararası sistemin yapısına odaklanmış ve bu çerçevede çatışmaları açıklamaya çalışmıştır. Yapısalcı realizm uluslararası sistemin yapısının dinamik karakterine vurgu yapmış, yapının farklı şekiller almasının birimlerin farklı hareketlerine yol açtığını ve bu durumda nihayetinde farklı çatışma ya da barış ortamlarının ortaya çıkacağını ileri sürmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

UKRAYNA VE YEMEN KRİZLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. 2013 UKRAYNA KRİZİ

2.1.1. Ukrayna'nın Coğrafi ve Ekonomik Yapısı

Ukrayna Karadeniz'in kuzeyinde, Avrupa'nın güneydoğusunda ve Rusya'nın güneybatısında yer almaktadır. Eski bir Sovyet ülkesi olan ve günümüzde de Avrupa Birliği ülkeleri ile Rusya arasında bir konumda yer alan Ukrayna'nın diğer komşuları Belarus, Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Moldova'dır. Ukrayna'nın en uzun kara sınırları 1944 kilometre ile Rusya'yla olan sınırır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hem Avrupa Birliği devletleri ile ilişkilerini geliştiren, hem de Rusya ile köklü ilişkilerini koruyan Ukrayna, aynı zamanda bir Karadeniz ülkesi olması nedeniyle diğer Karadeniz ülkeleri olan Türkiye, Bulgaristan ve Gürcistan ile de ilişkilerini geliştirmiştir. 2782 kilometre sahil şeridi üzerinde Karadeniz'de ve Azak Denizinde Odessa, Ilyichevsk ve Yuzhniy gibi önemli limanları bulunan Ukrayna'nın Sivastopol ve Yalta limanlarını da içeren Kırım Yarımadası bölgesi 2014 yılından itibaren Rusya'nın işgali altında bulunmaktadır.

Ukrayna yüz ölçümü olarak bütün Avrupa Birliği ülkelerinden daha geniş bir yüzölçümüne sahiptir. Batıda Karpatlar ve güneydeki Kırım Dağları dışında toprakları büyük ölçüde geniş düzlüklerden oluşan Ukrayna, tarım için son derece elverişli bir toprak yapısına sahiptir (Yekelchyk, 2015: 12). Dinyeper nehri ülkeyi kuzey-güney ekseninde iki bölüme ayırmaktadır.

Özellikle buğday üretimiyle Sovyetler Birliği döneminde bütün Sovyetler'in tahıl üretimini büyük ölçüde karşılayan Ukrayna, günümüzde de Avrupa'nın ekmek deposu olarak adlandırılmaktadır. Ülkede şeker üretimi de önemli bir tarım faaliyetidir (Yekelchyk, 2015: 11-12). Ülkedeki zengin kömür ve demir yatakları nedeniyle Sovyetler Birliği döneminde ülkede madencilik ve çelik endüstrisi gelişmiştir. Çelik endüstrisi özellikle kömür yataklarının da yoğun olarak bulunduğu doğu bölgesi Donbass'ta yoğunlaşmıştır. Sovyetler Birliğinin yıkılışından sonra Ukrayna bu dönemin endüstriyel üretimini büyük ölçüde sürdürmüştür. Çelik sanayi, dökme demir, boru hatları ve sanayi gübresi üretiminde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alan Ukrayna aynı zamanda silah sanayinde de önemli bir ülkedir. Ülke, silah

ihracatında 2015 yılında dünyada ilk 10 ülke arasında yer almıştır (Yekelchyk, 2015: 12).

Ülkenin önemli petrol ve doğalgaz kaynakları Sovyetler döneminde yoğun olarak çıkarıldığından 1970'li yıllarda azalmıştır. Ukrayna günümüzde petrol ithal eden ülkeler arasındadır (Yekelchyk, 2015: 12). Bununla birlikte son yıllarda kullanılmaya başlayan petrol ve doğalgaz çıkarma teknolojileri ile özellikle Kırım açıklarında fosil yakıt kaynaklarını değerlendirebilecek bir konuma gelmiştir. Ancak Rusya'nın süren işgali nedeniyle bu kaynakların kullanımı şimdilik belirsizliğini korumaktadır (www.nato.int, 2018). Ülkedeki doğalgaz ve petrol kaynaklarının hatırı sayılır bir kısmı halen Rusya'nın işgali altında bulunan Kırım ve Doğu Ukrayna'da bulunmaktadır. Kömür yataklarının önemli bir kısmı da Doğu Ukrayna'da bulunmaktadır (Flanders, 2018: 6).

Ülkede son dönemde bilgi teknolojileri gibi yeni alanlarda yatırımlar artmış ve ülke önemli bir turizm geliri de elde etmeye başlamıştır. Hizmet sektörü ekonominin yaklaşık %50'ini oluşturmaktadır. Endüstri üretimi ekonomide %23, tarım sektörü ise %10 pay sahibidir (www.data.worldbank.org, 2018).

Sovyetler Birliği döneminden miras kalan önemli bir nükleer enerji altyapısına sahip olan ülkede elektrik üretiminin yarıya yakını dört nükleer santralde yer alan 15 nükleer reaktörde üretilen enerjiden karşılanmaktadır. Enerji ihtiyacının geri kalanını büyük oranda Rusya'dan ithal edilen fosil yakıtlarla karşılayan Ukrayna, nükleer enerji üretimine stratejik önem atfetmekte ve nükleer kapasitesini arttırmayı planlamaktadır (http://www.world-nuclear.org, 2018). Ülkede yer alan santraller coğrafi olarak ülkenin orta ve batısında konumlanmış olup nispeten güvenli bölgelerdedir. Çernobil Nükleer Santrali kazasından sonra ülkenin nükleer enerji üretiminin güvenliliği önemli bir konu haline gelmiştir. Bu kazadan sonra güvenlik prosedürünü güçlendiren Ukrayna, son yıllarda uluslararası bağımsız gözlemcilerden kontrol ve denetim hizmeti almaktadır. Ukrayna'nın bu alanda gelişim gösterdiği ve güvenlik standartlarına ulaştığı raporlanmaktadır (Flanders, 2018: 11). Dinyeper nehri üzerinde kurulu hidro-elektrik santraller de ülkenin elektrik üretim kapasitesinin bir parçasını oluşturmaktadır.

2.1.2. Demografik ve Etnik Yapı

Ukrayna'nın 2018 yılı itibariyle tahmini nüfusu 44 milyon civarındadır. Ülke nüfusunun Sovyetlerin yıkıldığı 1989 yılında 51.5 Milyon, son yapılan nüfus sayımı olan 2001 yılı nüfus sayımına göre ise 48.4 milyon olduğu göz önüne alındığında, ülke nüfusunun hızlı bir azalma trendinde olduğu ifade edilebilir. Ülkede azalan doğum oranı ve düşük ortalama ömür süresinin yanı sıra dışarı verilen göçün nüfusun azalmasında etkili olduğu ifade edilmektedir (Yekelchuk, 2015: 13).

Ukrayna'nın etnik yapısı incelendiğinde nüfusun %78'inin etnik Ukraynalılardan oluştuğu, %17,3'ünün de Ruslardan oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında ülkede Moldovalı, Macar, Bulgar, Beyaz Rus, Yunan ve Kırım Tatarları da etnik azınlıklar olarak varlıklarını sürdürmektedirler (ukrcensus.gov.ua, 2018). Özellikle Rusya'nın Kırımı işgalinden sonra bölgedeki Tatar varlığının önemi ve görünürlüğü artmıştır.

Ukrayna ve Rus etnisiteleri arasındaki ilişkiyi ve Ukraynalı kimliğini anlamak için, Ukrayna ve Rusya arasındaki tarihi ilişkiye kısaca değinmek gereklilik arz etmektedir. Ukrayna'da tekçi ve çoğulcu olmak üzere iki devlet anlayışı uzun süredir varlığını sürdürmektedir. Ukraynalıların tarihte ayrı ve bağımsız bir etnik yapı oluşturduğunu ileri süren ve bu nedenle ayrı bir kültürel ve politik birim olduğunu savunan anlayış tekçi ya da üniter devlet anlayışı olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan Kiev Ruslarından ayrılan Doğu Slav halklarının; yani Ukraynalı, Beyaz Rus ve Rusların kültürel ve politik bir birlik oluşturduğunu ileri süren ve Ukrayna'yı bu birlik içinde konumlandıran anlayış da çoğulcu anlayıştır. Bu anlayış aynı zamanda Ukrayna içindeki farklı etnik grupların da aynı ortak çatı altında bir arada olmasını da savunmaktadır. Kiev Ruslarının 10.yy da Ortodoksluğu resmi din olarak kabul etmesi ve günümüzde Rusya, Ukrayna ve Belarus'un ortak bir mezhebe sahip olması bu anlayışı destekleyen bir unsur olarak ileri sürülmektedir. Ukraynalı ve Ruslar arasındaki etnik ayrışma 1240 yılındaki Moğol istilası ve Kiev'in yağmalanmasından sonra gerçekleşmeye başlamıştır (Sakwa, 2015: 35).

Modern Rus-Ukrayna ilişkilerinde bu iki ayrı Ukrayna devlet kimliği anlayışının izleri tarih boyunca takip edilebilmektedir. 18.yüzyılın sonlarından itibaren Ukrayna 'Malorrossiya', yani küçük Rusya olarak adlandırılmıştır. Ukrayna'nın kelime anlamı da bu yaklaşıma uygun bir şekilde 'sınır bölgesi', 'sınır toprağı' anlamına gelmektedir.

Malorusyanizm, Ukrayna'yı büyük bir Rus kimliğinin bir parçası olarak görmüş ve 19. yüzyıldan itibaren Ukrayna dilini Rusça'ya benzeyecek şekilde standartlaştırmaya çalışmıştır. Diğer taraftan Ukraynizm olarak adlandırılan bir gelenek ise Ukraynacanın tamamen farklı bir etnik grup oluşturacak şekilde farklılaştığını ileri sürmüştür (Sakwa, 2015: 36).

Günümüzde Doğu Ukraynayı oluşturan topraklar 1764-1917 yılları arasında Rusya İmparatorluğu bünyesinde 'Novorossia' (Yeni Rusya) olarak adlandırılmaktaydı. Günümüzde çoğunluğu Rusya konuşan bu bölge, özellikle 2014 krizinden sonra yeniden ayrılıkçı hareketler tarafından Yeni Rusya olarak anılmaya başlamıştır (Sakwa, 2015: 36).

Ukrayna'nın özellikle doğu kesiminde nüfusu yoğunlaşan Rus kökenli Ukrayna vatandaşları, 2014 sonrası yaşanan çatışmalarda taraflardan birinin etnik temelini oluşturmuştur. Kırım Otonom Bölgesi, Rusların çoğunluk olarak yaşadığı tek bölge olsa da doğu şehirleri Donetsk, Luhansk, Dnipropetrovsk, Odessa, Kharkiv de yoğun bir şekilde Rus varlığı bulunmaktadır (Marples, 2016: 8). Etnik olarak Rus kesimin dışında ve ötesinde Ukrayna nüfusunun %29,6'sının anadili Rusçadır. Rus etnik kökenine sahip olanları %96'sı, etnik Ukraynalıların %15'i ve diğer azınlıkların %31'i anadili olarak Rusça konuşmaktadır. 2013 yılında yapılan bir çalışmada nüfusun %80'inin akıcı bir şekilde Rusça konuştuğunu ve özellikle iş hayatında yaygın bir biçimde Rusça'yı konuştuğunu göstermektedir (International Alert, 2017: 6).

2014 sonrası krizde Rus yanlısı hareketin merkezi konumunda bulunan ve Donbas olarak adlandırılan Doğu Ukrayna bölgesinde ayrılıkçı ya da otonom talep eden hareketler yakın tarihte de gözlemlenmiştir. 1992 yılında Rusça'nın ikinci resmi dil olarak kabulü için bir kampanya düzenlenmiştir. 1993 yılındaki Donbas madencileri grevinde de ekonomik taleplerin yanı sıra bölge için otonomi talepleri de dile getirilmiştir (Menon ve Rumer, 2015: 4).

Rusya'nın Ukrayna ile ilişkilerinde aktif ve yer yer agresif bir tutum izlemesinin nedenleri ve dayanakları arasında Ukrayna'daki Rusça konuşan kesimin varlığının da yer aldığı ileri sürülebilir. Rusya'nın eski Sovyet ülkelerinde bulunan diasporaya büyük önem atfettiği ve dış politikasında bir enstrüman olarak kullandığı ifade edilmektedir (Tüysüzoğlu, 2011: 64).

Ülkenin batı kesiminde ise Galiçya olarak adlandırılan bölge 1918 yılına kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hakimiyetinde kalmış, iki dünya savaşı arasındaki dönemde ise Polonya tarafından yönetilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Rusya arasında el değiştiren bölge, son olarak 1944 yılında Sovyetler Birliği bünyesinde Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine (SSC) dahil edilmiştir. Bu dönemde bölgede bazı kesimlerin Rusları işgalci olarak tanımlaması günümüze kadar etkisini sürdüren bir algı oluşturmuştur (Sakwa, 2015: 42). Milliyetçi Ukraynalılardan oluşan Stepan Bandera tarafından kurulduğu için Banderacılar olarak da adlandırılan Ukrayna Milliyetçileri Örgütü Sovyet ordusuna karşı mücadele etmiştir. Banderacılar'ın bu süreçte kısa bir süre de olsa Alman Nazi ordusuyla ittifak kurmaları nedeniyle günümüzde Ukrayna milliyetçiliğine karşı özellikle Rus etnik kökenine sahip kesimler tarafından Nazi benzetmeleri yapılmaktadır (Menon ve Rumer, 2015: 7).

Ukrayna'nın Güneybatısında Transkarpatya olarak adlandırılan bölge tarihsel olarak Macar Krallığı'na bağlı bir bölgedir. 1919'a kadar Macaristan hakimiyetinde kalan bölge Macaristan'ın Birinci Dünya Savaşındaki rolü nedeniyle bir ceza olarak Çekoslovakya'ya verilmiştir. 1945 yılında Sovyetler Birliği tarafından işgal edilen bölge Ukrayna SSC'ne katılmıştır (Sakwa, 2015: 42). Bölgedeki nüfusun %80'i resmi kayıtlarda ve nüfus sayımlarında Ukraynalı olarak geçse de Ruten olarak adlandırılan eski bir Doğu Slav halkına mensuptur. Yüzde on iki oranında Macar nüfusa sahip olan bölgede az sayıda Rus, Romen ve Alman da yaşamaktadır. Bölge, hem bölge halkı hem de Ukrayna'nın geri kalan kesimlerinde kültürel olarak farklı bir coğrafya şeklinde algılanmaktadır. Macarcanın bölgede yaygın bir şekilde kullanılması ve nüfusun bir kısmının Yunanistan Katolik Kilisesi tarafından desteklenmesi, bu kültürel farklılığı destekleyen diğer unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bölgede yer alan ayrılıkçı hareket 1990 yılında bir referandum düzenleyerek otonomi istemiş, referandumda çoğunluk otonomi yönünde oy kullanmışsa da Kiev tarafından tanınmamıştır. Günümüzde bölgedeki ayrılıkçı hareketin şimdilik sönümlendiği ancak politik konjonktüre bağlı olarak yeniden harekete geçebileceği ifade edilmektedir (Jordan, 2013: 82-85).

Son olarak Ukrayna'nın güneyinde Karadeniz ile Azak denizi arasında yer alan Kırım yarımadası ise Ukrayna'daki Rus nüfusun merkezi konumunda bulunmaktadır

(Sakwa, 2015: 42). Özellikle günümüzdeki krize ilişkin olarak önemi nedeniyle ayrı bir alt başlık altında incelenecek olan Kırım'a dair şimdilik, Doğu Ukrayna'ya benzer bir sosyolojik, kültürel ve politik altyapıya sahip olduğu ifade edilebilir.

Ukrayna'da yukarıda ifade edilen kültürel ve etnik ayrışmanın yanı sıra nüfusun siyasi tutumunun da kültürel ve etnik yapıyla örtüşür şekilde Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra bölgesel bir farklılaşma ve ayrışma içinde olduğu ifade edilmiştir. Daha önce Avusturya ve Polonya'ya ait olan topraklarda, yani ülkenin batı bölgelerinde batı yanlısı adayların desteklendiği ve Avrupa Birliği'ne güçlü bir eğilim ve desteğin olduğu görülmüştür. Sovyetlerin dağılmasından sonra daha önce kırsalda yaşayan etnik Ukraynalıların şehirlerde yoğunlaştığı ve özellikle batı şehirlerinde milliyetçiliğin bu kesim üzerinden yaygınlaştığı belirtilmektedir. Öte yandan ülkenin doğu bölgelerinde özellikle de Donetsk ve Luhansk şehirleri, Rus yanlısı siyasetin kaleleri olarak öne çıkmaktadır. Bu iki bölge dışında kalan bölgelerdeki nüfus ise belirgin ve sabit bir siyasi pozisyonda durmamıştır (Marple, 2016: 8-11). Transkarpatya bölgesinde ise seçimlerde yerel bir parti çoğunluğu almıştır (Jordan, 2013: 84).

Benzer bir coğrafi-kültürel motif 2004 ve 2014 yıllarındaki Maidan hareketlerinde de ortaya çıkmıştır. 2004 yılında batı yanlısı bir hareket olan Turuncu devrime katılanların %80'inin batı Ukrayna'dan olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu eylemlere katılanların %92'sinin anadili olarak Ukraynaca konuştuğu belirtilmiştir. Buna karşılık karşıt gösteriler ve rakip gruplar büyük ölçüde doğu bölgesinde, özellikle de Donetsk'te ağırlıklı olarak Rusça konuşan gruplar arasında destek bulmuştur (Petro, 2016: 22-24).

Güncel çatışmalara ilişkin olarak Ukrayna'daki kimlik ve aidiyet durumunu açıklamaya çalışan belirli yaklaşımlar vardır. Özellikle batı kaynaklı analizlerde ülkenin Sovyetler Birliği sonrası dönemde daha demokratik ve batı değerlerine yakın bir ülke olmasını isteyen ve Rusya'nın etkisinden kurtulmayı düşünen bir kesimle Rusya'yla ilişkileri korumak olarak tanımlayan iki pozisyon ifade edilmektedir (Marple, 2016: 13). İkinci bir yaklaşım, çatışmadaki tarafların batı yanlısı bir aşırı-sağ grubun 2014 yılında demokratik yollarla seçilmiş iktidarı uzaklaştırdığı ve bu durumun Rusça konuşan azınlığa yönelik olarak bir tehdit olarak algılanması sonucu

şekillendiğini savunmaktadır. Son olarak Sovyetler Birliği sonrası yeni devlet kurulurken bir ulus inşasının yapılmadığı-yapılamadığı ve ‘ulus’un sınırlarının ve kapsamının belirlenmediğini belirten bir yaklaşım mevcuttur. Bu durumun; Rusya ve Batı’ya tarihsel ilişkileri kullanarak etki alanlarını genişletebilecekleri sınırları belirsiz bir kültürel alan sunduğu ifade edilmektedir. Özellikle Avrupa Birliği’nin 2004 yılında eski Sovyet ülkelerini de kapsayan doğuya doğru genişlemesi bu alan rekabetini daha da derinleştirmiştir (Marples, 2016: 13).

Ukrayna Devleti Sovyetler Birliği’nden ayrıldıktan sonra yukarıda belirtilen kültürel ve etnik farklılıkları yönetme durumunda kalmıştır. Ülke, Belçika ve Kanada gibi ülkelerde görülen federalist yapı ve İspanya ve Birleşik Krallıkta görülen yerel birimlere yetki verilmiş üniter yapı gibi seçenekleri tercih etmemiş; bunun yerine 1996 Anayasası’nda ülkenin bölünmez ve ihlal edilemez bir toprak bütünlüğüne sahip üniter bir devlet olduğu ifade edilmiştir. Ancak özellikle Rusya ve Avrupa Birliği, bir başka ifadeyle Doğu-Batı arasında bir coğrafi konuma sahip olması ve kültürel çeşitliliğinin de bu konumla örtüşür şekilde olması nedeniyle, kültürel ve etnik çeşitliliğin yönetimi, Ukrayna için daha zor bir görev haline gelmiştir (Sakwa, 2015: 42).

2.1.3. Turuncu Devrim’den 2014 Krizine Ukrayna

2.1.3.1. Turuncu Devrim

2014 yılından sonra Ukrayna’da yaşanan kriz 2004 yılında yaşanan Turuncu Devrim olarak adlandırılan süreç ile önemli benzerlikler içermektedir. Krizin pek çok unsurunun izi tarihsel olarak 2004-2005 yıllarındaki Turuncu Devrim ve daha sonraki dönemde de sürülebilmektedir. Her ne kadar daha Sovyetlerin yıkılmasında sonraki süreçte coğrafi, etnik ve politik farklılıkların ülke siyasetinde etkili olduğu gözlemlense de Turuncu Devrimin bu açıdan öne çıkan bir dönüm noktasını temsil ettiği ileri sürülebilir. Bu dönemdeki olaylar sırasında hem ülke içindeki ayrışma netleşmiş hem de bölgesel ve küresel güçlerin ülke içinde hangi kesimlerle yakın olduğu net bir şekilde belirginleşerek bölünmeyi bölgesel ve küresel taraflar bağlamında da derinleştirmiştir. 2013 krizinin anlaşılması açısından taşıdığı önem nedeniyle Turuncu Devrimin de kısaca anlatılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Maidan, Ukraynalılar tarafından ülkenin başkenti Kiev’in şehir meydanı konumundaki Bağımsızlık Meydanı’na verilen addır. Bu meydan her ne kadar ülkenin politik

kurumlarına ev sahipliği yapmasa da Sovyetler Birliği döneminden beri ülkede askeri geçitlere, halk hareketlerine ve protestolara sahne olması nedeniyle politik bir öneme sahiptir. Türkçe ‘meydan’ kelimesinin Ukraynacaya adaptasyonu olan Maidan, Maidan Devriminden sonra halk hareketlerini ve protestolara katılan halkı da tanımlayacak şekilde bir kullanım kazanmıştır (Yekelchuk, 2015: 1).

1990 yılında henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce meydana yer alan Lenin heykelinin basamaklarında bir grup öğrencinin çadır kurarak açlık grevi yapması ve politik reform talep etmesi, meydana sonraki yıllarda politik protestolar için kullanılan sembolik anlama sahip bir alan niteliği kazandırmıştır. 2004 yılında meydana gelen Turuncu Devrimde ve daha 2014 yılında gerçekleşen Maidan Hareketi olarak adlandırılan eylemlerde de protestolar bu meydana gerçekleşmiştir (Yekelchuk, 2015: 2).

2004 yılındaki başkanlık seçimlerinde başkanlık yarışı genel olarak Batı yanlısı bir politika izleyen Viktor Yuşçenko ile Rusya yanlısı bir politika izleyen Doğu Ukrayna kökenli Yanukoviç arasında geçmiştir (Lane, 2008: 527). Bu süreçte Rusya Devlet Başkanı Putin Yanukoviç’e olan desteğini açıkça ifade etmiştir. 31 Ekim 2004’te ilk tur seçimleri gerçekleşmiş, seçimler batılı gözlemciler tarafından şüpheli olarak nitelendirilmiş ve sistematik olarak hile yapıldığı raporlanmıştır (Franklin ve Hestad, 2004: 20). Bu seçimler sonucunda ilk etapta Yanukoviç’in birinci turda kazandığı ilan edilmiş, ancak daha sonra Yuşçenko’nun daha fazla oy aldığı ve seçimin ikinci tura kaldığı duyurulmuştur (Fritz, 2007: 181).

21 Kasım’da yapılan ve en çok oy alan iki adayın katıldığı ikinci tur seçimlerde de şaibe ve hile iddiaları ileri sürülmüştür. Özellikle Doğu Ukrayna’nın bazı seçim bölgelerinde Yanukoviç’e neredeyse %100’e yakın oranlarda oy çıkması bu bölgelerde hile yapıldığı iddialarını desteklemiştir. Seçim kurulu kesin olmayan sonuçlara göre Yanukoviç’in %49, 4 oya karşılık %46, 7 oyla başkan seçildiğini ilan etmiştir. Yine hile iddialarını destekleyecek mahiyette sandık çıkış anketleri de seçim sonuçlarıyla büyük bir farklılık göstermiştir (Fritz, 2007: 181).

Muhalefet liderlerinden Yulia Tymoshenko kesin olmayan sonuçların açıklanmasından hemen sonra genel grev çağrısında bulunmuştur. Muhalefetin ilk turdaki seçimlerde hile iddialarından sonra ikinci tur seçimlerde de hile yapılacağı

düşüncesiyle eylemlere hazırlıklı olması kısa sürede ülke genelinde toplu gösterilerin organize olmasına yol açmıştır. Bağımsızlık Meydanında 100.000 kişinin katılımıyla büyük bir eylem gerçekleştirilmiştir (Fritz, 2007: 182). Eylemlerde turuncu renginin yaygın bir biçimde kullanılması nedeniyle eylemler Turuncu Devrim olarak adlandırılmıştır. Kitle hareketlerinde özellikle cep telefonlarıyla haberleşmenin, ulusal ve küresel ölçekte yaygın televizyon yayını ve medya ilgisinin ve internet üzerinden organize olmanın önemi ve etkinliği bu eylemlerde ortaya çıkmıştır. PORA (Şimdi Zaman) hareketi özellikle gençlerden oluşan ve daha sonra da partileşme yoluna giden bir hareket olarak eylemlerin örgütlenmesinde aktif rol almıştır (White ve McAllister, 2009: 232).

Eylemlerin yaygınlaşmasından sonra Yuşçenku seçimlerin yeniden tekrarlanması talebini dillendirmiştir. Yine ülkedeki resmi-yarı resmi medya organlarında göstericilerden alınan destek sonucu muhalefet de güç sahibi olmuş ve bu yayınlarla sesini duyurma imkanına kavuşmuştur (Franklin ve Hestad, 2004: 35). Bu dönemde AB temsilcileri ve Polonya Başkanı Kwasniewski, ülkedeki politik krizde arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Önemli bir dönüm noktası olarak Ukrayna Yüksek Mahkemesi (Supreme Court) 3 Aralık tarihinde seçimlerin ikinci turunun geçersiz olduğunu ve tekrarlanmasını salık veren bir hüküm vermiştir. Bu karardan sonra taraflar arasında yapılan pazarlıklar sonucunda da seçim güvenliğini artıracak düzenlemelerin yapılması konusunda uzlaşma sağlanmış ve kararlar Ukrayna Paramentosunda büyük çoğunlukla kabul edilmiştir (Fritz, 2007: 182).

Tekrarlanan ikinci tur seçimleri için yapılan kampanya döneminde Yuşçenku yemeğine katıldığı düşünülen bir maddeyle zehirlenmiş, hayatta kalsa da yüzü ve vücudu kalıcı olarak deforme olmuştur (The Guardian, 2004). 26 Aralık 2004 tarihinde tekrarlanan ikinci tur seçimlerde Yuşçenku oyların %52'sini alarak devlet başkanı seçilmiştir. Yuşçenku başkan seçildikten sonra eylemlerde etkin rol alan Yulia Timoşenko'yu başbakan olarak atamış, eylemlerin diğer siyasi katılımcılarına da kabinede ve devlet kadrolarında görev vermiştir (Fritz, 2007: 183).

Böylelikle Turuncu Devrim Ukrayna'daki Avrupa yanlısı, kendilerini demokrat ve ulusalcı olarak tanımlayan ve demokrasi, hukukun üstünlüğü, piyasa reformu gibi kavramları savunan kesim ve bu kesimin bölgesel ve küresel destekçileri için bir

zaferle sonuçlanmıştır. Ukrayna'nın Doğu-Batı arasındaki tarihsel konumu 2005 yılı itibariyle batı yanlısı bir pozisyon edinmiştir (Plekhanov, 2016: 9).

Turuncu Devrim her ne kadar ilk bakışta seçim sürecinde ortaya çıkan ve seçim sonuçlarının meşruiyetini sorgulayan bir hareket gibi görünse de aslında bölgesel ve küresel açıdan daha kapsamlı bir analiz gerektiren bir dönüm noktasıdır. İlk olarak seçim döneminde Putin sonrası gücünü arttırmaya başlayan Rusya ve Batı farklı adaylara açıkça destek vermiştir. ABD; NATO ve AB'ye üyelik vaat eden Yuşçenku'nun seçim kampanyasına, Rusya ise Yanukoviç'in seçim kampanyasına hem mali destek hem de söylem düzeyinde destek vermiştir. Bu destek eylemlerin olduğu dönemde de devam etmiş her iki taraf özellikle medya imkanlarıyla yumuşak güç unsurlarını da kullanmıştır (Lane, 2008: 527). Bu durum hem ülke içindeki ayrışmayı hem de tarafların bölgesel ve küresel destekçilerini belirginleştirmiştir.

İkinci olarak Turuncu Devrim, daha önceki dönemlerde Rusya hinterlandında bulunan devletlerde başlamış olan renkli devrimlerin bir devamı olarak görülmüştür. Rusya ve ABD'nin Soğuk Savaşın bir uzantısı veya mirası olarak Avrasya'da yürüttüğü etkin olma mücadelesinde önemli dönüm noktaları olan renkli devrimler, Rusya tarafından ABD'nin saldırgan tavır ve eylemleri olarak algılanmıştır (Bozkurt, 2006: 121-122). Ukrayna'daki Turuncu Devrim de Rusya ve Ukrayna'daki Rus yanlısı kesim tarafından bu çerçevede değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Eylemlerde aktif rol alan PORA hareketi, Sırbistan'daki 'Otpor' ve Gürcistan'daki 'Kmara' hareketlerine benzetilmiştir (White ve McAllister, 2009: 232).

Üçüncü olarak NATO'ya 1999 yılında Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin, 2004 yılında ise Rusya'nın batı komşuları olan Estonya, Litvanya ve Letonya'nın katılımı da Rusya tarafından stratejik bir tehdit olarak algılanmıştır. Sovyetlerin dağılması sürecinde NATO'nun doğuya doğru genişlemeyeceğine dair Rusya'ya verilen teminat bu şekilde ihlal edilmiştir (Sakwa, 2015: 42). Ukrayna'da da benzer şekilde NATO üyeliğini savunan ve vaat eden bir Devlet Başkanı adayının varlığı Rusya'yı bu açıdan rahatsız etmiştir. Rusya'nın daha sonra, 2008 yılında NATO üyeliği gündeme gelen Gürcistan'a karşı gerçekleştirdiği hareket ile Ukrayna ile yaşanan 2014 krizi aynı zamanda bu açıdan renkli devrimlere ve NATO genişlemesine karşı bir savunma refleksi olarak değerlendirilebilir.

Dördüncü olarak AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik politikaları da bölgesel olarak Rusya ile bir rekabete yol açmıştır. 2004 yılındaki genişlemede çoğunluğu Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri olan on ülke AB'ye katılmıştır. Bu ülkeler arasında Rusya'nın sınır komşuları olan Estonya, Litvanya ve Letonya da yer almaktadır. Her ne kadar o dönemde kısa vadede üyelikleri söz konusu olmasa da Rusya'nın komşuları olan veya etki alanında yer alan Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'yı da içerecek şekilde Avrupa Komşuluk Programını (ENP) başlatması da Rusya ile rekabette bir adım olarak değerlendirilebilir (Rutland, 2015: 5). Ukrayna'daki 2004 krizi ve Turuncu Devrim bu açıdan da önem arz etmektedir.

Son olarak Rusya'nın AB ülkelerine ve Ukrayna'ya enerji ihracatında önemli bir paya sahip olmasının önemi de bu kriz döneminde belirginleşmiştir. Rusya'ya yönelik politikalarda Avrupa'nın enerji bağımlılığı nedeniyle ABD ile bir ayrışmanın ön izleri bu kriz sırasında ve sonrasında görülmüştür (Tüysüzoğlu, 2011: 63). ABD ile AB arasındaki bu ayrışmanın pozisyon veya taraf farklılığından ziyade, mücadele ve müdahalenin dozu ve enstrümanları konusunda olduğu ifade edilebilir.

2.1.3.2. Turuncu Devrim Sonrası Ukrayna

2004 yılının son aylarında yaşanan ve yüzbinlerce Ukrayna vatandaşının sokaklarda olduğu Turuncu Devrim döneminden sonra ülkede talep edilen değişime kurulan hükümetler cevap verememiş ve başta Başkan Viktor Yushchenko olmak üzere bu dönemdeki yetkililer yolsuzluk ve kötü yönetim ile anılır olmuşlardır. Dönemin Devlet Başbakanı Timoşenko da daha sonraki dönemde yolsuzluk suçlamaları sonucu hapse girmiştir (Sakwa, 2015: 106). Batı ve AB yanlısı olan ve reform vaat eden bu politik bloğa yönelik tepki, Turuncu Devrim'in ülkede yarattığı Batı taraftarı eğilimi azaltmıştır. Aynı dönemde küresel ölçekte yaşanan 2008 ekonomik krizi de ülkeyi derinden etkilemiş ve ülke ekonomisi 2008-2009 döneminde %15 küçülmüştür (Menon ve Rumer, 2015: 80-81). Bu dönemin ardından 2010 yılında gerçekleştirilen ve uluslararası kamuoyunca genel olarak şeffaf ve hukuka uygun düzenlendiği ifade edilen seçimlerde Rusya'ya daha yakın bir profil çizen Viktor Yanukoviç Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Bu süreç Turuncu Devrim'in sona ermesi olarak yorumlanmıştır (Tüysüzoğlu, 2011: 74-78).

İktidardaki ilk yıllarında görece politik bir durağanlık yaşanan Ukrayna’da, Yanukoviç’in iktidarının son dönemlerinde ülkede siyasi bir tepki oluşmaya başlamıştır. Özellikle yakın çevresinin devlette önemli konumlara getirilmesi ve zenginleşmesi, ayrıca ülkenin ileri gelen iş adamlarıyla kurduğu yakın ilişki ülkede tepki toplamaya başlamıştır. Yanukoviç ayrıca karşıt görüşlü iş adamlarını ve oligarkları ekonomik araçlarla baskı altına almış ve güvenlik ve kolluk güçleri üzerinde de güç elde etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte ülkedeki muhalefet gücünü korumayı başarmış ve gerek parlamentoda, gerekse de devletin diğer birimlerinde varlığını sürdürmüştür. Ülkede politik gerginlik ciddi bir biçimde hissedilmeye başlanmıştır (Menon ve Rumer, 2015: 81-82).

Krizin tırmanmasında politik gerginliğin yanı sıra ikinci bir faktör olarak ekonomik faktörler gösterilebilir. 2008 krizinden sonra kötü bir döneme giren ülke ekonomisi, Yanukoviç döneminde de kırılganlığını devam ettirmiştir. 2010 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile 15 milyar dolar tutarında bir kredi için masaya oturan hükümetin şartları yerine getirememesi üzerine, 2011 yılında kredi iptal edilmiştir. Bunun yanında ülkenin doğalgaz tüketimi için Rusya’ya büyük oranda bağımlı olması da ekonomik açıdan ülkeyi sıkıntıya sokan bir diğer unsur olarak öne çıkmaktadır. Rusya ile imzalanan uzun süreli anlaşmalar ve ülke içinde tüketicilere sağlanan destek indirimleri nedeniyle doğalgaz ithalatı sonucu ülke, Rusya’ya borçlanmıştır. 2010 yılında Kırım’daki deniz üslerinin Rusya tarafından kullanım hakkının, sürenin sona ereceği tarih olan 2017’den 2042 yılına uzatılmasına karşılık olarak Rusya tarafından doğalgaz fiyatlarının %30 oranında düşürülmesi, sadece geçici olarak bir rahatlama sağlamış, Ukrayna uzun dönemde Rusya’ya borcunu ödeyemeyen bir pozisyonda kalmıştır (Menon ve Rumer, 2015: 81-82).

Yanukoviç, özellikle uluslararası gözlemci kuruluşlarca da meşru ve şeffaf olarak sayılan seçimlerin getirdiği meşruiyet nedeniyle iktidara ilk geldiği dönemde hem AB ve Batı, hem de Rusya ile ilişkilerini dengeli denebilecek bir çizgide sürdürmeye çalışmıştır. Ancak 2011 yılında IMF’nin şartlarını sağlayamayarak anlaşmanın iptal edilmesi, Batı’nın beklentisi olan ekonomik reformların gerçekleştirilmemesi ve önceki Başbakan ve Turuncu Devrimin önderlerinden olan Timoşenko’nun yolsuzluk suçlamalarıyla hapsedilmesi nedeniyle Batı ile ilişkileri gerilmiştir (Menon ve Rumer, 2015: 83).

Bununla birlikte özellikle Yanukoviç iktidarının ilk dönemlerinde Rusya ile ilişkilerde de temkinli bir süreç yaşandığı ifade edilebilir. Rusya'nın Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'ı da içerecek şekilde kurmayı planladığı Avrasya Gümrük Birliği ve daha sonraki haliyle Avrasya Ekonomik Birliği'ne Ukrayna'nın ilk etapta katılmaması, bu durumun göstergelerinden biridir. Bununla birlikte Yanukoviç, Gümrük Birliği haricinde diğer ekonomik ilişkileri içeren anlaşmalar üzerine Rusya'yla pazarlık yürütmüştür. Rusya bu dönemde enerji alanı başta olmak üzere Ukrayna'yla olan ekonomik ilişkilerini kullanarak Ukrayna'ya baskı kurmaya çalışmıştır (Sakwa, 2015: 138-139).

Yanukoviç bir taraftan Rusya ile özel ekonomik ilişki tesisi üzerine pazarlıklar yürütürken diğer taraftan AB ile sırasıyla 2007 ve 2008 yıllarında başlatılan Ortaklık Anlaşması (AA) ve Derinleşmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması (DCFTA) için görüşmelerini sürdürmüştür. Ancak bu noktada Yanukoviç'in AB ile bir anlaşma imzalamaktan ziyade müzakerelerin Rusya ile yapılan pazarlıklarda bir koz olarak kullanma isteği nedeniyle bu pazarlıkları yürüttüğü ileri sürülmüştür. ABD'de bu dönemde Ukrayna-AB arasındaki anlaşma müzakerelerini, Ukrayna'nın batı dünyasıyla entegrasyonunun ve dolayısıyla NATO ile gelecekte yakınlaşma potansiyelinin artması olarak görmüştür (Menon ve Rumer, 2015: 64-66).

AB ile ortaklık anlaşması için pazarlıklar sürerken ve iddialara göre imzalanması muhtemel bir durumdayken Rusya tarafından 15 milyar dolarlık bir yardım paketi önerilmesi üzerine Yanukoviç anlaşmadan vazgeçmiştir. 28 Kasım 2013 tarihinde Başkan Yanukoviç'in AB ile ortaklık anlaşmasını imzalamayı reddetmesi üzerine Kiev başta olmak üzere, ülkenin özellikle batı kesimlerinde kitle hareketleri başlamıştır. Gösteriler Batı tarafından desteklenmiş ve 2004 yılındaki Turuncu Devrim'e benzer şekilde barışçıl gösteriler olarak başlayan protestolar zaman içinde şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Polisin orantısız müdahaleleri sonucu eylemler büyümüştür (Peisakhin, 2015: 2).

2014 yılının Şubat ayına kadar devam eden gösterilerde özellikle aşırı sağ milliyetçi grupların polisler karşı silah kullanması, gösterilerin niteliğini bir iç savaşa doğru dönüştürmüştür. Güvenlik güçlerinden bazılarının da göstericilere katıldığı gözlemlenmiştir. Yanukoviç gösteriler sonucu önce Doğu şehir Kharkiv'e, sonra da

ülkeyi terk ederek Rusya'ya gitmiştir (Yekelchyk, 2015: 107-111). Bu arada Maidan Hareketi karşıtı gösteriler de ülkede yayılmaya başlamıştır.

2014 yılının Nisan ayında bir grup Maidan karşıtı aktivist Kharkiv'de idari binaları ele geçirmişlerdir. Mayıs ayının başında ise Odesa'da farklı görüşte iki futbol takımı taraftarının karşı karşıya gelmesi ve çatışması sonucu çoğu Rus yanlısı 46 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu eylemde yerel polisin de Rus yanlısı kesime destek verdiği ifade edilmiştir (Yekelchyk, 2015: 107-142). Nisan ve Mayıs aylarından itibaren Donetsk ve Luhansk şehirlerinde göstericiler tarafından kurulduğu ilan edilen yerel otonom bölgelere yönelik olarak Ukrayna ordusunun operasyonlara başlaması ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Göstericiler özellikle eski emekli askerlerin de desteğiyle Ukrayna ordusuna karşı ilk etapta tutunmuş, daha sonra da karşı saldırıya geçerek alan kazanmıştır. Temmuz 2014'te Malezya Havayollarına ait bir uçak Donetsk üzerinden geçerken isyancı gruplar tarafından düşürülmüştür. Rus yanlısı grupların hava savunma füzelerini başka hava araçlarını da etkisiz hale getirmek için kullandığı gözlemlenmiştir.

Olayların başından itibaren konuyu bir güvenlik meselesi olarak ele alan ve Ukrayna'da Yanukoviç iktidarının devrilmesini bir darbe olarak gördüğünü belirten Rusya, Doğu Ukrayna'daki milislere destek vermiş ve onlara yönelik operasyonlara karşı "insani müdahalede" bulunabileceğini ifade etmiştir. Ağustos 2014'te Rusya isyancılara gıda ve ilaç yardımı taşıyan bir konvoy göndermiştir. Bunun yanında Rus askerlerinin de çatışmalarda bilfiil savaştığı iddiaları başlangıçta Rusya tarafından reddedilse de daha sonra kabul edilmiştir. Ukrayna ordusuna karşı savaşan isyancıların liderleri de Rus askerlerinin yanlarında savaştıklarını ifade etmişlerdir (Menon ve Rumer, 2015: 14-15).

15 Şubat 2015'e kadar süren çatışmalarda 6000'e yakın insan çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Bu tarihte Almanya, Fransa, Rusya ve Ukrayna Minsk şehrinde buluşarak çatışmaları sona erdiren bir antlaşma imzalamışlardır. Ukrayna güçleri bu anlaşmadan sonra Donbass bölgesinden çekilmiştir.

2.1.3.3. Karadeniz Kıyıları ve Kırım

Ukrayna'nın Rusya açısından jeopolitik önemi, özellikle Orta Karadeniz kıyısındaki doğal limanları yoluyla Karadeniz'e ve dolayısıyla dünya denizlerine açılma imkanı

sağlamasıdır. Kafkasya bölgesindeki dağlık coğrafya, politik istikrarsızlık ve tarihsel olarak Rusya'nın bu bölgede yerel etnik gruplarla girdiği mücadeleler, Ukrayna limanlarını alternatifsiz duruma getirmiştir. Bu özellikleri nedeniyle Kırım'daki Sivastopol limanı, ülkeler arası bir anlaşma gereğince Sovyetler döneminden beri Rusya'nın Karadeniz donanma filosunun bir bölümüne ev sahipliği yapmaktadır (Tüysüzoğlu, 2011: 63-64).

Şekil 2.1. Kırım Haritası (Britannica Ansiklopedisi, 2014)

Kırım, Karadeniz'in kuzeyinde Kırım Yarımadasında konuşlanmış olan bölgedeki en eski yerleşim yerlerinden biridir. Azak Denizi ile Karadeniz arasında önemli bir jeostratejik konumda bulunan Kırım, Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç boğazı ile Rusya'dan ayrılmaktadır. Tarih boyunca Yunan Kolonileri, İskitler ve Gotların hakimiyetine geçen Kırım, son olarak 1475 yılında Osmanlılar, 1783 yılında ise Ruslar tarafından kontrol altına alınmıştır. Sovyetlerin kurulmasından sonra Kırım, Kırım Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyetlere katılmıştır. 1954 yılında Sovyetler Birliği yönetiminin tek taraflı kararıyla Ukrayna Sovyeti'ne devredilen Kırımın nüfusu büyük oranda Ruslardan, Ukraynalılardan ve Kırım Tatarlarından oluşmaktadır. 2001 yılı nüfus sayımına göre yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip olan Kırım'da nüfusun %58, 5'i Rus, %24.4 ü Ukraynalı ve %12 si Kırım

Tatar'dır. Bununla birlikte bölgedeki halkın %77'si Rusçayı anadili olarak konuşmaktadır (Matzek, 2016: 2-3).

Sovyetlerin dağılma sürecinde 1991 yılında, Kırım Bölgesel Yönetimi, Sovyetlerden ayrılmak için bir referanduma öncülük etmiş ve o dönemde henüz Sovyetlerin bir parçası olan Ukrayna'nın otonom bir bölgesi hüviyetine kavuşmuştur. Daha sonra Ukrayna aynı yıl içinde referandumla Sovyetler Birliğinden ayrılmış, Kırım da Ukrayna'da özerk bir yönetim statüsüne kavuşmuştur. Bu referandumda Kırım halkı da %54 oranında olumlu yönde oy kullanmıştır. Bu tarihten bir yıl sonra 1992 yılında, önce bağımsızlık kararı alan Kırım Yönetimi daha sonra bu karardan vazgeçse de bölge için yeni bir anayasayı kabul etmiştir. Ukrayna bu duruma tepki olarak bu anayasayı geçersiz sayan bir kararı parlamentodan geçirmiştir.

Bu noktadan sonra Ukrayna ve daha fazla otonomi isteyen Kırım Bölgesi arasındaki ilişkiler gerginliğini sürdürmüş ve bu konu Rusya ile bir mücadele alanı olarak ön plana çıkmıştır. 2014 yılında sokak eylemleri neticesinde Başkan Yanukoviç'in görevinden istifa etmesinden sonra Kırım'da da hükümet binaları Rus yanlısı güçler tarafından ele geçirilmiş, daha fazla otonomi için referandum gündeme getirilmiştir. Ukrayna bu duruma bölgedeki güvenlik güçlerinin komuta kademesini değiştirmeye çalışarak cevap vermiştir. Kırım otoriteleri bunun üzerine Sivastopol'da konuşlu Rus donanmasından "güvenliğin sağlanması" talebinde bulunmuştur. Rusya parlamentosu Rus askeri gücünün Ukrayna'da görevlendirilme yetkisini devlet başkanına veren bir kararı geçirmiştir. Daha sonra 16 Mart 2014 yılında %81 katılımı gerçekleştirilen bir referandumda %96,77 kabul oranıyla Kırım bölgesi Ukrayna'dan ayrılarak, Rusya'ya katıldığını ilan etmiştir (Petro, 2016: 22-24).

Başta AB, ABD ve NATO olmak üzere dünya kamuoyunun önemli bir kesimi Kırım'ın Rusya'ya ilhakını tanımamış ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekler pozisyonda yer almışlardır. Mart 2014'te, referandumdan hemen sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 100 evet, 11 hayır ve 58 çekimser oyla Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün tanındığını belirten bir karar alınmıştır (www.securitycouncilreport.org, 2015). Yaptırım gücü olmayan bu karar yine de dünya kamuoyu, özellikle de Batı kamuoyunun pozisyonunu ifade etmesi açısından önemlidir.

Bunun yanında Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik bir saldırı olarak görülen Kırım'ın ilhak edilmesi eylemine karşılık olarak, ABD, AB, Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda ve Japonya tarafından, Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. 2014 yılının Mart ayından itibaren ilk olarak Rus politikacılar ve iş adamlarının yaptırım uygulayan devletlerdeki mal varlıkları dondurulmuş ve bu kişilerin ülkelere girmesi ve ticaret yapması yasaklanmıştır. Ancak bu yaptırımların çok etkin olmadığına anlaşılması üzerine Rusya'nın enerji, savunma ve finans sektörlerine yönelik yaptırım ve kısıtlamalar yapılmış, batılı şirketlerin bu alanlarda iş birliği yapması engellenmiştir. Buna karşılık Rusya'da Ukrayna, Polonya, Slovenya ve Romanya'ya doğalgaz satışlarında kısıtlama ve fiyat arttırma yoluna gitmiş, ayrıca yaptırım uygulayan ülkelere gelen tarım ürünlerine boykot uygulamıştır. Yaptırımların Rusya ekonomisine yıllık maliyetinin yaklaşık olarak 4-5 Milyar ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir. Yaptırımların Rusya'nın politikaları üzerinde değiştirici bir etki yapmadığı ileri sürülebilir (Matzek, 2016: 6).

Daha önce ifade edildiği gibi Karadeniz kıyılarındaki önemli limanları ve Azak Denizi'yle bağlantıyı sağlayan Keriç Boğazı'na hakim konumu nedeniyle Kırım, jeostratejik bir konumdadır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Kırım'daki askeri kontrolü ele almasından sonra Keriç Boğazının hakimiyeti tamamen Rusya'ya geçmiştir. Hem Karadeniz hem de Azak Denizi'nde kıyıları bulunan Ukrayna'nın deniz kıyıları arasındaki bağlantı kopmuştur. Rusya'nın Kırım ile kara bağlantısını sağlamak için inşa ettiği ve 2018 yılı itibariyle tamamlanan Keriç Köprüsü'nün inşasından sonra gemi geçişleri Rusya tarafından kontrol edilmektedir. Bu köprü aynı zamanda Ukrayna'nın Azak Denizi kıyılarına orta büyüklüğün üzerindeki gemilerin geçişini engelleyecek bir yükseklikte olduğundan dolayı Ukrayna'nın bu bölgeden yaptığı ve 2013 krizinden sonra zaten azalmış olan deniz taşımacılığı hatırı sayılır ölçüde kısıtlanmıştır (Saha vd., 2018: 1).

2.2. ARAP BAHARI SONRASI YEMEN KRİZİ

2.2.1. Yemen'in Coğrafi ve Ekonomik Yapısı

Yemen, Arap Yarımadasında, Kızıl Deniz'in Hint Okyanusu'na açıldığı noktada, önemli bir denizyolu geçişi olan Aden Körfezi'nin kıyısında yer almaktadır. Kuzeyinde Suudi Arabistan ve doğusunda Umman ile komşu olan Yemen, Afrika

Boynuzu'nun Aden Körfezi'nin karşısında yer alan Afrika Boynuzu'na yakınlığı sebebiyle de Afrika ile Arap yarımadası arasında bir geçiş güzergahında bulunmaktadır. Aden Körfezini Kızıl denize bağlayan Bab-el Mendeb Boğazı, Yemen ve Cibuti arasında bulunmaktadır. Somali, Aden Körfezi'nin, Eritre ise Kızıldeniz'in karşı kıyısında yer alan diğer ülkelerdir. Yeryüzünde denizler üzerinde seyreden malların büyük bir oranı Süveyş kanalı, Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nden geçmekte, Aden Körfezi ve bölgenin istikrarı bu nedenle önem arz etmektedir.

Özellikle Suudi Arabistan'ın ve diğer körfez ülkelerinin petrol sevkiyatında bu güzergahı kullanması Yemen'in hem kaynak ülkeler hem de ihracatın yapıldığı ülkeler açısından önem önemini arttırmaktadır. Hürmüz Boğazı üzerinde İran'ın fiziksel hakimiyeti ve İran'ın zaman zaman bu rotayı kapatabileceği yönünde tehditleri Bab-el Mendeb boğazını önemli bir alternatif haline getirmiştir (Cohen, 2018). Suudi Arabistan inşa ettiği Doğu-Batı petrol boru hattıyla Basra körfezine yakın bölgelerde çıkarılan petrolü Kızıldeniz kıyısına taşıma ve sevkiyatı buradan gerçekleştirme yoluna gitmiştir (US Energy, 2017: 10). Bu durum Aden bölgesinin bölgesel rekabet açısından önemini arttırmıştır.

Ülke eski kaynaklarda Yemen el- Meymun, Arabiyetüs'saide', l'Arabie heureuse, Arabia Felix (Mutlu Arabistan, Müreffeh Arabistan) gibi isimlerle anılmıştır (Aydın-tepe ve Artokça, 2018: 4). Fakat ülke günümüzde ekonomik olarak bu tanımlamalardan uzak bir durumdadır. 28 milyon nüfusa sahip ülkede 2018 verilerine göre kişi başı milli gelir 2700 dolar civarındadır. Nüfusun % 61'i 24 yaşın altındadır. Ülke, kronik ekonomik sorunlar ve hızla artan genç nüfus nedeniyle yoksulluk girdabına girmiş, ekonomik olarak dış yardımlara umut bağlayacak duruma gelmiştir. Ülkede 5 milyona yakın kişi açlık sıkıntısıyla mücadele etmekte ve nüfusun büyük çoğunluğu insani yardıma ihtiyaç duymaktadır (news.un.org, 2018).

Ülke aynı zamanda Arap dünyası ile Afrika arasında coğrafi bir kesişim ve geçiş noktası olarak da değerlendirilmektedir. Bu durum Afrika'dan Arap ülkelerine yaşanan göçte Yemen'i bir güzergah haline getirmektedir. Arap Baharı sonrası yaşanan krizde zaten büyük bir iç göçe sahne olan Yemen'de Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerin de varlığı krizin yönetimini zorlaştırmaktadır (REF, 2017: 7). Özellikle iç savaş ve can güvenliği riski taşıyan Afrika Boynuzu ülkelerinden gelen göçmenlerin

varlığı Yemen’de insan kaçakçılığının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu göçmenlerin şiddet olaylarına katılımına dair ise herhangi bir gözlem yapılmamıştır (Atarodi, 2010: 23). Göçmen krizinin zirve noktasına ulaştığı 2015 yılında ülkede bir milyona yakın Etiyopyalı göçmen ve üç yüz bini kayıtlı olmak üzere yüzbinlerce olduğu tahmin edilen Somalili göçmen bulunduğu belirtilmiştir (UNHCR, 2015).

Ülkede ekonomi büyük oranda yeraltı kaynaklarına ve tarıma dayanmaktadır. Bununla birlikte ülke topraklarının sadece %3’ü sulanabilir arazi konumundadır. Toprakların %30’unda ise kuru tarım sürdürülmektedir. Ülke günümüzde gıda kaynakları açısından çok büyük oranda dışa bağımlı hale gelmiştir (Etheredge, 2011: 86).

Büyük ölçüde kırsal kesimden oluşan ülkede, modern ulus devlet anlayışı henüz tam yerleşmemiş, akrabalık ilişkilerine dayanan kabile ve aşiretlerin yaygın olduğu ülkede, bu yapıların gücünü korumasından kaynaklı bölünmüş toplum varlığını sürdürmüştür. Yemen’de siyasetin genellikle güç mücadelesindeki konumunu güçlendirmek amacıyla devam etmesi ancak, ulusal birlik sağlanmasına yönelik olmaması, şiddet ve çatışma ortamının uzun süre sürmesine neden olmaktadır. Böyle bir ortamda Yemen hükümetleri uzun süre geçmişte yaşanan darbe girişimi ve ayaklanmaları göz önünde bulundurarak güvenlik odaklı hareket etmiş, gerek ordunun sadakati, gerekse de güvenlik tehditlerine karşı silahlanmak için bütçenin çok büyük bir kısmı orduya ayrılmıştır. Alternatif kaynaklar oluşturulamaması sonucu tamamen petrol gelirlerine dayalı kırılgan bir ekonomiye sahip olan Yemen’in gelir kaynaklarının bu şekilde harcanması, ülkenin alt yapı eksikliği, fakirlik, istikrarsızlık ve eğitim gibi temel sorunlarına yönelik adımların atılmasına engel olmuştur (Erkorkmaz vd., 2010: 35).

Yemen’in Arap Yarımadası’nın en fakir ülkesi olması ve dünyada da en fakir ülkeler arasında yer alması, siyasi açıdan Yemen üzerinde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Öncelikle Yemen ekonomik sürdürülebilirliği için uzun yıllar boyunca dış yardıma muhtaç durumda kalmıştır. Uzun süre Suudi Arabistan’dan mali destek alan Yemen, 2000’li yıllardan sonra diğer Körfez ülkelerinden de destek almaya başlamıştır. Bu durum, ülkeyi siyasi açıdan dış güçlere bağımlı hale getirmektedir. İkinci olarak ülkedeki ekonomik durum, hem Yemenlilerin hem de Yemen’de bulunan Afrika kökenli göçmenlerin Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerine göç etmesine yol açmakta ve bu durum başlı başına Yemen’i bölgesel bir sorun haline

getirmektedir (Salisbury, 2015: 3). Son olarak ülkedeki yoksulluk ve süregelen ekonomik sıkıntılar hem devlet yönetimine karşı bir hoşnutsuzluğu diri tutmakta, hem de terör örgütlerinin eleman kazanmasına uygun bir ortam oluşturmaktadır. Bunun yanında ülkede silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi mali suçlar yoksulluk ve ekonomik zorluklar nedeniyle daha çekici hale gelmekte ve bazı hükümet yetkilileri ve kabile liderleri de bu suçlara zaman zaman dahil olabilmektedir (Atarodi, 2010: 11-20).

2.2.2. Yemen Nüfusunun Mezhepsel Yapısı ve Husi Hareketi

Etnik olarak Arap nüfustan oluşan Yemen'in nüfusunun % 99'u İslam dinine mensuptur. Müslüman nüfusun % 65'i Sünni, % 35'i ise Şiiliğin bir kolu olan Zeydi mezhebindendir (Kurt, 2014: 13). Şiiliğin bir kolu olan ve toplumun Şii imamlar tarafından yönetilmesini savunan Zeydilik, Osman dışında diğer üç Halife'nin halifeliğini kabul ederek ve toplumu yönetme hakkının yalnızca Peygamber soyundan gelen Seyit ve Şeriflere ait olduğu inancı nedeniyle İran Şiiliğinden ayrılmaktadır. Yine İran'da Ayetullah Humeyni tarafından geliştirilen Velayet-i Fakih, yani yüksek karakterli bir İslam Hukukçusunun hilafeti temsil edebileceği teorisini de benimsemezler. İmamlık makamı da yalnızca Ehl-i Beyt'ten⁵ gelen kişilere aittir. Peygamberin torunları, Ali'nin ise çocukları olan, Hüseyin'in soyundan gelenlere Seyit, Hasan'ın soyundan gelenlere de Şerif denmekte ve bu soy silsilesi, aynı zamanda Yemen'de ayrıcalıklı toplumsal grubu oluşturmaktadır (Ayhan, 2010: 6).

Zeydilik mezhebinde, yaygın Şii ekoller olan İmamiyye ve İsmailiyye örneğinin aksine, diğer Şii gruplar ve Sünniler nitelendirilirken, "tekfir" yani "kafir" olarak nitelendirme anlayışı yoktur. Bu yüzden özellikle Sünni ulema tarafından ve batılı araştırmacılar tarafından Zeydilik, Şii mezhepler arasında bu açıdan en ılımlısı olarak, başka bir ifadeyle, Sünni inancına en yakın mezhep olarak değerlendirilmektedir. Sünni anlayışın Zeydiliği'nin diğer Şii fırkalara göre ehven-i şer (kötüler arasında en iyisi) olarak nitelendirdiği söylenebilir. (Gökalp, 2013: 107). Yemen'de Zeydi ve Sünniler aynı camilerde namaz kılmakta ve Zeydi camilerinde okunan hutbelerde, Halifeler Ebu Bekir ve Ömer'den övgüyle bahsedilmektedir. Bu durum mezhepsel

---

⁵ Ehli Beyt; İslam inancında dar anlamda Peygamberin kızı, damadı ve torunlarına; geniş ve mecazi anlamda ise bu soydan geldiği düşünülen bütün insanları ifade eden 'ev ahalisi' anlamında kullanılmaktadır.

gerilimin Yemen siyasetinde etkisinin çok derin olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak son yıllarda İran ve Hizbullah etkisinin artması, Suudi Arabistan kaynaklı Vahhabilik ve Selefilik'in yükselmesi ve El Kaide'nin Yemen'de güçlenmesi nedeniyle bu toplumsal zemin kırılanlaşmaktadır. Yine de Yemen gerilimini bir mezhep savaşına indirgemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır (Gökalp, 2013: 107). Yemende mezhepsel farklılıklardan ziyade diğer kimlik unsurlarının daha ön planda olduğu, Yemenlilerin kendilerini tanımlarken çoğunlukla dini inanış üzerinden tanımlamadıkları ifade edilmektedir (Rugh, 2015: 143).

Bununla birlikte Zeydiliğin imamet⁶ anlayışı nedeniyle Zeydilerin ülkeyi Şerif ve Seyitler grubuna mensup kişilerin yönetmesi gerektiğini savunması, politikayı doğrudan etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, Devlet Başkanı Abdullah Salih bir Zeydi olmasına karşın, Ehl-i Beyt soyundan gelmemesi nedeniyle Zeydiler tarafından devlet başkanlığı istenmemiştir (İnat vd., 2014: 20).

Özellikle 2000'li yıllarda silahlı isyanlarla adını duyuran Husiler de Yemen'de Şiiliğin Zeydi kolundan olan bir gruptur. 2004 yılında öncelikle Saada'daki Selefi propagandasına karşı eylemler gerçekleştiren ve Başkan Salih tarafından da ilk etepta desteklenen Husiler, daha sonra hükümetin ABD ile yakınlaşması nedeniyle protesto eylemleri yapmış, bu eylemler daha sonra şiddet eylemlerine dönüşmüştür (Boucek, 2010: 5). 1990'ların başında Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesine giden yolda siyasal parti faaliyetlerinin serbest bırakılmasının ardından Şii din alimlerinden Seyit Hüseyin Bedreddin El Husi'nin içerisinde yer aldığı bir grup tarafından, Genç İnananlar Topluluğu oluşturulmuştur. Bedreddin Al Husi, aynı zamanda Yemen'deki Şiiliği korumak için yoğun bir eğitim faaliyeti başlatmıştır. Aynı tarihlerde Suudi Arabistan destekli Selefi etkisine karşı Şii kesimler, El-Hak adıyla ve ağırlıklı olarak Güneyli sosyalist kesimler ile Şii aşiretlerin denetiminde olan bir diğer parti de kurmuşlardır. 1993 seçimlerinde Şii örgütlerin istenilen başarıyı gösterememelerine karşın Hüseyin Husi ve arkadaşları Meclise girmeyi başarmıştır. Hüseyin Husi, 1993-1997 arası dönemde Meclis'te siyaset yapmış, Şii bölgelerine uygulanan ayrımcılığa karşı mücadele vermiştir. Ancak, 1997 yılında milletvekilliğinden istifa ederek Sudan'a din dersi almaya gitmiştir. İki yıl Sudan'da kaldıktan sonra Yemen'e geri

---

⁶ İmamet, imamlık anlamına gelen ve özellikle Şii terminolojide teknik anlam kazanmış bir kavramdır.

dönmüş ve Genç İnananlar Hareket'ine liderlik etmeye başlamıştır. Yemen'e döndükten sonra dinsel ve dış politika konularında ABD ve İsrail karşıtı daha radikal söylemler içerisine giren Husi taraftarları, Abdullah Salih'in Suudi Arabistan ve ABD'yle ilişkilerine eleştirel yaklaşmışlar, 11 Eylül sonrası dönemde hükümetin ABD'yle sıkı bir işbirliğine yönelmesi ve Afganistan işgalinden sonra Irak'ın işgalinin gündeme gelmesi Şii gruplar ile kendisi de bir Şii olan Devlet Başkanı Abdullah Salih arasındaki gerilimin tırmanmasına yol açmıştır (Ayhan, 2010: 13).

Husi isyanları ya da Saada savaşları olarak adlandırılan ve 2003-2010 yılları arasında altı dalga olarak gerçekleşen isyanlar ekonomik olarak izole edilmiş Saada bölgesinde Husilerin hakimiyet kurmasıyla gündeme gelmiştir. Ali Abdullah Salih'in de imamlığı Haşimi sülalesinden gelmediği yani, peygamber soyundan gelmediği için imamlığı kabul edilmemekte olup buna ekonomik sıkıntılar ve Husilere yönelik tutuklama ve yargılamalar eklendiğinde isyanın ana nedenleri ortaya çıkmaktadır. (Aydıntepe ve Artokça, 2018: 13). Husiler rejimin kendisine finansal destek sağlayan Suudi Arabistan'dan güçlü bir şekilde etkilendiğini ve ülkede Suudi inancı olan Vahhabi inancını yaymak için Suudi Arabistan'a kolaylık sağlandığını ileri sürmüşlerdir (Atarodi, 2010: 33). Yemen hükümetinin Suudilerin Yemen'de okul açmalarına ve öğretmenleri öğretmesine izin vermesi Şii bir mezhep olan Zeydiliğe mensup Husileri özellikle rahatsız etmiştir (Rugh, 2015: 143).

Husi isyanlarının 2006 ve 2008 yıllarındaki dört ve beşinci evrelerinde Devlet Başkanı Salih, mensubu olduğu Haşid konfederasyonuna bağlı kabileleri kullanmak istemiş, rakip kabileler konfederasyonu olan ve Haşid aşiretleriyle kan davaları bulunan Bakil aşiretleri de Husilerin tarafında çatışmalara dahil olunca şiddet yaygınlaşmıştır. Bu durum çatışmaların niteliğini değiştirmiş ve kan davaları ile politik mücadeleler iç içe geçmiştir (Aydıntepe ve Artokça, 2018: 13). Husi güçleri mezhepsel bir noktadan hareketle oluşmuşsa da daha sonraları, politik güçler, kabile güçleri ve mezhepsel güçlerin bir koalisyonuna dönüşmüştür (Jongberg, 2016: 12). 2010 yılındaki son Husi isyanında isyancıların Suudi Arabistan sınır bölgesine yaklaşması ve zaman zaman ihlal etmesi üzerine Suudi Arabistan bölgeye operasyon düzenlemiş, Husiler çekilmek zorunda kalmıştır (Terill, 2014: 433). Arap Baharı sonrası yeniden ayaklanan ve günümüzde yaşanan Yemen krizinde taraflardan biri olan Husiler halen ülkede önemli bir güç olarak geniş bir alanda ve önemli şehirlerde hakimiyetini sürdürmektedirler.

2.2.3. Yemen'in Tarihsel Arka Planı

Tarihsel olarak Kuzey ve Güney Yemen olmak üzere iki farklı bölgeden oluşan Yemen'in hakimiyeti, 1517 yılında Memlûklulardan Osmanlılara geçmiştir. Ancak Güney Yemen'in fiziki kontrolü genellikle yerel liderlerde kalmıştır (Aydıntepe ve Artokça, 2018: 5). 1839 yılında güneyde bulunan Aden vilayeti İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla, gelişen süreç içerisinde bölgedeki kabilelerle anlaşmalar yapmıştır. Güney Yemen'in İngiltere tarafından işgali ve ekonomik gelişme ve sanayileşme ile bölge işçi akımına uğramış ve bölgede farklı bir siyasi kültür ortaya çıkmasıyla, işçi hareketleri ve sosyalist ideoloji güç kazanmıştır. Nihayet 1967 yılında İngiltere'nin Güney Arabistan'daki kabileler hakimiyetindeki diğer küçük manda bölgeleriyle Aden'i birleştirme hamlesine karşı, devrim yapılmış ve sosyalist bir devlet kurularak 128 yıllık İngiliz egemenliğine son verilmiştir (Şahin, 2011: 152). Kuzey'de ise 1910 yılında Zeydi imam Yahya'nın isyanı sonucu, Osmanlı Devleti, bölgenin hakimiyetini Yahya ve hanedanına bırakmış, 1917 yılında hanedan tam bağımsızlığını ilan ederek, 1962 yılındaki darbeye kadar hakimiyetini sürdürmüştür (Şahin, 2011: 41).

1962 yılında İmam el-Bedr'in Genel Kurmay Başkanlığı'na atadığı Abdullah Sallal bir darbe ile yönetimi ele geçirmiş ve yeni oluşan Cumhuriyet yönetimini ilk olarak Sovyetler Birliği tanımıştır. Ancak batılı devletler ve Suudi Arabistan monarşiye desteğini açıklamışlar, Suudi Arabistan sınıra askeri yığınak yapmıştır. Diğer taraftan Mısır, Fas ve Yugoslavya da Cumhuriyetçileri desteklemiş ve Mısır Başkanı Nasser askeri birliklerini Yemen'e göndermiştir. İç savaşa sürüklenen ülkede savaş; 1965 yılında Mısır ve Suudi Arabistan ilişkilerinin yumuşaması ve 1966 yılında Cumhuriyetçiler ve Kralcılar arasındaki ılımlıların barış hamleleri, son olarak Mısır'ın 1967 savaşında İsrail karşısında aldığı mağlubiyet nedeniyle sona ermiştir. 1967'de Mısır askerlerini ülkeden çekmiş bunun karşılığında Suudi Arabistan'da kralcılarını desteklemeyi bırakmıştır. İktidarda kalan Sallal ise aynı yıl bir başka askeri darbe ile devrilmiş ve yerine gelen Kadı Abdurrahman el İryani, kralcılarla anlaşarak yetki paylaşımı yapmıştır (Şahin, 2011: 149). Kuzey Yemen'de gerçekleşen bu darbeler sırasında Mısır ve Suudi Arabistan arasında yaşanan bu rekabet, o dönemde bugünkü İran-Suudi Arabistan rekabetine benzer biçimde Arap Soğuk Savaş'ı olarak adlandırılmıştır (Orkaby, 2017: 4).

1967 yılından itibaren Güney ve Kuzey Yemen arasında soğuk savaş konjonktürünün de etkisiyle savaşlar yaşanmış ve zaman zaman ateşkes dönemleriyle devam etmiştir. 1989 yılında iki bölge arasında bulunan petrolün işletilmesi için yapılan anlaşma birleşmenin yolunu açmış ve 1990 yılında iki ülke birleşerek Yemen Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Dönemin Kuzey Yemen Devlet Başkanı olan Ali Abdullah Salih yeni devletin de devlet başkanı olmuştur. Kurulan geçici hükümet, Kuzey'i yöneten parti olan Genel Halk Kongresi ile Güney'i yöneten Yemen Sosyalist Partisi (YSP) arasında iktidarın eşit paylaşımı esasına dayalı kurulmuş, YSP Başkanı Ali Salim Beyd, Başkan Yardımcısı olmuştur. Birleşmenin gerçekleştiği dönemde, Güney Yemen'in nüfusu Kuzey Yemen'in nüfusunun dörtte birine denk gelmesine karşın, Yemen Sosyalist Partisi'ne tanınan ayrıcalıklı konum ile eşit iktidar paylaşımı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak daha sonraki süreçlerde YSP'nin oyları düşerek siyasette etkisizleşmiş, Abdullah Salih'in de kendi yetkilerini arttırması ve YSP'ye yönelik kısıtlamalar getirmesi ve Yemen'in ekonomik sıkıntılarında bazı Güney Yemen kökenlilerin birleşmeyi sorumlu tutması nedeniyle ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır (Hill, 2017: 157).

1962 ve 1967 yıllarında Kuzey ve Güney Yemen'de gerçekleşen isyanlardan sonra Kuzey, Yemen Suudi Arabistan ve Irak'la yakın bir ilişki kurmuş, dolayısıyla İran'a karşı bir pozisyon edinmiştir. Güney Yemen ise hem anti emperyalist yaklaşımı hem de bölgedeki monarşilere karşı tutumu nedeniyle özellikle devrimden sonra İran'la ideolojik olarak yakınlaşmıştır. 1990 yılındaki birleşmeden sonra ise Yemen ile bölge ülkelerinin ilişkileri, Ali Abdullah Salih'in dış politikada kendisini destekleyecek her rejimle bağlantı kurmaya çalışması sonucu karmaşıklaşmış ve dengelenmiştir. Birleşmeden sonra Yemen'in birleşme öncesi sınırlara dayanarak bölünmesini isteyen ayrılıkçı gruplardan oluşan el-Hirak el-Cenubi⁷ hareketine İran'ın destek verdiği hem Yemen hem de batılı kaynaklar tarafından ileri sürülmüştür (Salisbury, 2015: 5).

Arap Baharı öncesi dönemde Yemen'de politik yapı büyük oranda Başkan Ali Abdullah Salih ve onun yakın çevresi etrafında şekillenmişti. Merkezde Devlet Başkanı ve etrafındaki kabile temsilcileri ve bazı güç gruplarından oluşan bu sistemde devletin devamlılığı bu grupların gücüne ve desteğine dayanmaktaydı. Her ne kadar

---

⁷ Güney Hareketi

Yemen’de politik kurumlar yerleşik olsa da refah ve gücün dağılımı merkezi yönetim eliyle değil kabileler ve bölgesel güç grupları üzerinden gerçekleşmekteydi (Alley, 2010: 74-80).

Bu durum özellikle askeri güç açısından çok daha önemli bir sorun yaratmıştır. Yemen tarihinin büyük bölümünde askeri güç bazı kabilelerde yoğunlaşacak şekilde organize edilmiştir (Knights, 2013: 263). Yemen’in Güney Yemen-Kuzey Yemen savaşı, Husi isyanları ve ayrılıkçı hareketlere karşı mücadele gibi şiddet eylemleriyle geçen yakın tarihinde kabile güçleri de bazen devletle birlikte bazen de devlete karşı savaşmış bu dönemde silahlanmıştır. 2011 yılında ülkedeki hafif silahların %70’inden fazlasının kabile güçlerinin elinde bulunduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda ülkenin 21 idari bölgesinden 7’si devlet kontrolü dışında kalmıştır (Phillips, 2011: 17).

Devletin güç merkezi ve tekeli olma özelliğini kaybetmesi nedeniyle Yemen zayıf ve ya başarısız bir devlet konumuna gelmiştir. Bununla birlikte devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki bu güç paylaşımı ülkede bir siyasi müzakere ve danışma kültürünün gelişimine de neden olmuştur. Kabileler ve bölgesel güçlerin askeri ve politik desteğini almak isteyen merkezi yönetim buna karşılık olarak sıklıkla bu güç odaklarına imtiyazlar ve haklar tanımaktadır. Anayasal ve yasal düzenlemeler de bu yolla şekillenebilmektedir (Phillips, 2011: 12). Bunun yanında kabile liderlerinin Kabile İşleri Departmanı adındaki bir devlet kurumu aracılığıyla bütçe desteği aldığı da bilinmektedir (Phillips, 2011: 18).

2.2.4. Arap Baharı ve Yemen

2010 yılının Aralık ayında Tunuslu bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan, zamanla dış unsurların da kendisine yer açtığı bir halk hareketleri dizisi olan ve birçok kesim tarafından Arap Baharı olarak nitelendirilen süreç, Tunus, Mısır, Libya ve Suriye ile birlikte Yemen’i de derinden etkilemiştir. Yemen’de 2011 yılının başlarında başlayan protesto gösterileri 33 yıldır iktidarda olan Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih’i ve onun nepotist iktidarını hedef almıştır. Hükümet güçlerinin protesto gösterilerini şiddet ile bastırma çabalarının da etkisiyle eylemler zaman içinde silahlı çatışmaya dönüşmüş ve Başkanlık Sarayı’nın vurulmasına kadar varan şiddet eylemlerini de içermiştir. Salih yaralanmış ve bir süreliğine Suudi Arabistan’da tedavi görmüştür. Uzun süren bir protesto gösterileri dizisi sonrasında Devlet Başkanı Ali

Abdullah Salih, yargılanmama garantisi karşılığında, önce 2011 yılının Ekim ayında iktidarı bırakacağını açıklamış, sonrasında da 23 Kasım 2011 tarihinde resmen istifa etmiştir (Lewis, 2015: 83).

Bu dönemde çatışmanın daha sonra en önemli aktörü olacak olan Husiler, daha önce Saada savaşları sırasında da karşısında savaştıkları Salih'e karşı protesto eylemlerine destek vermişlerdir. Ayrılıkçı bir politika izleyen Güney Hareketi de benzer şekilde eylemlerin içinde yer almıştır. Salih'in yerine geçen ve Suudi Arabistan'a yakın bir politika takip eden Hadi başkanlığında Yemen, uluslararası aktörlerin de katılımıyla uzun süre politik çözüm arayışını sürdürmüştür. Bu amaçla gerçekleştirilen Ulusal Diyalog Konferansı'na da katılım sağlayan Husiler ve Güney Hareketi, konferansın sonuç önerilerinde biri olan Yemen'in altı idari bölgeye bölünmesine olumlu yaklaşıp da, bölge sınırları üzerinde yaşanan ayrılıklar ve barışçıl görüşmelerin ilerlememesi nedeniyle 2014 yılında, konferans sonrası kurulan geçici hükümetin de zayıflığından faydalanarak isyan etmişlerdir. Bu isyanın diğer bir nedeni de, Hadi'nin radikal gruplara tolerans göstermesi ve onlara alan sağlaması olmuştur. Eski devlet başkanı Salih de bu süreçte Husilerle işbirliği kurmuştur (Jongberg, 2016: 11).

Husiler, Ensarullah olarak bilinen milis güçleri ile ülkenin kuzeyindeki Saada kentini kontrol altına aldıktan sonra her geçen gün ülkenin güneyine doğru adım adım ilerleyerek Sanaa'yı ele geçirmiştir. 22 Ocak 2015'de Başkan Hadi, hemen ardından da Başbakan Baha istifasını sunmuş, 6 Şubat'da Husiler Meclisi feshederek yönetime el koymuştur. Başkan Hadi önce Aden'e, daha sonra da Husilerin ilerleyişinin sürmesi nedeniyle Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Husilerin bu ilerleyişi ve Hadi'nin sürülmesi, Suudi Arabistan ve bölge ülkelerinin oluşturduğu ve ABD, İngiltere ve Fransa'nın da lojistik ve istihbarat desteği sağladığı bir koalisyonun, Kararlılık Fırtınası adında bir operasyon başlatmasına neden olmuştur (Jongberg, 2016: 11).

Kararlılık Fırtınası operasyonu için oluşturulan koalisyona Umman hariç Körfez İşbirliği ülkeleri (Suudi Arabistan, Katar, BAE, Kuveyt ve Bahreyn), bunun dışında Mısır, Senegal, Sudan ve Fas ve Ürdün aktif olarak katılmıştır. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri daha sonra kara birliklerini de bölgeye göndermişlerdir (Sharp, 2015: 1). Umman'ın diğer körfez ülkelerinden farklı olarak İran'la daha yakın ilişkiler kurmuş olması, bölgede arabuluculuk faaliyetleriyle ön plana çıkmaya

çalışması ve muhtemel bir mülteci akınının önüne geçme amacıyla operasyona katılmadığı ileri sürülebilir (Pradhan, 2016: 3). Umman günümüze kadar arabuluculuk faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır (www.timesofoman.com, 2018). Benzer şekilde Pakistan da Suudi Arabistan'ın ısrarına karşılık koalisyona katılmamıştır. İran beklenildiği gibi operasyona sert tepki göstermiş ve daha sonraki süreçte İran Dışişleri Bakanı Zarif, operasyona katılmayan Umman ve Pakistan'a ziyaret düzenlemiştir. Ayrıca İran'ın bölgedeki müttefikleri olarak gösterilebilecek Irak ve Hizbullah da operasyona açık bir şekilde karşı çıkmıştır (Pradhan, 2016: 3-5).

Başkan Hadi bu operasyonun desteğiyle daha sonra ülkeye dönmüş ve başkenti Aden olan bir hükümet kurmuştur. Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyonun desteğini alan Hadi'ye bağlı güçler Yemen de yer yer hakimiyet sağlasalar da ülkenin başkenti Sana, önemli bir liman şehri olan Hudayda ve diğer pek çok önemli şehri içeren kuzeybatı bölgesi Husi kontrolünde kalmıştır. Operasyonun hedefini gerçekleştirdiğini söylemek mümkün olmadığı gibi çatışmalar zaman zaman Suudi Arabistan sınırına ulaşmakta, Suudi topraklarına yönelik olarak füze saldırıları gerçekleşmektedir. Hadi'ye bağlı güçler, Husiler ve El-Kaide güçleri arasında süren çatışmalarda bugüne kadar 4.000'i sivil olmak üzere 10.000 can kaybının yaşandığı düşünülmektedir (www.cnbc.com, 2018).

Çatışmaların başlangıcından itibaren Suudi Arabistan ABD'den özellikle silah yardımı ve uluslararası destek talebinde bulunmuştur. Obama yönetimi 2015 yılında, Körfez ülkeleri tarafından yürütülen operasyona lojistik ve istihbarat desteği verilmesini öngören bir karar almıştır. ABD'nin Suudi Arabistan'a ve BAE'ye yaptığı silah satışları da operasyonun gücünü arttırmaktadır (Sharp, 2018: 20).

BAE operasyona katıldıktan sonra özellikle Güney'deki ayrılıkçı güçlerle de işbirliği yaparak El-Kaide ve Husi birliklerinin elinde olan bölgeleri geri almak için operasyon yapmaktadır. Aynı zamanda Yemen birliklerinin eğitimi amacıyla faaliyet de yürüten BAE, ülkede önemli bir alana hakim durumdadır. BAE'nin, Suudi Arabistan'ın ülkedeki müttefiği olan Hadi ve Al Islah partisine mesafeli yaklaşımı, Suudi Arabistan'la farklı amaçlar peşinde olabileceği izlenimini uyandırmaktadır (Sharp, 2018: 20).

2.2.5. El-Kaide ve IŞİD'in Yemen'deki Faaliyetleri

Yemen'de yaşanan iç çatışmalar ve güç boşluğu, ayrıca ülkedeki sürekli ekonomik sıkıntılar sonucu halkın yoksullaşmış olması, El-Kaide'nin gücünü tesis etmesi için uygun koşulları yaratmıştır. Yine Soğuk Savaş sırasında Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan, daha sonra da hükümet tarafından maaşlı olarak milis güç gibi yerel isyancılara karşı kullanılan militanların, zamanla kontrol dışına çıkarak El Kaide'ye katıldığı ileri sürülmektedir. Bunun yanında Irak'tan gelen militanların varlığı da belirtilmektedir. Suudi Arabistan'daki uzantıyla birlikte Yemen El-Kaidesinden oluşan Arap Yarımadası'nda El Kaide (AYEK) örgütün en etkin kollarından biri olarak görülmektedir (Etheredge, 2011: 137-138).

2005 yılında Suudi Arabistan'ın kendi topraklarındaki El-Kaide unsurlarına yönelik operasyonları sonucu ülkeden ayrılan gruplar Yemen'e kaçmışlardır. Devlet gücünün yetersizliği ve ekonomik ve politik koşullar El-Kaide'nin Yemen'de yerleşebilmesine imkan tanımıştır (Rugh, 2015: 144). Yemen'de özellikle 2009 sonrası etkinlik kazanan El-Kaide, AYEK adı altında faaliyetlerini sürdürmüştür (Clausen, 2017: 54). Özellikle Salih rejimindeki yolsuzluk ve baskı ile batı ülkelerinin Müslüman ülkelere yönelik operasyonlarını propaganda unsuru olarak kullanan AYEK, hem ülkedeki rejime hem de ülkedeki Suudi Arabistan ve batı etkisine karşı savaştığını iddia etmiştir (Challita vd., 2010: 157).

AYEK'in homojen bir yapıda olmasa da üyelerinin çoğunun yerel halktan olduğu ifade edilmektedir. Yerel halkla irtibatı özellikle Ensar El-Şaria adındaki bir alt grubu yardımıyla sağlamıştır. Bu grup hem El-Kaide adının çağrıştırdığı negatif etkiden sıyrılmayı sağlamış, hem devlet hakimiyetinin sağlanamadığı bölgelerde yol ve elektrik gibi alt yapı hizmetleri, gıda dağıtımı, güvenlik ve şeriat mahkemeleri gibi faaliyetleri yürüterek devlet benzeri bir yapıya bürünerek halkın ve bazı kabilelerin desteğini kazanmıştır (Clausen, 2017: 55).

2011 yılında Yemen'in güneydoğusunda iki önemli şehri kontrol altına alan AYEK, 2012 yılında Yemen ordusunun ABD'nin hava gücü ve istihbarat desteğiyle yaptığı operasyon karşısında tutunamayarak çekilmiştir. 2015 yılında önemli bir liman şehri olan ülkenin en büyük beşinci şehri Mukalla'yı ele geçiren AYEK, bölgede gücünü tesis etmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri güçleri tarafından şehir yeniden ele

geçirilmişse de AYEK'in çekilişinin taktiksel olduğu ve gücünü halen koruduğu yorumları yapılmaktadır (Clausen, 2017: 55). 2018 itibariyle El-Kaide Yemen'de halen bazı bölgelerde sınırlı hakimiyetini sürdürmektedir. 2014 yılında Yemen'de kurulduğu ilan edilen IŞİD ise terör eylemlerine 2015 yılından itibaren ağırlık vermiştir. Ülkede hem rejim hem de Husi güçleriyle savaşan IŞİD, aynı zaman da El-Kaide ile de uzlaşmazlık yaşamakta ve nadiren de olsa çatışmaktadır. IŞİD'in Yemen coğrafyasında toprak hakimiyeti bulunmamaktadır (Clausen, 2017: 57).

2.2.6. Bölgesel Güçlerin Yemen Krizindeki Tutumları

Yemen'in kuzey komşusu olan Suudi Arabistan jeo-ekonomik, jeo-politik ve jeo-kültürel özellikleri nedeniyle küresel siyasetin en önemli ülkelerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bir G-20 ülkesi olan Suudi Arabistan, geniş toprakları, 33 milyon nüfusu, 668 milyar dolar (2018) gayri safi yurtiçi hasılasıyla bölge ülkelerine nazaran büyük bir ekonomik güç durumundadır (data.worldbank.org, 2018). Ayrıca dünyanın en büyük petrol ihracatçısı durumundadır ve dünya petrol rezervlerinin yüzde 18'ine sahiptir (OPEC, 2018).

Petrol ihracatının çok büyük kısmını batılı devletlere yapmakta ve önemli transit rotalarını kontrol eden coğrafi yapısı nedeniyle ürettiği petrolü ucuz, kesintisiz ve güvenli olarak pazarlara ulaştırabilmektedir. Bu ayrıcalıkları nedeniyle de Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nde (OPEC) etkin bir role sahiptir. Ürettiği petrolü ihraç etmesi ve silah alımları nedeniyle özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile güçlü ekonomik bağları olan Suudi Arabistan, tarihsel olarak ABD'nin bölgede en önemli müttefikleri arasında yer almaktadır. Merkezi Riyad'da bulunan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) aracılığıyla körfezdeki diğer ülkeler üzerinde etkinliğini arttıran Suudi Arabistan, bu ülkelerle de, uluslararası politikada büyük ölçüde ortak tavır sergilemektedir. Yemen'deki güncel kriz sırasında da bu ülkeler Suudi Arabistan'ın yanında yer almışlardır.

Bunun yanında İslamiyet'in doğduğu topraklar ve İslamiyet'in en kutsal mekanlarını içinde barındıran Mekke ve Medine-i Münevvere'ye ev sahipliği yapması nedeniyle bütün dünya Müslümanları nezdinde saygın bir konuma sahiptir. Hac ve umre ibadeti nedeniyle her yıl milyonlarca Müslüman Suudi Arabistan'ı ziyaret etmektedir. Büyük çoğunluğu Sunni olan Suudi Arabistan'ı Şii Müslümanlar da hac ibadeti için ziyaret

etmektedirler (Clingsmith vd., 2009: 1145). Bütün Müslümanlar için merkezi bir konum ifade etmesinin yanı sıra Vahhabiliğin de çıkış noktası ve merkezi Suudi Arabistan'dır. Ulus inşasını büyük ölçüde Vahhabilik üstüne kuran Suudi Arabistan, ülkesinde %10-15 oranda olduğu tahmin edilen Şii nüfusuyla ilgili olarak problemler yaşamaktadır (Özev, 2017: 1013).

Suudi Arabistan tarihsel olarak Yemen iç siyasetiyle yakından ilgilenmektedir. Yemen'e yönelik olarak Suudi Arabistan'ın politikası Yemen'in istikrarsızlaşmaması ama aynı zamanda çok güçlenmemesi olarak tanımlanmaktadır. Kral Abdulaziz'in ölüm döşeginde "Yemen'i zayıf tutun" demesinin nedeni de, Yemen'in ideolojik olarak rakip olma potansiyeli taşıyan bir sosyal ve politik alt yapıya sahip olması ve nüfusunun kalabalık olmasıdır (Salisbury, 2015: 3).

Yemen'in ekonomik yardımlara muhtaç olması nedeniyle Suudi Arabistan, hem Yemen'e mali yardımda bulunmuş, hem de devlet yetkilileri ve kabile ileri gelenleriyle maddi ilişki kurarak ülke politikasında etkin olma yoluna gitmiştir. Yardımlar büyük oranda merkezi hükümet yerine kabilelere gönderilmiştir (Phillips, 2011: 29-30). Ülkedeki farklı gruplar birbirine karşı desteklenmiş, bu şekilde ülke zayıf ve kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır (Orkaby, 2017: 96).

Bunun yanında tarihsel olarak Kuzey Yemen'deki devrim sırasında uzun süre monarşi yanlılarını desteklemiş ve Cumhuriyetçileri destekleyen Mısır ile karşı karşıya gelmiştir. Kuzey Yemen'de barışın sağlanmasından sonra, ilişkilerini yeniden sağlam bir zemine oturtan Suudi Arabistan, Güney Yemen'e ise görece mesafeli kalmıştır. 1990 yılındaki birleşmeden sonra Yemen'in, Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında Saddam'ı desteklemesi nedeniyle ilişkiler gerilmiş ve Suudi Arabistan bir milyon Yemenli işçiyi sınır dışı etmişse de, daha sonraları ilişkiler tekrar rayına oturmuştur. Suudi Arabistan bu dönemde başlayan ayrılıkçı hareketleri ve 2000'li yıllarda ortaya çıkan Husi hareketini tehdit olarak algılamış, bu hareketler karşısında Salih hükümeti desteklenmiştir (Salisbury, 2015: 4).

Husi isyancılarının Suudi Arabistan sınır bölgelerine yaklaşması sonucu 2009 yılında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin de desteği ve katılımıyla Yemen sınırına operasyon düzenlemiştir. 2010 yılında Husi güçleri çekilmişse de kriz çözülmemiş ve kırılganlığını devam ettirmiştir (Alley, 2013: 76).

Diğer bir bölgesel güç olan İran ise uzun süre Yemen'deki gelişmeleri resmi düzeyde öncelikli bir dış politika meselesi olarak ele almamış, ilişkiler düşük düzeyde tutulmuştur. İki ülke arasında ilişkilerin düşük düzeyde olmasının sebepleri arasında, Yemen'in İran'ın öncelikli stratejik ilgi alanının ötesinde olması, diğer bir sebebi ise Suudi Arabistan ile müttefik olan Yemen yönetiminin sürekli olarak İran'ı ülkede istikrarsızlık yaratmaya çalışmakla suçlamasıdır. Özellikle 2004'te Seyyid Hüseyin Bedreddin El-Husi'nin önderliğinde başlayan ilk Husi isyanından beri İran, isyancıların destek aldığı olağan şüpheli ülkelere birisi olarak görülmüştür (Keynoush, 2016: 228).

Suudi Arabistan-İran bölgesel rekabeti çerçevesinde; Tahran yönetiminin bölgesel kutuplaşma siyaseti nedeniyle resmi kanallardan ilişkileri yoğunlaştıramadığı ülkelerde, Şii unsurlar üzerinden bir nüfuz alanı oluşturmaya çalıştığı, Yemen'in de bu ülkelerden biri olduğu ileri sürülmüştür. İran'ın Yemen'de bu anlamda ilişki kurabileceği kesim, ülke tarihinde önemli bir yer işgal eden Zeydiler ve daha sonra Husilerdir (İnat vd., 2014: 20).

Zeydi olmalarına rağmen dini ve ideolojik olarak İran'a daha yakın olduğu ileri sürülen Husilerin politikleşme sürecinin İran'la kurdukları ilişkiler üzerinden gerçekleştiğine dair iddialar öne çıkmakta, Bedreddin El Husi'nin vaazlarında sürekli Humeyni'ye dair söylemler kullanması, 1986'daki İran ziyareti ve 1994'ten sonra Hüseyin Husi'nin uzunca bir süre İran'da kalmış olması bu iddiaları desteklemek amacıyla ileri sürülmektedir. Dahası 2004 yılında merkezi hükümet güçleri ile aralarındaki çatışmalarda İran yapımı silahlara rastlanmış olması erken dönemde ortaya çıkan somut bir kanıt olarak kabul edilmektedir (İnat vd., 2014: 20).

Arap Baharı öncesi Husi isyanlarının başından itibaren Yemen'deki hükümet, İran ve İran'ın bölgedeki müttefiklerinden olan Hizbullah'ın Husi isyanlarını desteklediğini ileri sürmüştür. Husiler ve İran da Suudi Arabistan'ın Salih iktidarını kışkırttığını ve askeri olarak desteklediğini ileri sürerek Suudi Arabistan'ı suçlamışlardır. Husi isyanları süresince Yemen, Suudi Arabistan ve ABD, yıllardır İran'ın isyancı Husilere silah desteği verdiğini iddia etmektedir. Bu çerçevede değişik zamanlarda Kızıldeniz'de durdurulan bazı gemilerde İran'ın Husiler için sevk ettiği silahların bulunduğu iddia edilmiştir (CRS Report, 2018: 43). Silah sevkiyatlarının yanı sıra İran

Devrim Muhafızları'nın Husi milislerini eğittiği ve isyancılara finansal destek sağladığı iddiaları da ortaya atılmıştır (Terill, 2012: 15). Bu iddiaların yanında İran medyasının Husi yanlısı yayınları, yine Husilerin İran kaynaklı propaganda yayınlarını kullanması, İran devrim muhafızlarının Husileri Afrika ülkelerinde eğittiği gibi iddialar, İran ile Husiler arasındaki bağı ispatlamak için ileri sürülmektedir (El-Alim, 2015). İran'ın Husilere silah yardımı yaptığı iddialarını gündeme getiren ve silah sevkiyatını engellemek için Körfez ülkeleriyle birlikte devriye faaliyeti yürüten ABD, BM Güvenlik Konseyi'ne İran'ın Husilere silah yardımı yaptığına dair raporlar sunmuştur (CRS Report, 2018: 43).

Basra Körfezi'nin iki yakasında konumlanmış İran ve Suudi Arabistan; siyasi, ekonomik ve askeri açıdan körfezin en önemli iki ülkesi olarak değerlendirilmekle birlikte Ortadoğu'da bölgesel konularda da zaman zaman doğrudan güç kullanımı içeren müdahaleleri de kapsayacak şekilde etkinlik göstermektedir. Etnik farklılıklar, mezhepsel ayrılıklar, devlet yapılarındaki farklılık ve yayılmacı mezhep yaklaşımı ile dış politikada hedef ve önceliklerin değişiklik göstermesi gibi faktörlerin bir araya gelmesi, bu iki bölgesel güç arasındaki ilişkide rekabeti ve gerilimi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu iki devletin bölgesel sorunlara müdahil olma eğilimi ve etkinlik kapasiteleri göz önüne alındığında Ortadoğu bölgesel politikasını anlamak için bir çerçeve veya tema olarak İran-Suudi Arabistan bölgesel rekabetinin veya bir diğer tabirle soğuk savaşının kullanılabileceği ileri sürülmüştür (Gause, 2014: 1).

Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından çok zengin olan körfez bölgesi ve Ortadoğu'da üstünlük kurma mücadelesi içinde yer alan iki ülke; bu mücadeleyi sadece enerji kaynaklarını kontrol etme çabası üzerinden değil, mezhepsel veya etnik açıdan kendisine yakın olan grupların politik gücünü kullanma ve bölge ülkelerinin siyasetini bu gruplar aracılığıyla etkileme girişimleriyle sürdürmektedir. Bölgede yer alan Pakistan, Afganistan, Yemen, Lübnan, Irak gibi ülkelerde uzun süre devam eden çatışmalar İran ve Suudi Arabistan'ın etkinlik mücadelelerine de sahne olmuş ve bu ülkelerin istikrara kavuşamamalarında bu iki ülke yönetimlerinin müdahaleci politikalarının da etkili olduğu ileri sürülmüştür. Her iki ülkenin Ortadoğu'da izledikleri bu müdahaleci politikalar çoğu zaman mezhepçi olarak tanımlanmış ve eleştirilmiştir. Brzezinski gibi bazı yazarlar bu durumun Ortadoğu'yu, Avrupa'nın

yaşadığı 30 Yıl Savaşları'nın başlangıcındaki duruma doğru götürdüğünü ileri sürmüşlerdir (İnat vd., 2014: 8).

Yemen krizinin İran ve Suudi Arabistan arasındaki bu gerilimin bir parçası olarak değerlendirilmesi, bu kriz üzerine yazılan akademik çalışmalarda yaygın olarak gözlemlenmektedir. Yemen'deki krize doğrudan dahil olmayan ve Husiler'e yönelik destek verdiğine dair de açık belirtiler bulunmayan İran, bu iddiaları resmi açıklamalarında yalanlamaktadır. Ancak İran'ın bölgede geçmişte ve halihazırda uyguladığı politikalar göz önüne alındığında; Suudi Arabistan ile girmiş olduğu rekabet, Şii nüfusa sahip ülkelerde bu nüfus üzerinden etkisini arttırmaya yönelik geliştirdiği politikalar ve Husi liderlerinin çoğunun İran'da medrese eğitimi almış olması gibi unsurlar, İran'ın Yemen'deki soruna müdahil olmasının son derece yüksek bir olasılık olduğunu göstermektedir. Ayrıca destek iddiaları kabul edilmese bile taraflar, karşılıklı olarak ideolojik yakınlık ve ortak hedef-ortak düşman söylemlerini ifade etmektedirler. Bunun yanında İran'ın krize müdahil olmadığı varsayılsa bile; Suudi Arabistan'ın kendi sınırlarının yanı başında İran'la ideolojik ve mezhepsel olarak yakın bir devlet görmek istemeyeceği de açıktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAPISAL ÇATIŞMA TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE UKRAYNA VE YEMEN KRİZLERİNİN İNCELENMESİ

3.1. GALTUNG'UN ÇATIŞMA ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE YEMEN VE UKRAYNA KRİZLERİ

Galtung'un çatışmaları tutum (Attitude-A) davranış (Behavior-B) ve çelişki (Contradiction-C) olmak üzere üç temelden oluşturduğu çatışmanın ABC üçgeni ile açıkladığı daha önce ifade edilmişti. Galtung'a göre üçgenin bütün köşelerinden başlayarak yani tutum, davranış veya çelişki bileşenlerinden birinden başlayarak çatışmanın oluşması ve çatışma döngüsü oluşması mümkündür.

Yemen çatışmasında ilk etapta ülkede yer alan gruplar arasında bir ulusal iktidar mücadelesi mevcuttur. Bu ulusal iktidar mücadelesinde iktidarın hangi kesimde olacağına yönelik bir çelişkinin varlığı tarafları karşı karşıya getirmiş ve çatışma ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan'ın Yemen'in kendine yakın ve yönlendirilebilir bir yönetim tarafından yönetilmesi talebi ile İran'ın kendine yakın bir grup olan Suudi karşıtı Husiler'in Suudi Arabistan'ın hemen yanı başındaki bir devlette iktidara gelmesini destekleyerek mevzi kazanmak istemesi, bölgesel güçler açısından bir çelişki oluşturmaktadır. Tarafların tutumları, uzun süre devam eden ve sık sık kriz bölgelerinde eyleme dönüşen bölgesel rekabet çerçevesinde açıklanabilir. Bu tutum Suudi Arabistan tarafından Yemen'e askeri müdahale, İran tarafından ise Husiler'i destekleme davranışlarını ortaya çıkarmıştır.

Ukrayna krizinin tarihsel seyri Galtung'un çatışma döngülerini anlama açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Çatışmanın tarihi daha eski dönemlerden itibaren takip edilebilecek olsa da, Ukrayna'nın Sovyetler Birliği tarafından 1937 yılında işgal edilmesinden sonra özellikle Batı Ukrayna'da bu işgalin direniş eylemlerinin gerçekleşmesinden anlaşılacağı üzere kabul edilmemesi, o dönem başlayan bir yapısal çatışma durumunu ortaya çıkarmıştır. Batı Ukrayna'daki memnuniyetsizlik ve eleştirel tutum her ne kadar güç asimetrisinden dolayı eyleme dönüşmese de, yakın tarihte ortaya çıkacak bir yapısal çatışmanın günümüze kadar sürmesine yol açmıştır. Sovyetlerin dağılması ve 2004 yılındaki Turuncu Devrim, bu çatışmanın niteliğinin değiştiği dönüm noktaları olarak ön plana çıksa da, her dönüm noktası yeni çelişkilere

yol açmış krizi çözümlenmemiştir. Yeni çelişkiler, yeni tutumlara, yeni tutumlar yeni eylemlere, yeni eylemler ise yeni davranışlara yol açmıştır. Bu davranışlar ise sorunu çözmemiş, yeni çelişki ve krizlere yol açmıştır.

2010 yılında Turuncu Devrimi'nin sona erip Rusya yanlısı Yanukoviç'in devlet başkanı seçilmesinin oluşturduğu yeni statüko, 2013 yılında hükümete yönelik eylemleri tetiklemiş, bu eylemler sonucunda Yanukoviç'in Rusya'ya kaçması ve iktidara NATO-AB yanlısı bir iktidarın gelmesi ise ülkede karşıt hareketlere, silahlı çatışmalara ve Rusya'nın müdahil olmasına yol açmıştır. Krizin bu tarihsel seyri aynı zamanda Rusya ile Batı Bloğu arasındaki bölgesel güç mücadelesinin seyriyle de uyum halindedir. NATO'nun Rusya hinterlandına yönelik genişlemesi Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'da reaksiyon göstermesine neden olmuş, bu duruma karşılık Batı, ekonomik araçlarla Rusya'ya yaptırım uygulamış ve etkisizleştirmeye çalışmıştır. Krizin halen dinamizmini koruduğu ve yeni gelişmelere açık çözümsüzlükler barındırdığı ifade edilebilir.

Çatışmalardaki tarafların tutum ve davranışlarının niteliği üzerinden temel bir ayrıma gitmek mümkündür: Simetrik ve asimetrik çatışma. Çatışma üçgeninde A ve B'nin yani davranış ve tutumun benzer veya eşit olduğu durumlarda simetrik bir çatışmadan söz edilmektedir. Çoğunlukla aralarında bariz ve belirleyici bir kapasite farkı bulunan taraflar arasında gerçekleşen, tutum ve davranışların benzeşmediği çatışmalar ise asimetrik çatışma olarak değerlendirilmektedir (Galtung, 1971: 43). Bu tür çatışmalar ilk bölümde ifade edilen yapısal şiddet ve eşitsizlik öğelerini de içinde barındırmaktadır. Bu çatışmaların devlet ve isyancı gruplar, işveren ve çalışan, efendi ve köle gibi eşitsiz ve sömürü içeren ilişkilere benzer bir nitelik taşıdığı ifade edilmiştir (Staleno, 2014: 33). Asimetrik çatışmalar güç asimetrisi, stratejik asimetri ve yapısal asimetri unsurlarından bazılarını veya tamamını içermektedir.

Yemen ve Ukrayna çatışmaları bu çerçevede ele alındığında benzer bir şekilde hem simetrik hem de asimetrik unsurlar içerdiği gözlemlenmektedir. Yemen krizinde ülke içindeki ulusal iktidar mücadelesinin simetrik bir nitelikte olduğu ifade edilebilir. Taraflar arasında belirgin bir güç eşitsizliğinin bulunmadığı, her iki tarafın benzer hedefleri amaçladığı ve bu amaca yönelik belirgin bir tutum geliştirdiği ve son olarak

bu tutumu açıkça ifade ederek bu tutuma ve amaca uygun eylemler içine girdiği gözlemlenmektedir.

Yemen ve Suudi Arabistan arasındaki tarihsel ilişkinin çatışmaya müdahil olmadan önce güç farkı ve hegemonyaya dayalı, yapısal şiddet içeren asimetrik bir çatışma örneği olduğu ifade edilebilir. Hatırlanacağı üzere yapısal şiddet, silah ve diğer zor kullanma unsurlarının yer almadığı ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizliklerin bulunduğu sosyal-uluslararası yapıyı ifade etmektedir. Suudi Arabistan'ın bölgede operasyonlara başlamasından sonra da devlet ve isyancı grup arasındaki bir çatışma modeli olarak asimetrik çatışmanın devam ettiği değerlendirilebilir. Suudi Arabistan'ın çok açık bir askeri üstünlüğe sahip olduğu bu çatışmalarda, bu askeri kapasite farkı güç asimetrisi, Husi birlikleri tarafından kullanılan gerilla taktiği ve sürpriz saldırılar ise taktiksel asimetri unsurlarını oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'ın bir devlet, karşısında mücadele eden Husiler'in ise devlet içindeki politik-askeri bir grup olması ise yapısal asimetri unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak çatışma bölgesel düzlemde ele alınacak olursa Suudi Arabistan ile İran arasında güçler arasında belirgin bir kapasite farkının olmadığı, tarafların benzer stratejik ve taktik eylemlerle benzer amaçları gerçekleştirmeye çalıştığı, iki tarafın da yer yer devlet dışı faktörleri kullanan yayılcı devletler olduğu bir simetrik çatışma modeli ortaya çıkmaktadır. Galtung'un emperyalizm kuramlarına katkıları konu bütünlüğü açısından Marksist kuramlar tartışılırken aktarılacaktır.

3.2. MARKSİST KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE YEMEN VE UKRAYNA KRİZLERİ

Öncelikle ifade edilmesi gereken hususlardan biri Marksist okulun çatışma ve savaş üzerine teorilerinin özellikle dünya savaşlarını ve emperyalist paylaşım mücadelelerini açıklamak amacıyla ileri sürüldüğüdür. Marksist anlayış dünya savaşları dışındaki devletlerarası çatışmalara ve iç savaflara yönelik genel bir teori ileri sürmeme, genelleme yapılmadan her olayın Marksist ekonomik anlayış çerçevesinde ele alma ve kendi koşulları içinde değerlendirme yoluna gitmiştir. Ancak çalışmanın yapısı gereği bu bölümde Ukrayna ve Yemen krizlerinin ekonomik analizinden ziyade, Marksist kuramcılarca ileri sürülen özellikle emperyalist teorilerin bu krizleri açıklamada yararlı olup olmadığına dair bir değerlendirme yapılmalıdır.

Marksist görüŖe göre kapitalist sistemin yapısı gereği her bir ulus devlet üretim kapasitesinin izin verdiği ve gerektirdiği ölçüde pazarını ve ekonomik etkinlik alanını genişletmeye çalışmaktadır (Arı, 2004: 447). Luxemburg da emperyalizmi, kapitalist toplumlardaki aşırı üretim krizlerinin, bu ülkelerin sermayelerini sürekli bir dış pazar arayışına ve dolayısıyla kapitalist olmayan ülkelere yöneltmesi olarak ifade etmektedir (Luxemburg, 2003: 434). Kapitalist üretim modelinde oluşan artık değerin yeniden üretim sürecine sokulabilmesi için gerekli olan sürekli genişlemenin uzantısı olan bu eğilim, özellikle gelişmiş endüstriler için daha geçerli bir tez olarak değerlendirilmelidir. Çünkü kendi pazarının ihtiyacını karşılayacak kadar üretim yapamayan ülkelerde sermayenin, artık değeri yeniden üretim sürecine sokması için, yani üretimini arttırması için imkânı vardır.

Hem Ukrayna krizinde, hem de Yemen krizinde temel dinamik, etki alanını genişletmeye veya korumaya çalışan devletlerin davranışlarıdır. Ancak bu krizlerde genişlemenin niteliğinin öncelikle ekonomik mi yoksa güvenlik kaygısı nedeni mi olduğu incelenmelidir. Ukrayna krizi daha önce ifade edildiği gibi Batı bloğu ve Rusya arasında bir etki alanını genişletme mücadelesiyle ilişkili bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş Batı ülkelerinin özellikle üretimi yüksek teknoloji gerektiren endüstri ürünlerinin yeni pazarlara ulaşması için ekonomik etkinlik alanlarını genişletmeye çalıştıkları ifade edilebilir. Ancak özellikle Batı medyası tarafından sıklıkla emperyalist bir ülke olarak tanımlanan Rusya'nın ihraç ettiği ve ithal ettiği ürünler incelendiğinde ihracatının çok büyük oranda fosil yakıtlar, hammadde ve tarım ürünlerinden; ithalatının ise yine büyük oranda gelişmiş sanayi ürünlerinden oluştuğu görülecektir. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki serbest ticaret, gümrük birliği ve ortak pazar gibi ekonomik entegrasyon projelerinin bu ülkelere fayda sağladığı ifade edilse de bu tür ilişkilerin emperyalist bir ilişki olarak değerlendirilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı düşünölmektedir. Rusya'nın Avrupa ülkelerine özellikle enerji alanında yaptığı ihracat düşünölmünce Ukrayna krizinin tam tersine Rusya'nın ekonomik çıkarlarını riske soktuğu ifade edilebilir. Bu nedenle Rusya'nın Ukrayna krizindeki tutumunun ekonomik değil, güvenlik esaslı bir yaklaşımdan kaynaklandığı ileri sürölebilir.

Benzer şekilde Yemen krizinde de Suudi Arabistan ve İran'ın benzer şekilde ekonomik değil güvenlik kaynaklı kaygılarla hareket ettikleri ifade edilebilir. Hem Suudi

Arabistan hem de İran'ın ekonomisi büyük oranda petrol ve doğalgaz kaynaklarına dayanmaktadır. Marksizm'in ileri sürdüğü ekonomik temelli yayılma anlayışının kapitalist sistemde sanayileşmiş merkezi devletler için geçerli olduğu, Yemen krizini de en azından ilk analiz düzeyinde açıklayamadığı ifade edilebilir. Ancak krizin taraflarından olan Suudi Arabistan ile ABD arasındaki ilişkinin tipik bir emperyalist ilişki olduğu ileri sürülebilir. ABD'nin, Suudi Arabistan'ın Yemen'de gerçekleştirdiği operasyonlara verdiği destek de bu kapsamda ele alınabilir.

Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen dünya sistemleri kuramı, dünya ülkelerini üretim ilişkileri çerçevesinde üçe ayırmaktadır. Merkez ülke, çevre ülke ve yarı çevre ülke. Merkez devletler gelişmiş endüstrilere sahip ve teknoloji ve bilgi üstünlüğünü de ellerinde bulunduran devletleri, çevre ülkeler en az gelişmiş durumda olan ve ucuz iş gücü ile emek-yoğun hammaddeler üreten ülkeleri, yarı çevre ülkeler ise hem bazı alanlarda endüstriyel üretime hem de bazı alanlarda ucuz işgücü ve hammaddeye sahip ülkeleri ifade etmektedir (Morgan, 2004: 137). Wallerstein'a göre sermayenin genişlemesi ve gelişmesi dünya savaşlarında gözlemlendiği üzere, sermaye ülkeleri yani merkez ülkeler arasında mücadelelere yol açmaktadır.

Ukrayna krizi; Marksist literatür tarafından dünyada merkezi ve emperyalist ülkeler arasında değerlendirilen ABD ve gelişmiş Avrupa ülkeleri ile genellikle yarı çevre ülkeler arasında değerlendirilen Rusya arasındaki bir rekabeti ortaya koymaktadır. Kriz bu açıdan ele alındığında emperyalist amaçlarla yayılmaya çalışan bir merkezi ülke ile etki alanını korumaya çalışan bir yarı çevre ülke arasındaki rekabet olarak ön plana çıkmaktadır. Yarı çevre ülkelerin en azından mevcut güçlerini koruma amacıyla hareket ettiği ve her zaman hiyerarşik yapıda daha üst aşamalara çıkma umuduyla hareket ettiği ifade edilmektedir (Wallerstein, 2011: 59). Merkez ülkeler arasında yaşanabileceği ifade edilen merkez ülkeler arası rekabet ve mücadele ise Ukrayna krizi açısından belirgin bir şekilde yaşanmamıştır.

3.3. KLASİK REALİST VE YAPISALCI REALİST KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE YEMEN VE UKRAYNA KRİZLERİ

3.3.1. Klasik Realist Kuram

Ukrayna ve Yemen krizlerinin realist bir yaklaşımla ele alınmasında realist yaklaşımın vurgu yaptığı güç mücadelesinin özellikle bölgesel ve küresel bir perspektifte ele

alınmasının doğru bir yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir. Realist yaklaşım daha önce ifade edildiği gibi uluslararası yapının anarşi olarak tanımlanabilecek bir nitelikte olmasından dolayı, devletlerin varlıklarını ve çıkarlarını korumak için, daha güçlü olmak ve kendisine yönelik potansiyel tehditlere karşı kendi güvenliğini sağlamak zorunda olduğunu ifade etmektedir. Devletler bu nedenle etki alanındaki veya kendini etkileyebilecek bölgelerde yaşanan yeni gelişmelere karşı tavır geliştirmek ve gerekli önlemleri almak durumundadırlar. Bu noktada oluşan yeni durumlara karşı genel olarak devletlerin güçlerini korumak, güçlerini arttırmak veya güçlerini göstermek gibi üç temel motivasyondan beslenen üç temel davranış biçimine yöneldiği ifade edilmektedir. Bu davranış biçimleri, statükoyu korumak, yayılcı politika veya prestij politikaları uygulamaktır (Morghentau, 1963: 81).

Bu noktada ilk olarak karşılaşılan yeni durumların ne olduğu, dolayısıyla krizin başlangıç noktasının ne olduğunun tespiti gerekmektedir. Burada uluslararası yapı, politika ve tutumların sürekliliği göz ardı edilmeden krizi oluşturan altyapının krize dönüşmeye başladığı dönüm noktalarından bahsedilmektedir. Realist yaklaşımın ön plana çıkardığı husus güçler ve çıkarlar olduğundan, krizin taraflarının yukarıda ifade edilen güçlerini korumak, güçlerini arttırmak veya güçlerini göstermek motivasyonu ile harekete geçirecek yeni bir durumun oluşmaya başlaması, krizi başlatan veya tetikleyen olgu olacaktır. Galtung'un analiz modeli çerçevesinde bu durum, çelişkinin ortaya çıktığı noktayı temsil etmektedir. Daha sonra çatışmada etkin olan tarafların bu yeni durumdan sonra nasıl pozisyon aldıkları ve yukarıda bahsedilen motivasyonlardan hangisi ve hangileri doğrultusunda hareket ettikleri tarihsel bir analizle incelenmelidir.

3.3.1.1. Yemen Krizi

Yemen'deki kriz ilk etapta ülke içinde ulusal bir iktidar mücadelesi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Yemen iç savaşı başlamadan önce tarafların Ukrayna krizinde gözlemlendiği gibi çatışmaya daha sonra müdahil olacak güçlerce desteklenen veya bu güçlere meyilli olarak ifade edilmesi için de yeterli ve güçlü bağlantılar gözlemlenmemiştir. Aynı zamanda bazı figür ve grupların Abdullah Salih örneğinde görüldüğü gibi yer yer taraf değiştirdiği de gözlemlenmiştir. Yemen tarihinde daha önce de bu nitelikteki bölgesel ve küresel güç mücadelesi çerçevesinde

değerlendirilemeyecek ulusal iktidar mücadeleleri gözlemlenmiştir (Orkaby, 2017: 4). Dolayısıyla çatışmanın en azından ilk etapta yerel güçler arasında politik güç mücadelesine dayalı bir iç savaş olarak ele alınmasının, doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Realist yaklaşım, yapısalcı realist yaklaşım da dahil olmak üzere, uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olarak devletleri seçmektedir. Bu yaklaşımın aslında gelişmiş dünya ülkeleri arasındaki mücadeleleri açıklamak amacıyla oluşturulan bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir (Angstrom ve Duyvesteyn, 2001: 186). Bu nedenle bu yaklaşımın temel savlarının Yemen krizinin ilk ortaya çıkışını açıklamakta kullanılamayacağı sonucuna varılabilir. Ancak krizin gelişimi ve gelecek projeksiyonun analiz edilebilmesinde bölgesel güçlerin dahil olduğu yeni bir düzeyde realist teorinin açıklayıcı olabileceği düşünülmektedir. Suudi Arabistan'ın Yemen krizinden sonra savaşa müdahil olması ve İran'ın ise doğrudan savaşa müdahil olmasa da taraflardan birini desteklemesi ve mali yardımda bulunması realist teori yardımıyla açıklanabilmektedir. Realist teoride yukarıda izah edildiği gibi, ortaya çıkan bir “yeni durum” (coincidence) karşısında tarafların nasıl hareket edeceği üzerine analizler yapılmaktadır (Morgenthau, 1963: 53). Bu çerçevede Yemen’de çıkan çatışmanın ilk etapta bölgesel güçler arasındaki rekabette ortaya çıkan bir “yeni durum” olarak ele alınabileceği değerlendirilmektedir.

Yemen stratejik olarak Aden Körfezi ve özellikle Bab-el Mendeb boğazına hakim konumu nedeniyle önemli bir konuma sahiptir. Özellikle Körfez ülkelerinden çıkarılan petrolün ihraç edildiği ülkelere sevkinde çok büyük öneme sahip bu önemli güzergahın güvenliğinin sağlanması, hem Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri hem de çıkarılan petrolün ihraç edildiği Batılı devletler ve Çin’i de kapsayan alıcı devletler için önem arz etmektedir. İran ile yaşanan potansiyel bir krizde İran'ın tamamen kontrol edebildiği Hürmüz boğazını kapatma ihtimali, alternatif güzergah olan Aden Körfezi ve Bab-El Mendeb boğazının önemini arttırmaktadır. Bu nedenle Yemen’in, özellikle de Boğaz çevresine hakim olan güneybatı bölgesinin kontrol edilmesi ticaret güvenliği açısından bir zorunluluk teşkil etmektedir. Bab-el Mendeb boğazının karşı kıyısında yer alan Cibuti’de ABD, Çin, Japonya, İtalya ve Fransa’nın askeri üsleri bulunmakta (www.politico.eu, 2018) ayrıca boğazlarda korsanlığa karşı NATO ve Birleşmiş Milletler tarafından deniz güvenliği için misyon yürütülmektedir

(www.mc.nato.int, 2018). Suudi Arabistan da Cibuti’de üs kurmak için çalışmalarını sürdürmektedir (www.bbc.com, 2018). Bu durum Bab-el Mandep boğazının kritik önemini ortaya koyan bir göstergedir.

Yemen’de iç savaşın çıkmasından bir süre sonra güney kıyılarının Husilerin eline geçmesi ve Körfezden geçen bazı gemilere bu bölgeden ateş açılması, gerek Suudi Arabistan başta olmak üzere körfez ülkeleri, gerekse de dünya kamuoyu açısından önemli bir güvenlik sorunu olarak ön plana çıkmıştır (Shepherd ve Al-Orman, 2018). Suudi Arabistan’ın bu gelişmeye karşı mevcut durumu koruma davranışı geliştirerek hem komşusu olan bir ülkede istemediği bir yönetim anlayışının hakim olmasına engel olmak istemiş, hem de boğazların güvenliğini korumaya veya yeniden sağlamaya çalışmıştır.

Yemen özellikle Güney-Kuzey birleşmesinin sağlandığı dönemden itibaren komşusu olan ve bölgesel bir güç konumunda bulunan Suudi Arabistan’ın etkisi altında kalmıştır. Zayıf devlet yapısı ve ekonomik sıkıntıları nedeniyle istikrar için dışa bağımlı bir durumda olan iktidar, Suudi Arabistan’ın ekonomik yardımları ve politik hamiliğinden faydalanmıştır. Buna karşılık olarak Suudi Arabistan ise hem arka bahçesinin güvenliğinden emin olmuş, hem de Afrika ülkeleri ile kendi arasında kontrol edebildiği tampon bölge niteliğinde bir komşu ülkenin avantajlarını kullanmıştır. Suudi Arabistan’ın Kuzey Yemen’le politikaları uzun süre paralellik arz etmiş, birleşmeden hemen sonra Körfez Savaşı sırasında Yemen’in Saddam Huseyin yönetiminin yanında yer alması nedeniyle ilişkiler gerilse de tekrar rayına girmiştir. İran’ın bu dönemde Yemen’le ilişkileri henüz bölge politikalarına müdahil olacak ölçüde gelişmemiştir.

2000’li yıllardan itibaren ortaya çıkan Husi isyanları sonrası ise bölgenin istikrarsızlaşması ve Husilerin Şiiliğe yakın bir mezhep olan Zeydiliğe mensup olması nedeniyle İran açısından bölgesel rakibi Suudi Arabistan’ın arka bahçesine müdahil olma imkanı doğmuştur. Husi isyanlarının başlamasından itibaren her ne kadar resmi olarak kabul etmese de İran Husilerin muhtemel destekçileri arasında gösterilmiştir (Keynoush, 2016: 228).

İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabet bazı çalışmalarda Arap Soğuk Savaşı konseptiyle ifade edilmektedir (Orkaby, 2017: 4). İran Devriminden sonra İran’ın

özellikle mezhepsel kimliğini kullanarak bölgede etkisini arttırmak istemesi, aynı amacı takip eden Suudi Arabistan ile rekabet içine girmesine yol açmıştır. Bununla birlikte bu rekabeti sadece mezhepsel boyuta indirgemek eksik ve pek çok olguyu açıklayamayan bir yaklaşıma yol açacaktır. Aksine mezhepsel kimliğin iki ülke arasındaki ekonomik, politik ve rekabette sadece sıklıkla kullanılan bir enstrüman olarak ifadesinin daha doğru bir yaklaşım olduğu değerlendirilmektedir (Gause, 2014: 4). Bu nedenle bölgede bu iki devletin dahil olduğu olayları ezberci bir şekilde mezhepçilik ile açıklamaya çalışmak yanıltıcı olabilir. Çünkü iki devlet de bölgede yer yer farklı etnik ve mezhepsel grupları desteklemekte, yer yer de kendileriyle aynı kimliği paylaşan gruplarla rekabet içine girmektedir.

ABD'nin özellikle Obama döneminde Asya-Pasifik bölgesini ön planda tutan bir güvenlik stratejisi benimsemesi sonucu Ortadoğu'daki etkinliğini azaltma eğilimine girmesi, (www.telegraph.co.uk, 2011) Afganistan ve Irak'tan çekilme planlarını açıklaması sonucu İran'ı tehdit olarak gören Suudi Arabistan'ın, doğrudan sorumluluk olarak askeri kapasitesini geliştirme ve bölgede kendi kendini koruyabilme arayışına girmesinin iki ülke arasındaki gerilimi arttırdığı savunulabilir. Yine Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları sonucu artık yeterince güçlü ve İran'la rekabet edecek düzeyde bir orduya sahip olduğu inancı da gerilimin artmasının nedenleri arasında sayılabilir. Tam bu dönemde Arap Baharı eylemlerinin de bölgede domino etkisiyle yayılması, her iki ülke için hem risk içermiş, hem de müdahil olmaya ve aktörleri yönlendirmeye müsait bir kriz ortamı doğurmuştur. Suudi Arabistan artan askeri gücünü Arap Baharı sonrası özellikle Bahreyn ve Yemen'de politik mücadeleleri kendi lehinde etkilemek için kullanmıştır (İnat vd., 2014).

Yemen Krizinin realist çerçevede analizi için Soğuk Savaş konseptinin uygun bir analiz aracı olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda İran'ın Husi isyanlarıyla başlayan süreçten ve Arap Baharı sonrası oluşan yeni durumdan faydalanarak Suudi Arabistan ile olan bölgesel rekabette yeni bir fırsat yakaladığı ifade edilebilir. İran bu yeni fırsatı Husileri destekleyerek ve Suudi Arabistan'ı zor durumda bırakarak kullanmaya çalışmıştır. İran'ın bu davranışı realist yaklaşımda yeni oluşan durumlarda devletlerin verdiği tepkilerden biri olan yayılcı davranışa bir örnek olarak gösterilebilir. Buna karşılık Suudi Arabistan ise Arap Baharı sonrası gerek Bahreyn

gerekse de Yemen’de mevcut yönetimleri ve dolayısıyla statükoyu koruma davranışını sergilemiştir.

3.3.1.2. Ukrayna Krizi

Ukrayna krizi ise Yemen krizinden farklı olarak başından itibaren bölgesel ve küresel güç mücadelesinin içinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle realist teorinin bu krizi açıklamada daha güçlü temeller sunabileceği ifade edilebilir.

Ukrayna’nın ABD, AB ve NATO eksenli bir Batı bloğu ile Rusya arasında bir güç mücadelesi alanı olduğu ikinci bölümde ifade edilmiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra eski Sovyet ülkelerine yönelik olarak NATO ve AB’nin birbiriyle eş güdüm halinde ⁸ yürüttükleri yayılmacı politika göz önünde bulundurulursa Batı bloğunun yayılmacı, Rusya’nın ise en azından mevcut durumu korumaya çalışan bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. AB’nin 2004 genişlemesinden sonra özellikle Rusya’nın komşu ülkeleri olan Estonya, Litvanya ve Letonya’nın önce AB’ye daha sonra da NATO’ya üye olmaları Rusya’nın kendi etki alanına yönelik bir saldırı algısının oluşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Sırbistan ve Gürcistan’da yaşanan Renkli Devrimlerin de bu çerçevede ele alınması mümkündür. NATO’ya üye olan ülkelere savunma sistemlerinin yerleştirilmesi ve Rusya’nın bu yolla askeri harekât kapasitesinin sınırlandırılması nedeniyle NATO genişlemesi Rusya’nın endişelerini ve güvenlik kaygısını arttırmıştır. Bu dönemden sonra Ukrayna’nın güvenlik temelli bir mücadelenin yeni sahnesi ve sınır bölgesi olarak önem kazandığı ifade edilebilir.

Gerek Batı gerekse Rusya’nın, Ukrayna’ya bir ekonomik işbirliği alanı olarak değer atfetmesi, rekabetin bir diğer nedeni olarak ileri sürülebilir. Bunun yanı sıra Ukrayna üzerinden Karadeniz kıyılarına ulaşımına sahip olan Rusya’nın gerek Karadeniz’deki donanma gücünü Sivastopol’daki Karadeniz Filosu marifetiyle elinde tutmak istemesi, gerekse de limanların sağladığı ticari ve ulaşım imkanlarından faydalanmayı sürdürmek istemesi de Rusya’nın korumaya çalıştığı diğer çıkarlar olarak ön plana çıkmaktadır.

---

⁸ AB genişlemelerinde üye olan veya müzakerelere başlayan özellikle eski Varşova Paktı üyesi ülkeler kısa süre içinde NATO’ya da üye olmuşlardır. Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan 1999’da, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya ve Slovakya 2004’te, Hırvatistan 2009 yılında NATO’ya girmiştir.

Batı bloğunun Rusya hinterlandına yönelik olarak genişleme ve ilişki geliştirme hamleleri Turuncu Devrim öncesi dönemde Rusya'nın Ukrayna ile ilişkilerinde daha korumacı ve müdahaleci bir yaklaşım içine girmesine neden olmuştur. 2004 seçimlerinde Rusya'nın aktif bir biçimde taraflardan birini desteklemesi, Batı'nın ise Rusya'nın pozisyonuna muhalif bir tutum edinmesi, günümüzdeki Ukrayna krizini oluşturan önemli bir dönüm noktası olarak ele alınabilir. Turuncu Devrim sırasında Batı dünyasının devrimleri açıktan ve çok yoğun bir biçimde desteklemesi Rusya tarafından kendi etki bölgesine yönelik bir saldırının yeni bir adımı olarak değerlendirilmiştir.

Batı yanlısı bir hükümetin kurulması ile sonuçlanan Turuncu Devrim'den sonraki süreçte Batı ve Rusya arasındaki etkinlik mücadelesi devam etmiştir. Turuncu Devrim'den sonra çok radikal bir yaklaşımla batılı değerleri savunan ve NATO ve AB üyeliği hedefini Turuncu Devrim sırasında ifade etmiş olan bir hükümetin başta olduğu dönemde, Batı dünyası ile ilişkiler beklenildiği ölçüde gelişmemiştir. Bu noktada Ukrayna'nın etnik, kültürel ve politik yapısının öneminin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Realist teorinin temel olarak devletleri uluslararası ilişkilerin aktörleri olarak esas alması ve ülke içi dinamiklere vurgu yapmaması nedeniyle Ukrayna krizinin bu dönemdeki seyrini açıklamakta yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Diğer taraftan gerek Ukrayna, gerekse de AB ülkelerinin Rusya ile özellikle enerji alanındaki yoğun ticaret ilişkilerinin de krizin bu şekilde ilerlemesini açıklayabileceği ileri sürülebilir. Bir diğer ifadeyle özellikle enerji bağımlılığı olarak ifade edilebilecek bir durumda, kısa veya orta vadeli ekonomik çıkarların da devrede olduğu bir denklemde, tarafların radikal davranışlarda bulunmasının zorlaştığı ifade edilebilir. Her ne kadar NATO, Ukrayna ve Gürcistan'ın üye olarak kabul edilmek istendiğine dair açıklamalar yapmışsa da (www.nato.int, 2008) Almanya ve Fransa'nın bu konuda direnç gösterdiği ifade edilmektedir (Klotz, 2017: 273). AB'nin Ukrayna ile ekonomik işbirliği anlaşmaları için yapılan görüşmelerde yer yer insan hakları ile ilgili sorunların da gündeme gelmesi ve AB tarafından anlaşmanın imzalanmasının ertelenmesi ise realist teoriden çok, idealist teorinin temel yaklaşımlarına uygun görünmektedir (Klotz, 2017: 276).

2010 seçimlerinde Rusya yanlısı bir hükümetin iktidara gelmesinden sonra Ukrayna'nın en azından görünürde iki blok ile de ilişkilerini sürdürdüğü ve geliştirmek amacıyla görüşme ve pazarlıklarda bulunduğu daha önce belirtilmişti. 2013 yılında bu

anlaşma ve pazarlıklar sonucu hükümetin AB ile ticaret anlaşmasını imzalamayarak Rusya ile ekonomik entegrasyona yönelik adım atması, mevcut durumu değiştiren yeni bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu yeni konjonktürde ilk etapta Rusya'nın yakın çevresindeki gücünü ve çıkarlarını korumak ve pozisyonunu güçlendirmek için önemli bir adım attığı, Batı bloğunun ise reaksiyon aldığı bir durum ortaya çıkmıştır. Batı'nın önemli desteğiyle Ukrayna'daki protestolar sonucu hükümetin devrilmesiyle Rusya mevcut gücünü koruma anlamında yeniden savunma pozisyonuna geçmiş ve bu çerçevede hareket etmiştir.

Rusya'nın Kırım'daki askeri gücünü de kısmen kullanarak Ukrayna'nın doğu bölgesindeki ayrılıkçı ve Rus yanlısı milisleri desteklemesi, realist yaklaşım açısından Ukrayna'daki politik ve ekonomik çıkarlarını bir bölgede de olsa mümkün olduğunca kaybetmemeye çalışması olarak değerlendirilebilir. Kırım'da düzenlenen referandum sonrası Kırım'ın Rusya'ya ilhak edilmesi ise, Rusya'nın Kırım limanlarının kullanımıyla sağladığı jeopolitik ve ekonomik çıkarları koruma hamlesi olarak ifade edilmiştir (Treisman, 2016: 50). Bu noktada Rusya'nın mevcut durumu koruma davranışı sergilediği değerlendirilebilir. Ancak Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonucu limanların ve hava sahasının tam kontrolünü ele geçirerek stratejik bir mevzi kazanması ve özellikle Karadeniz ve Azak açıklarındaki doğalgaz rezervlerine de sahip olması, ilhak hamlesinin sadece koruma değil, aynı zamanda yeni getiriler elde ettiği bir yayılma unsurunu da içerdiği ileri sürülebilir.

Ukrayna'nın Rusya ile etnik olarak yakınlığı, Ukrayna'da Rus etnisitesine sahip ve etnisiteden bağımsız olarak Rusça konuşan, Rus kimliğine yakın bir kesimin bulunması ve ülkenin Sovyetler Birliği geçmişi gibi unsurları barındırması nedeniyle Rusya için ekonomik ve jeopolitik çıkarların ötesinde prestij olarak da bir anlamı bulunmaktadır. Benzer şekilde AB'nin de özellikle soruna müdahil olduktan sonra savunduğunu iddia ettiği değerleri benimsemiş, Batı yanlısı halk topluluklarına destek vermesinin prestij amacını da içeren bir davranış olduğu ileri sürülebilir.

3.3.2. Güvenlik İkilemi Çerçevesinde Ukrayna ve Yemen Krizleri

Ukrayna ve Yemen krizleri aynı zamanda güvenlik ikilemi yaklaşımı yardımıyla da ifade edilebilir. Realist yaklaşım içinde yer alan önemli bir kavram olan güvenlik ikilemi, devletlerin güvenlik amacıyla kendi görece güçlerini artırma çabalarının diğer

devletlerde bir tehdit algısı oluşturması ve bu etkileşimin tansiyonu yükseltmesini ifade etmektedir (Gilpin, 1981: 86). Görelı güçlerin arttırımı hem jeostratejik hem politik hem de askeri gücün arttırılması olarak değerlendirilebilir.

Ukrayna krizi güvenlik ikilemi çerçevesinde incelenecek olursa öncelikle daha önce ifade edildiği gibi bölgeye yönelik NATO genişlemesinin Rusya tarafından tehdit olarak algılandığı ve ilk olarak 2008 yılında Gürcistan, daha sonra da 2014 yılında Ukrayna'ya yönelik olarak yapılan askeri müdahalelerin bu çerçevede gerçekleştiği değerlendirilebilir. Diğer taraftan ise Rusya'nın güçlenen bir bölgesel güç olarak ortaya çıkışından sonra NATO'nun Soğuk Savaş döneminı çağrıştıran bir yaklaşımla Rusya'yı çevreleme olarak nitelendirilebilecek bir çabaya giriştiği ifade edilmiştir (Klotz, 2017: 272).

Özellikle NATO'nun genişlemesi sonrası bölgedeki askeri kapasitesini arttırmasının Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanması, Rusya'yı yerleştirilen savunma sistemlerini aşabilecek kapasitede silah üretme çalışmalarına itmıştir. Bu durum bizzat Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından silahlanma yarışını uyarısı yapılarak dile getirilmiştir (Klotz, 2017: 274). Aynı zamanda Rusya bölgedeki müttefik devletlerdeki üslerini güçlendirmeye ve Kırım'daki askeri varlığını sürdürmeye ve oradaki gücünü korumaya çalışmıştır (Lersch ve Sarti, 2014: 124). NATO'nun Rusya'nın batısındaki ülkelerdeki savunma sistemlerini kurmaya ve geliştirmeye devam etmesi, Rusya'nın da bu savunma sistemlerini aşmaya yönelik olarak silah teknolojilerini geliştirmeye çalışması, bir yandan da jeopolitik pozisyonunu korumaya çalışması, güvenlik ikilemi konsepti çerçevesinde açıklanabilir.

Benzer şekilde Yemen Krizi de özellikle Suudi Arabistan-İran rekabeti çerçevesinde güvenlik ikilemi konseptiyle ilişkilendirilebilir. Suudi Arabistan ve İran arasındaki ideolojik ve mezhepsel nitelikteki bölgesel rekabet nedeniyle karşılıklı eylemleri diğer tarafta güvenlik kaygılarına yol açmakta ve gerilim tırmanmaktadır. Bölgede Şiiilik ve Vahhabiliğin yayılması ve mezhepsel bağlar yoluyla bölgedeki gruplarla ilişki kurmaya yönelik faaliyetler, aynı zamanda müttefik kazanma ve karşı taraf için güvenlik sorunu yaratarak zayıflatmayı amaçlayan eylemler olarak görülebilir (Huwaidin, 2015: 77). Yemen bu çerçevede, Suudi Arabistan ve İran arasındaki

rekabet bağlamında Irak, Bahreyn, Suriye, Filistin ve Lübnan'da devam eden krizlerin bir uzantısı olarak ele alınabilir.

Suudi Arabistan ile İran arasındaki bölgesel rekabette gerilimi arttıran unsurlardan biri de daha önce ifade edildiği gibi, İran'ın nükleer politikaları ve silah teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik yaptığı çalışmalar ile Suudi Arabistan'ın özellikle ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'dan satın alarak gerçekleştirdiği silahlanmadır. 2017 yılında ABD ile 110 milyar Dolar tutarında bir silah alım anlaşması imzalayan Suudi Arabistan, dünyanın en büyük silah ithalatçıları arasında Hindistan'dan sonra 2. sırada yer almaktadır (SIPRI Fact Sheet, 2018: 6). Özellikle savaş gemileri üzerinden ateşlenebilecek nitelikteki füzelerin ve hava gücü unsurlarının Suudi Arabistan'a satılması sonrası, hem bölgedeki silahlanma yarışı artmış, hem de Suudi Arabistan, Yemen'e yönelik olarak yürüttüğü operasyonlarda bu silahları da kullanmıştır (Thomas, 2017: 20-26). Yemen krizinde diğer körfez ülkelerinden daha fazla ön plana çıkan BAE de bölgedeki silahlanma yarışına dahil olmuştur. BAE, dünyanın en büyük 4. silah ithalatçısı konumundadır (Thomas, 2017: 26).

3.3.3. Yapısalcı Realizm

Özellikle Kenneth Waltz tarafından ileri sürülen yapısalcı realist yaklaşım, devletlerin davranışlarının yapıyı oluşturduğunu ve dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle devletlerin durumları ve davranışları uluslararası yapıyı şekillendirmektedir (Waltz, 1988: 621). Özellikle devletlerin güç paylaşımı içindeki payları değiştikçe yapı dönüşüme uğramakta, yapının değişmesi de devletlerin davranışlarını değiştirmektedir (Waltz, 1979: 92-93). Yapısal realizm de tıpkı klasik realizm gibi uluslararası sistemde öncelikli kavram olarak güç ve çıkar ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Yapısal realizmin vurgu yaptığı bir diğer kavram da, hiyerarşidir. Uluslararası sistemde devletlerin davranışlarını yapıya göre belirlemesinden dolayı, güç hiyerarşisinin olduğu sistemlerde devletler güçlü olanın yanında olma veya ardından gitme (bondwagon) davranışını sergilemektedir (Waltz, 1979: 126-127). İki kutuplu veya çok kutuplu bir uluslararası yapıda ise tarafsızlık veya iki tarafla da ilişki geliştirme davranışı özellikle küçük devletlerde yaygın olarak görülmektedir (Simpson, 2018: 126). Bu durumda da uluslararası sistemin yapısının tek kutuplu, iki kutuplu ya da çok kutuplu olması devletlerin davranışını etkilemektedir.

Yapısalcı realistler arasında önemli bir ayrım, savunmacı realizm (defensive realism) ve saldırgan realizm (offensive realism) arasındadır. Aslında bu soru devletlerin ne kadar güç kazanmak isteyeceği ve bunun rasyonel ve doğru bir yaklaşım olup olmadığı sorusuyla alakalıdır. Kenneth Waltz (1979) gibi savunmacı realistler devletlerin güçlerini maksimize etmeye çalışmasının sistem tarafından cezalandırılabileceğini ileri sürmektedir. Baskın güç olma çabası bu yaklaşımda riskli bir cesaret, gözü karalık olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Mershaimer (2007) gibi saldırgan realistlere göre gücünü mümkün olduğunca artırma ve eğer şartlar müsaitse hegemon güç olma çabasına girme devletler için stratejik olarak doğru bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım hegemon güç olmanın veya yayılmanın iyi bir yaklaşım olduğunu savunmaktan ziyade, daha güçlü olmanın tehditleri azaltmak için en etkili yolu olduğunu savunmaktadır. Yapısalcı realistler klasik realistlerden farklı olarak, gücün devletlerin varlığını sürdürmesinin bir aracı olarak ele almaktadır (Mearsheimer, 2007: 72).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyada tek kutuplu bir dünyanın hakim olduğu ileri sürülmüştür. ABD ve Varşova Paktı'nın dağıtılmasından sonra tek küresel güvenlik ittifakı olarak kalan NATO'nun, dünyadaki tek dominant güç olarak kaldığı ifade edilmiştir. Rusya'nın dahi NATO'ya üyeliği söylem düzeyinde de olsa ifade edilmiştir. Ancak Viladimir Putin döneminde yeniden gücünü toparlamaya başlayan Rusya, özellikle kendi bölgesinde önemli bir güç haline gelmiş ve Ukrayna krizi iki kutuplu dünya düzeniyle özdeşleşmiş olan Soğuk Savaş konsepti çerçevesinde anılır olmuştur (Legvold, 2014: 2). Rusya gibi bir bölgesel gücün olmadığı, diğer bir deyişle dünyada tek dominant gücün olduğu bir durumda, Ukrayna'nın NATO ve AB ile ilişkilerinde daha kolay hareket edebileceği varsayılabilir. Ukrayna Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra iki küresel/bölgesel güç bloğunun olduğu ve bu iki bloğun kendisine yönelik uzlaşmaz hedeflerinin olduğu bir konjonktürde politika yürütmek zorunda kalmıştır.

Yemen krizinde ise küresel güçlerin doğrudan müdahil olmadığı ancak bölgesel güçlerle aynı izdüşümde kaldığı bir durum söz konusudur. Bölgesel güçler olan Suudi Arabistan ve İran, bu kriz açısından iki taraflı bir bölgesel güç mücadelesi şablonunu oluşturmaktadır.

Savunmacı realizm ve saldırgan realizm tartışması çerçevesinde Ukrayna ve Yemen krizleri ele alındığında, taraflarda saldırgan realizm yaklaşımının daha ön planda olduğu ifade edilebilir. NATO'nun Rusya'nın etki alanına yönelik genişleme politikası bir açıdan kendi güvenliğine yönelik oluşabilecek tehditlerin henüz gelişmeden engellenme çabası olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna bölgelerine yaptığı askeri müdahaleler sonucu etki alanının geliştirme çabasının da nihai olarak kendi savunmasını sağlamaya yönelik bir adım olarak ele alınabileceği söylenebilir. AB ülkelerinin Ukrayna'nın NATO üyeliğinin gündemde olduğu dönemde direnç göstermesi ise Waltz (1979) tarafından savunulan savunmacı realizm yaklaşımına daha uygun bir tavır olarak görülmektedir. AB'nin Rusya'yı tamamen kuşatacak nitelikte bir genişlemenin sistem tarafından cezalandırılacağı riskinden dolayı böyle bir tutum içinde olduğu ifade edilebilir.

Yemen krizinde ise hem Suudi Arabistan hem de İran'ın bölgede takip ettikleri politikalar düşünüldüğünde saldırgan realist yaklaşımın bu mücadeleye hakim yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Her iki ülke de Yemen dahil olmak üzere bölgede oluşan krizlerde diğer tarafı zayıflatmak ve güç kazanmak adına müdahil olmaktan ve krizi tırmandırmaktan çekinmemektedirler.

SONUÇ

Çatışma ve savaş olgusu insanlık tarihinin en önemli olgularından biri olarak sosyal bilimlerin ilgi çekici konuları arasında yer almaya devam etmektedir. Savaş ve çatışmalar sürekli gözlemlenen yıkıcılığına, düzeltilmesi ve tazmini imkansız zararlara, hemen hemen bütün kültür ve toplumlarda olumsuz olarak değerlendirilmesine ve dünya barışı için sürdürülen çabalara⁹ rağmen halen dünyada varlığını sürdürmektedir. En azından görünürde kimsenin istemediği bu olgunun neden insanlık tarihi boyunca ve halen günümüzde varlığını devam ettirdiği sorusu, çatışma ve barış çalışmaları başta olmak üzere uluslararası ilişkiler disiplininin ve diğer sosyal bilimlerin cevabını aradığı bir sorudur. Bu çalışmada temel olarak çatışma olgusunu açıklamaya çalışan kuramlar arasında yer alan yapısalcı kuramların, Yemen ve Ukrayna çatışmalarını açıklamada ne ölçüde başarılı olduğu sorusu ele alınmıştır.

Çalışmada özellikle çatışmaların özellikleri, sonuçları, nasıl önlenebileceği ve çözümlenebileceği konularını inceleyen çalışmalara değil, çatışmaların ortaya çıkış nedenleri üzerine tezler ileri süren çatışma kuramlarına odaklanmaya çalışılmıştır. Kenneth Waltz'un (2001) uluslararası ilişkilerin ve savaşların incelenmesi için önerdiği bireysel düzey, ulusal düzey ve uluslararası sistem düzeyi olmak üzere üç farklı inceleme düzeyi bu çalışmada da esas alınmıştır. Bireysel düzeyde savaşı insanın doğası ile temellendiren biyolojik ve psikolojik kuramlar, ulusal düzeyde savaşı devletlerin ve toplumların kimliği ve kültürü üzerinden yorumlayan kimlik temelli kuramlar, uluslararası düzeyde ise savaşı uluslararası sistemin ve yapının bir sonucu olarak değerlendiren yapısalcı kuramlar ele alınmıştır. Biyolojik ve psikolojik kuramlar ile kimlik temelli kuramların genel bir anlatımından sonra çatışma üzerine yapısalcı kuramlar incelenmiş ve örnek olarak seçilen iki güncel çatışma olan Ukrayna ve Yemen krizleri bu çerçevede ele alınmıştır.

Uluslararası ilişkilerde yapısalcılık; uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olarak kabul edilen devletlerin eylemlerinin içinde buldukları sisteme ve yapıya göre şekillendiği tezine dayanan kuramlar olarak ifade edilebilir. Yapısalcılık makro temelli bir bakış açısına sahip olup uluslararası sistemin temel dinamiklerine yoğunlaşmakta ve

---

⁹ Kenneth Waltz'un tabiriyle "hiçbir zaman dünya barış planı eksikliği yaşanmamıştır". (Man, the State and War, 2001:45).

devletlerin politik yapısı ve sorunlarına ikincil düzeyde önem atfetmektedir. Yapı, uluslararası ilişkilerde yer alan devletleri ve bu devletleri yöneten liderlerin iradelerini aşacak şekilde aktörlerin eylemlerini belirleyici bir özelliğindedir. Bir başka ifadeyle, yapı gereği aktörler kendi tercihlerine göre hareket etmemekte, sistemin karakteri sonucu ortaya çıkan zorunluluklar doğrultusunda hareket etmektedirler (Wendt, 2011: 335). Çalışmada bu anlayışla yapısalcı olarak nitelendirilebilecek Marksist kuram ve realist kuram ile çatışmaya ilişkin çalışmalarıyla önemli bir konuma sahip olan Johan Galtung'un çatışma analizleri ele alınmıştır.

Sosyal bilimlerde çok önemli bir geleneği temsil eden Marksist çalışmaların, uluslararası ilişkilere ilişkin temel yaklaşımı emperyalizm kuramları başlığı altında ele alınabilir. Marksist çalışmaların kurucuları olan Karl Marx ve Frederich Engels'in çalışmalarında öncelikli olarak ekonomik incelemelere yer verdiği ve uluslararası ilişkiler alanına ilişkin kapsamlı ve teorik temelli bir inceleme yapmadıkları bilinmektedir. Ancak özellikle 19. yüzyılın sonlarında artan sömürgecilik yarışı, ekonomik ilişkilerin gittikçe artan küresel boyutu, dünya savaşları ve Rusya'daki devrim sonrası dünya savaşında ve dış politikada izlenmesi gereken politikaya yönelik tartışmalar, Marksist yazında uluslararası ilişkilerin payını arttırmıştır. Üretim ilişkilerini inceleyen ekonomik bir analize dayanan ve sosyal yapıları da ekonomik bir temelde açıklamaya çalışan Marksist çalışmalar, uluslararası ilişkileri ve dolayısıyla devletlerarası rekabet ve çatışmaları da ekonomik bir temele dayandırmıştır. İlk dönem emperyalist kuramların yanı sıra, daha yakın dönemlerde Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen dünya sistemleri kuramları, Marksist kuramın uluslararası ilişkileri incelemede kullandığı temel çerçeveyi oluşturmaktadır.

Çatışma üzerine Marksist kuramların genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa, ilk olarak bu kuramların ortaya çıktığı dönemin doğasına uygun olarak, o dönem dünya siyasetinde baskın belirleyiciler olan gelişmiş batı devletleri arasındaki rekabete odaklandığı ifade edilebilir. Uluslararası sistemin ekonomik yayılmacılık ve rekabet temelinde açıklandığı bu yaklaşıma aynı zamanda, savaşların temel nedenlerinin açıklanmasında da yer verilmiştir. Özellikle dünya savaşlarının önceden öngörülmesi ve gerçekleşikten sonra analiz edilmesinde Marksist-emperyalist kuramların başarılı olduğu ifade edilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küresel siyasette baskın bir konuma gelen ABD ve müttefiki ülkelerin faaliyetleri de emperyalizm temelli

analizler yoluyla ele alınmıştır. Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşanan savaş ve çatışmalar, bu temel üzerinden değerlendirilmiştir. Wallerstein'in çalışmaları ekseninde şekillenen dünya sistemleri teorilerinin de; merkez, çevre ve yarı çevre ülkeler üzerine yaptığı analizde merkez ülkeler arasındaki rekabete dayalı bir uluslararası ilişkiler sistemi öngördüğü ileri sürülebilir. Ancak özellikle merkezi güçlerin doğrudan müdahil olmadığı bölgesel savaşların ve iç savaşların analizinde, Marksist çatışma kuramlarından faydalanılmasının zorluk teşkil ettiği ifade edilmelidir.

İkinci olarak; Marksist kuramların, aktörlerin davranışlarını doğrudan görünür olan ekonomik çıkarlar ile açıklamaya çalıştığını ifade etmek eksik ve yanıltıcı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü her ne kadar sosyal ve uluslararası yapının temelinde üretim ilişkilerine dayalı altyapının olduğu temel bir varsayım olsa da, ekonomik ilişkiler sadece anlık ve görünür ekonomik çıkarlara indirgenmemektedir. Örnek vermek gerekirse, önemli Marksist düşünürlerden Gramsci'nin hegemonya kavramı, hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde ekonomik temellere dayalı sistemi incelemek için ikincil düzeyde yeni bir analiz çerçevesi oluşturmaktadır. Bu anlayış kültürel, politik ve ideolojik tutumların da önemli olduğunu varsaymaktadır. Yine benzer şekilde Marksist düşünürlerin güvenlik, iktidar ve toplumsal dinamikler üzerine çalışmalarında da ekonomik temellere dayandırılmış ancak doğrudan anlık ekonomik çıkarlarla ilişkilendirilmeyen yeni kavram ve olgular ele alınmıştır. Ancak devletlerin davranışlarını etkilediği genel olarak kabul edilen güvenlik kaygılarının o ülke açısından ekonomik temellere indirgenmesi, çoğu zaman mümkün görünmemektedir. Hatta ontolojik güvenlik kaygılarının ekonomik yapı ve temelden daha önemli bir belirleyici olduğu da ileri sürülebilecektir.

Temelinde ekonomik ilişkilerin yer aldığı uluslararası yapıda da, ekonomik ilişkiler farklı dönemlerde ve bölgelerde farklı sonuçlara, motiflere ve davranış kalıplarına yol açabilmektedir. Örneğin 20. yüzyıl bağımsızlık hareketlerine kadar doğrudan askeri güç yoluyla bir bölgede güç tesis edilmesi ve o bölgenin varlıklarına el konulması olarak gözlemlenen emperyalist faaliyetler yerini uluslararası pazarlama, küresel iş gücü pazarı, ticaret imtiyazları, ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgeleri ve bölgesel ittifaklar benzeri unsurlarla desteklenen bir ilişki ağı modeline bırakmıştır. Küresel ekonomik ilişkileri; politik ve ideolojik ilişkilerin de dahil olduğu ve hemen her

ülkenin bütün ülkelerle ilişki kurduğu karmaşık bir yapıya dönüştüren bu süreç sonrası çatışmaların, ekonomik temelde analizinin de zorlaştığı ifade edilebilir.

Üçüncü olarak Marksist çalışmalarda çatışma ve savaş durumuna özel bir yer ayrılmamaktadır. Clausewitz'in sıklıkla ifade edilen savaşın politikanın başka araçlarla devamı yaklaşımını çağrıştırır şekilde Marksist görüşün de savaşı aktörlerin ekonomik temelli çıkarlarını başka yollarla elde etmeye çalışması olarak ele aldığı öne sürülebilir. Başka bir ifadeyle Marksist çalışmalar savaş durumu ve barış durumu arasında kesin bir çizgi çizmemektedirler. Galtung'un yapısal şiddet ve aktör şiddeti ayrımı üzerinden yaptığı analizde de benzer bir anlayışı görmek mümkündür. Şiddet ve gerilim bir süreklilik içinde yapısal şiddet ve aktör şiddeti olarak ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir çatışmayı incelemek ile çatışma yaşamayan iki ülke arasındaki gerilimi incelemek, temelde aynı dinamikler ve ilişkilerin incelenmesi ile yapılabilir. Yine kapitalist üretim modelinde devletlerin pazar sıkıntısını aşmak için yayılmak zorunda olması gibi ekonomik temele dayalı davranışları da, belli durumlarda ortaya çıkan bir olguyu değil, bir zorunluluğu ve sürekliliği ifade etmektedir. Bu durumun mantıksal çıkarımı olarak; belirli çatışma bölgelerinde ve belirli zamanlarda neden diğer bölgelerden farklı olarak çatışma çıktığı sorusunun cevaplanmasında Marksizmin temel savlarının, bölgelerin birbirinden farkını ortaya koyması açısından veri sağlamayacağı ileri sürülebilir. Hangi unsurların belirli bir çatışmanın ortaya çıkmasında önemli olduğu, somut olayın kendi özgün durumu içinde değerlendirilmelidir. Marksist yaklaşımın temel metodolojisi de somut olayların somut tahlili olarak ileri sürülmüştür (Zizek, 2004: 15).

Sonuç olarak Marksizmin çatışma kavramını bu kavrama özel bir çerçevede ele almaması, uluslararası ilişkilerde çoğunlukla merkezi ekonomik güçlerin faaliyetlerine odaklanılması ve güvenlik kaygılarına ve varoluşsal sorunlara eğilmemesi nedenleriyle bu kuram çerçevesinde özellikle merkezi güçlerin müdahil olmadığı çatışmaların açıklanmasında güçlük yaşanacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte bu kuramın merkezi ülkelerin davranışlarını açıklama açısından ise sağlam temellere oturtulmuş bütüncül bir bakış açısı sağladığı ileri sürülebilir.

Çalışmada; emperyalist kuramların açıklama gücü açısından Ukrayna ve Yemen örnekleri arasında önemli bir farklılık olduğunun ileri sürülebileceği sonucuna

varılmıştır. Marksist kuram temelinde Ukrayna'nın; ABD öncülüğündeki NATO'nun bölgede tarihsel bir arka planı da olan yayılcılığının yeni bir alanı olduğu ileri sürülebilir. Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliğinin gündemde olması, benzer şekilde Rusya'nın da Ukrayna ile ekonomik işbirliği yapmak istemesi, krizin taraflarının başından itibaren küresel düzlemde farklı kesimlerce desteklenmesi ve tarafların nihai olarak krize müdahil olması, bu savı destekleyen veriler olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak Yemen krizinde benzer bir netlikte küresel güçlerin müdahaleleri takip edilememektedir. Temelde yerel bir iktidar mücadelesi olan ve sadece bölgesel güçlerin doğrudan müdahil olduğu bu çatışma, bölgesel bir güç mücadelesi görünümündedir. Her ne kadar savaşın taraflarından biri olan Suudi Arabistan'ın batı dünyası ile çok köklü ekonomik ilişkileri olsa da, bu ittifakın sağladığı çıkarlar dışında, Yemen'in emperyalist güçler açısından ekonomik olarak neden önemli olduğu sorusuna emperyalist analiz çerçevesinde cevap bulmak güçtür.

Realist kuramın çatışma yaklaşımı ise, kuramın uluslararası ilişkileri özellikle de çatışma olgusunu incelerken uluslararası sistemin belirleyici yapısına yaptığı vurgu nedeniyle çatışma üzerine yapısalcı kuramlar başlığı altında ele alınmıştır. Realist kuram uluslararası ilişkilerde en köklü kuramlardan biridir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletlerin güçlerini arttırmaları ve kendi güvenliklerini kendileri sağlamaları, bu kuramın genel kabullerinin zorunlu bir sonucu olarak ön plana çıkmaktadır. Güvenlik, güç mücadelesi ve çıkar kavramları, realist kuramın temel kavramlardır.

Çatışmaların açıklanması açısından incelenecek olursa, ilk olarak uluslararası ilişkilerde Marksist teorilerden farklı olarak daha pratik bir inceleme ve analiz etme zemini sunduğu ileri sürülebilir. Realist kuram devletlerin iç dinamiklerine, toplumsal ilişkilere ve uluslararası ilişkilerin temeline dair ayrıntılı bir açıklama arayışına girmeden; çıkar, güç mücadelesi ve güvenlik kaygısı gibi kolay incelenebilir ve gözlem yoluyla anlaşılabilir kavramlar üzerinden uluslararası ilişkileri ve dolayısıyla çatışmaları açıklamaktadır. Örneğin, devletlerin neden temel aktörler olduğu, uluslararası sistemin yapısının neden bu şekilde olduğu, devlet çıkarlarının neye göre şekillendiği konularıyla ilgilenmemekte bu olguları verili olarak kabul ederek devletlerin davranışlarını bu veriler temelinde açıklamaktadır. Bu durumun realist teorinin bir yandan çoğunlukla doğru analiz imkanı sağlayan pratik bir sistematik

sunmasına, diğer taraftan özellikle dünya siyasetinin sürekli değişen yapısı ve karmaşıklaşması nedeniyle yer yer yetersiz kalmasına yol açtığı ileri sürülebilir. Ayrıca kuramın temel tezlerinden olan devletlerin kendi çıkarlarını takip ettiği tezi de olguların ve davranışların artık öngörülemez kadar karmaşık sonuçlara yol açabileceği, günümüzde çatışmaların çoğunda test edilmesi mümkün olmayan bir tez olarak ileri çıkmaktadır. Örneğin ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesinin ABD'nin çıkarları açısından ne ifade ettiği, aradan geçen zamana rağmen hala tartışmalıdır. Bununla birlikte çalışmanın konusu olan Ukrayna ve Yemen çatışmalarında tarafların belirgin çıkarlar çerçevesinde hareket ettiği ifade edilebilir. Yine realist kuramın ileri sürdüğü bir olgu olan güvenlik ikilemi konsepti de, Ukrayna krizi açısından NATO ve Rusya arasında, Yemen krizi açısından ise bölgesel güçler Suudi Arabistan ve İran arasında yaşanan gerilimi açıklamada kullanışlı bir konsept olarak ön plana çıkmaktadır.

İkinci olarak realist kuramın uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olarak devleti kabul etmesinin; çatışma analizi açısından devletlerin iç dinamiklerini ve iç savaş gibi uluslararası alanda önemli sonuç doğurabilecek olay ve olguları ele alma konusunda bir eksikliğe neden olabileceği ileri sürülebilir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra çatışmaların büyük çoğunluğunun iç savaşlardan oluştuğu daha önce ifade edilmişti. Her ne kadar yakın dönem çalışmalarında vekalet savaşları konsepti üzerinden iç savaşlar açıklanmaya çalışılmışsa da bu çalışmaların, realist teorinin temel argümanlarıyla ne ölçüde bağdaştığı tartışmalıdır (Loveman, 2006: 33). Yemen ve Ukrayna örneklerinde krizlerin başlangıçta iç savaş olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Her ne kadar Ukrayna'da başından itibaren diğer devletlerin müdahil olduğu bir vekalet savaşının izleri sürülse de¹⁰ Yemen'de krizin ilk evrelerinde krizin esas olarak iktidarı ele geçirmeye yönelik bir iç savaş karakterinde olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca hem Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesi, hem de Suudi Arabistan'ın Yemen'e yönelik müdahalesinde Ukrayna ve Yemen, bütüncül bir birim karakteri göstermemektedir. Yemen'de Suudi Arabistan'ın müdahalesi Husiler'e yönelik bir müdahaleyken, Ukrayna'da da özellikle Doğu Ukrayna ve Kırım, Rusya'nın yanında yer almaktadır.

---

¹⁰ Karabulut, B. ve Oğuz, Ş. (2015). Proxy Warfare in Ukraine, Heinsch, Conflict Classification in Ukraine: The Return of the "Proxy War"?

Üçüncü olarak özellikle küreselleşme nedeniyle devletlerarası sınırların belirsizleşmesi, uluslararası terör örgütlerinin ortaya çıkması, şirket ve ekonomik yapıların uluslararası sistem içindeki yerini sağlamlaştırması ve bu şirketlerin ülkelerin karar alma mekanizmalarında etkili olması gibi faktörler nedeniyle de realizmin çatışmaları açıklama gücünün azaldığı ifade edilebilir. Yemen ve Ukrayna örneklerinde özellikle krizin ilerleyen evrelerinde Rusya ve Suudi Arabistan'ın yaptığı müdahaleler açısından devlet temelli bir yaklaşımın bu anlamda bir eksikliği bulunmadığı ileri sürülebilir. Yemen'de El-Kaide ve IŞİD örgütlerinin faaliyetleri yaygın bir şekilde sürse de bu faaliyetlerin kriz açısından belirleyici bir özellik taşımadığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte İsrail'in Hizbullah ile mücadelesinde görüldüğü üzere bazı çatışmalarda uluslararası terör örgütlerinin belirleyici rol üstlenebileceği, çok büyük ekonomik güce ulaşmış şirketlerin bazı çıkarları nedeniyle kendi devletlerinin karar alma sürecini etkileyerek devletlerin genel çıkarlarının aleyhinde eylemlere yönlendirebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Yapısalcı realizm kuramının çatışmaların incelenmesi açısından realizme katkısı, uluslararası sistemin tek kutuplu, iki kutuplu ya da çok kutuplu bir yapıda olmasının çatışmaların ortaya çıkış sıklığını değiştirebileceği tezidir. Dünya sisteminin niteliği bu kurama göre dönüşebilmektedir ve çatışmaların en düşük oranda yaşandığı sistemin iki kutuplu dünya sistemi olduğu ileri sürülmüştür. Bunun nedeni karşılıklı olarak birbirlerini dengeleyen güçlerin savaşların ortaya çıkmasını engelleyebileceği düşüncesidir (Waltz, 1979: 124-125). Soğuk Savaş döneminde çift kutuplu niteliği konusunda ortak bir kanı olan uluslararası sistemin günümüzdeki niteliğinin hangi kategoriye gireceği şüphelidir. Soğuk Savaş'ın galibi olarak bir süre tek küresel güç olarak kalan ABD'nin hegemon güç olduğu tek kutuplu dünya sistemi döneminden sonra; özellikle Rusya'nın yeniden artan gücü, önemli bir bölgesel güç olan AB'nin zaman zaman ABD ile yaşadığı politika farklılıkları ve son olarak önemli bir küresel aktör olarak Çin'in ortaya çıkması, dünya sisteminin yapısı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır (Turner, 2009: 160). Bununla birlikte sistemin geçirmekte olduğu dönüşüm ve güç boşluğu nedeniyle bölgesel rekabet ve iç savaşlarda artış yaşandığı ileri sürülebilir.

Realist kuram hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, öncelikle bu kuramın çatışmaları açıklama açısından pratik bir analiz imkanı sunduğu ileri

sürülebilir. Devlet yetkililerinin, diplomatların ve analistlerin günlük hayatta yaptıkları analizlerde de sıklıkla realist kuramın kavram setini kullandıkları ve analizlerini bu çerçevede yaptıkları gözlemlenmektedir. Güç mücadelesi, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve devletlerin kendi askeri, diplomatik ve ekonomik imkanlarıyla kendilerini korumaya çalışması, realist kuramın çatışmaları açıklamada güçlü yönleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte özellikle devletlerin çıkarları kavramının esnek ve sınırları belirsiz bir kavram olması, devlet içi faktör ve mücadelelere vurgu yapmaması ve küresel sistemin yaşadığı köklü değişimler sonucu devlet temelli incelemelerin gücünün zayıflaması gibi faktörler nedeniyle çatışmaları açıklamada yer yer eksik kaldığı ileri sürülebilir. Ayrıca realist kuramın çatışmayı uluslararası ilişkiler alanında verili bir unsur olarak ele aldığı ve çözümü için çaba gösterilmesi gereken bir durumdan ziyade devletlerin kendi menfaatleri açısından değerlendirmesi gereken olgular olarak değerlendirdiği de ileri sürülebilir. Ukrayna ve Yemen çatışmalarının açıklanmasında ise her ne kadar bazı öngörülerinin test edilmesi mümkün olmasa da, özellikle güvenlik kavramına ve güç mücadelesine yaptığı vurgu nedeniyle realist kuramın son derece açıklayıcı olduğu ifade edilebilir.

Çatışma ve barış çalışmalarının kurucuları arasında gösterilen Johan Galtung'un çalışmaları ise çatışma üzerine kuramlar arasında kendine özgü bir yerde bulunmaktadır. İlk olarak çatışma kavramını ve olgusunu en geniş anlamda ve soyut olarak analiz eden Galtung, çatışmanın unsurlarını ve yapısını incelemiştir. Çatışmanın tutum, davranış ve çelişkiden oluşan üçlü bir yapı üzerinden ortaya çıktığını ifade eden Galtung'un yapısal şiddet ve aktör şiddeti ayrımı da, çatışmanın sürekli niteliği açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Çatışmaların sönümlenmesinden sonra tekrar ortaya çıkabileceğini açıklayan bu yaklaşım için hem Yemen, hem de Ukrayna krizinin tarihsel akışında doğrulayıcı nitelikte gözlemler bulunduğu ileri sürülebilir.

Galtung'un emperyalizmin yapısalcı teorisi adını verdiği emperyalizm çalışmalarının ise dünya sistemleri kuramı, Marksist emperyalist kuramlar ve yapısalcı realizm kuramından etkilenen kendine özgü bir sistematik sunduğu ifade edilebilir. Ülke içindeki farklı aktörlerin hegemon güçlerle irtibatının farklı olabileceğine vurgu yapması, emperyalist ilişkinin sadece ekonomik temelli olmadığı ve siyasi, askeri, iletişim ve kültürel boyutları da olduğunu ifade etmesi, çevre ülkeleri ile çevre ülkeleri arasında da çatışmaların yaşanabileceğini ifade etmesi ve bu çatışmaları da incelemesi

Marksist emperyalist kuramların eksiklerini tamamlamaya yönelik bir çaba içinde olduğu sonucunu ima edebilir. Bu tezlerin Marksist emperyalizm kuramlarının Ukrayna ve Yemen krizini açıklamakta, yukarıda ifade edilen eksiklikler açısından da tamamlayıcı bir nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Ancak Marksist kuramların aktörlerin eylemlerini ekonomik temellerle ifade etme yaklaşımına Galtung'un eserlerinde rastlanmamaktadır. Galtung'un barış çalışmalarına da önem vermesi ve aynı zamanda pratikte de barış inşası çalışmalarına aktif olarak katılım sağlaması nedeniyle çatışmaları akademik kaygıdan çok, pratikte kullanışlı olacak şekilde inceleme eğiliminde olduğu ileri sürülebilir. Çalışmalarında, çatışmaların neden ortaya çıktığından çok ortaya çıkan çatışmaların genel özelliklerinin ne olduğu ve nasıl sınıflandırılabileceğinin yer alması, pratiğe yönelik veri sağlayacak çalışmalara yoğunlaştığı savını destekleyen bulgular olarak ön plana çıkmaktadır. Yine her çatışmanın bağımsız olarak kendi koşulları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine de Galtung'un eserlerinde güçlü bir biçimde vurgu yapılmaktadır.

Çatışma üzerine yapısalcı teoriler hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, bu kuramların ortak temeli olan; uluslararası sistemin aktörlerin davranışlarını belirleyici yapıda olduğu savının halen güçlü bir sav olmaya devam ettiği ileri sürülebilir. Çalışmada ele alınan Yemen ve Ukrayna savaşları açısından da; aktörlerin içinde buldukları uluslararası sistem ve konjonktürde kendilerinden beklenen ve öngörülen davranışları sergilemesi ve özellikle Ukrayna'da yerel politik aktörlerin değişmesine rağmen ülkenin içinde bulunduğu temel çıkmaz olan Doğu-Batı mücadelesi parametrelerinin devam etmesi, bu savı destekleyen bulgular olarak ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca her iki krizin yaşandığı bölgelerde yer alan başka ülkelerde de bu krizlerle aktörler, çıkarlar ve tutumlar açısından benzerlik taşıyan olayların ve krizlerin yaşanmasının da yapısalcı yaklaşımı destekleyen diğer bir unsur olarak ele alınabileceği değerlendirilmektedir. Ortadoğu'da Suudi Arabistan-İran bölgesel rekabeti, Rusya'nın yakın çevresinde ise NATO yayılmacılığı ve AB'nin ekonomik etki alanını genişletme faaliyetleri tarihsel süreçte takibi mümkün olan bir motif ortaya çıkarmakta ve bölge ülkelerinde birbiriyle benzeşen krizler ortaya çıkmaktadır.

Ukrayna'daki Turuncu Devrim ve Maidan hareketi Rusya'nın yakın çevresindeki Renkli Devrimlerin bir devamı niteliğindedir. Ayrıca Rusya'nın 2008 yılındaki Gürcistan müdahalesi ile 2014 yılındaki Ukrayna müdahalesi arasında; ortaya çıktığı koşullar ve aktörlerin davranışları açısından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Benzer şekilde Ortadoğu'da Sünni ve Şii nüfusa sahip Lübnan, Bahreyn, Suriye, Irak gibi ülkelerde, tarafların Suudi Arabistan ve İran ile ilişkilerinin olduğu temel bir motifin tekrarlandığı iç savaşlara sıklıkla rastlanılmaktadır. Farklı politik sistemlerin, etnik dağılımların ve ekonomik yapıların bulunduğu ülkelerde Arap Baharı'nın yayılmasının da ülkelerin iç dinamiklerinden çok yapısal nedenlerle açıklanmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı ileri sürülebilir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da uluslararası yapının çok yönlü ve değişken özelliğidir. Yapıyı durağan bir şekilde ele alarak ve sadece belirli sayıda parametre üzerinden farklı dönem ve coğrafyalarda, tamamen aynı karakterde olay ve olguların ortaya çıkmasını beklemek, bu nedenle doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim Renkli Devrimler, NATO-Rusya rekabeti, Suudi Arabistan-İran rekabeti ve Arap Baharı çerçevesinde ele alınabilecek krizlerde temel noktalarda bazı benzerlikler bulunsu da her ülkenin kendine özgü koşulları nedeniyle farklı tecrübeler yaşanmıştır.

Çatışma üzerine yapısalcı kuramların ortak eksiklikleri olarak ise realist kuramın devletleri, Marksist kuramın ise daha dar bir çerçevede merkezi devletleri temel alması sonucu iç savaşların incelenmesinde yetersiz kalması ileri sürülebilir. Galtung'un çalışmalarının ise hem bu alandaki eksikliği ve kuramların diğer eksikliklerin kapatabilecek nitelikte olsa da, çatışmaların nedenlerinden çok, sonradan geriye dönük olarak incelenmesine ve çözümlenmesine yoğunlaştığı ifade edilebilir.

Yapısalcı kuramların çatışmayı açıklamadaki eksikliğine, çatışma olgusunu açıklamaya çalışan diğer kuramlarda da rastlanmaktadır. Bu nedenle bütün çatışmaları açıklama gücüne sahip genel geçer bir teori olmadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Özellikle çatışmaların ortaya çıkışının somut veriler yardımıyla tahmin edilebilmesine yönelik uzun yıllar sürdürülen çalışmaların sonuçsuz kaldığı da ifade edilmektedir.¹¹ Bu durumun çatışmaların çok fazla değişkenden etkilenen, farklı coğrafya ve

---

¹¹ Bu alanda Michigan Üniversitesi'nde 1963 yılında başlatılan ve bir çatışma veri tabanı oluşturarak muhtemel değişkenlerle korelasyonunu inceleyerek kapsamlı bir çatışma teorisi ortaya koymayı amaçlayan Correlates of War Projesi halen devam etmektedir.

koşullarda farklı şekilde ortaya çıkan olgular olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Her çatışmanın kendine özgü koşullar içinde ele alınması ve değerlendirilmesinin en doğru yaklaşım olacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte Galtung'un çalışmalarında rastlanılan, belirli özelliklere sahip çatışmaların bir grup olarak ele alındığı ve bu gruplardaki çatışmaların diğer özelliklerinin de belirli ölçülerde ortaklaşabileceğinin varsayıldığı bir model yardımıyla çatışmaların pratik amaçlarla incelenebileceği bir yaklaşımın da faydalı olacağı savunulabilir.

KAYNAKÇA

- Adler, E. (1997). Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*, 3(3), 319–363.
- Alley, A. L. (2010). Yemen's Multiple Crises. *Journal of Democracy*, 21(4), 72–86.
- Amin, S. (1999). *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Angstrom, J. ve Duyvesteyn, I. (2001). Evaluating Realist Explanations of Internal Conflict: The Case of Liberia. *Security Studies*, 10(3), 186-218. doi:10.1080/09636410108429441
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Arquilla, J. ve Ronfeldt, D. (2000). *Swarming and the Future of Conflict*. Santa Monica: Rand Cooperation.
- Atarodi, A. (2010). *Yemen in Crisis Consequences for the Horn of Africa*. Swedish Defence Research Agency.
- Aydın Düzgüt, S. (2015). Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. *International Relations/Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 153-168.
- Aydıntepe, M. ve Artokça, İ. (2018). *Yemen* (No: 55). TASAM. http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/yemen_raporu.pdf_b7e9f548-3946-4f3d-ac14-b8448ef6b8eb.pdf
- Ayhan, V. (2010). *Yemen İç Savaşı: İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkiler ve Türkiye ile İlişkiler* (10). ORSAM.
- Bâ, O. B. ve LeFrançois. (2011). Ethnic Genocide, Trauma, Healing, and Recovery: The Case of Identity Ruptures and Restoration among Bosnian Refugees. T. Matyók, J. Senehi ve S. Byrne (Ed.), *Critical Issues in Peace and Conflict Studies: Theory, Practice, and Pedagogy* içinde (ss. 81-97). Lexington Books.
- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Little Brown Company.
- BBC Djibouti Profile - Timeline. (2018). <https://www.bbc.com/news/world-africa-13232162>

- Beck, U. (2007). The Cosmopolitan Condition Why Methodological Nationalism Fails. *Theory, Culture & Society*, 24(7-8), 286-290.
- Blumi, I. (2018). *Destroying Yemen: What Chaos in Arabia Tells us about the World*. Oakland, California: University of California Press.
- Boucek, C. (2010). *War in Saada from Local Instruction to National Challenge* (No: 110). Carnegie Endowment for International Peace.
- Bottomore, T. ve Nisbet, R. (2010). Yapısalcılık. M. Tunçay, A. Uğur ve B. Toprak (Çev.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (ss. 605-647). Ankara: Kırmızı Yayınları.
- Bozkurt, S. G. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(1).
- Callinicos, A. (2009). *Tarih Yapmak: Toplum Kuramında Etkinlik, Yapı ve Değişim*. (N. Saatçioğlu, Çev.). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Callinicos, A. (2011). *Toplum Kuramı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cashman, G. (2013). *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Clausen, M. L. (2017). Islamic State in Yemen An Arrival to Al-Qaeda? *Connections Quarterly Journal*, 1(16), 50-62.
- Clingingsmith, D., Khwaja, A. I. ve Kremer, M. (2009). Estimating the Impact of the Hajj: Religion and Tolerance in Islam's Global Gathering. *The Quarterly Journal of Economics*, 124(3), 1133–1170.
- Cnbc Yemen's Houthis Halt Missile Attacks on Saudi Coalition. (2018). <https://www.cnn.com/2018/11/19/yemens-houthis-halt-missile-attacks-on-saudi-coalition.html>
- Cohen, A. (2018). Forbes Can Iran Crash Oil Markets by Blockading The Strait of Hormuz? <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2018/07/26/can-iran-crash-oil-markets-by-blockading-the-strait-of-hormuz/#22aa911c9694>
- CRS Report. (2018). Congressional Research Service. *Iran's Foreign and Defense Policies*. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>

- Conteh-Morgan, E. (2005). *Collective Political Violence an Introduction to the Theories and Cases of Violent Conflicts*. New York, London: Routledge.
- Coulomb, F. ve Bellais, R. (2008). The Marxist Analysis of War and Military Expenditures between Certainty and Uncertainty. *Defence and Peace Economics*, 19(5), 351–359.
- Craib, I. (2004). *Psikinaliz Nedir?* (A. Kılıçoğlu, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Çaman, E. (2013). Kitleleşme Şiddete–Savaşa Bir Eleştiri Denemesi: Savaşın Teorik Konsepti ve Devlet Tekelinden Çıkan Çatışma Davranışı. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(1).
- Darwin, C. (1976). *Türlerin Kökeni*. (Ö. Ünalın, Çev.) (2.). Ankara: Onur Yayınları.
- Donnelly, J. (2014). Realizm. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, T. Nardin, M. Paterson, J. True (Ed.), (ss. 53-85). İstanbul: Küre Yayınları.
- Eker, S. (2015). Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 2(1), 31–66.
- El Alim, E. (2015). Aljazeera. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/husi-iran-iliskisi-mezhep-kilifli-cikar-ittifaki>
- Erkorkmaz, S. A., Coşkun, G. ve Laçiner, S. (2010). *Yemen Dosyası: Fakirlik ve Terör Kıskacında bir Ülke*. İstanbul: USAK Yayınları.
- Etheredge, L. (2011). *Saudi Arabia and Yemen*. New York, NY: Britannica Educational Pub. in Association with Rosen Educational Services. <http://public.eblib.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=605334>
- Faulkner, N. (2014). *Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberalere*. (T. Öncel, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Flanders Investment and Trade Market Survey. (2018). *The Energy Market in Ukraine*. https://www.flandersinvestmentandtrade.com/export/sites/trade/files/market_studies/Ukrainian%20Energy%20Market.pdf
- Franklin, J. M. ve Hestad, K. (2005). *Ukraine: Presidential Elections 2004 :Report*. Oslo: University of Oslo, Norwegian Centre for Human Rights.

- Fritz, V. (2007). *State-Building: A Comparative Study of Ukraine, Lithuania, Belarus, and Russia*. Budapest ; New York: Central European University Press.
- Fromm, E. (2001). *Yanılsama Zinciri*. (A. Kanat, Çev.). İzmir: İlya Yayınevi.
- Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*, 8(2), 81–117.
- Galtung, J. (2009). Theories of Conflict. *Definitions, Dimensions, Negations, Formations*. Oslo: Transcend.
- Gause, I. G. (2014). Beyond Secterianism the New Middle East Cold-War. *Foreign Policy*, (11), 1-33.
- Gilpin, R. (1999). *War and Change in World Politics*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press.
- Gökalp, Y. (2013). Yemen’de Zeydi-Sünni İlişkilerinin Tarihi Arka Planı. *Mezhep Araştırmaları*, 6 (2), 87-114.
- Hampsher-Monk, I. (2004). *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*. (N. Arat, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Hill, G. (2017). *Yemen Endures: Civil War, Saudi Adventurism and the Future of Arabia*. New York: Oxford University Press.
- Hobsbawm, E. J. (2006). *Kısa 20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Y. Alogan, Çev.). Ankara: Sarmal Yayınevi.
- Huntington, S. P. (2012). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (M. Turan ve C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Okuyan.
- Huwaidin, M. B. (2015). The Security Dilemma in Saudi-Iranian Relations. *Review of History and Political Science*, 3(2). doi:10.15640/rhps.v3n2a8
- İnat, K., Kurt, V., Yegin, A., Gürler, R. T., Özdemir, Ö. B., Özdemirci, A. S. ve Akdoğan, İ. (2016). *İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları* (No: 148). Seta.
- International Alert. (2017). *Russophone Identity in Ukraine in the Context of the Armed Conflict in the East of the Country*. UCIPR. <https://www.international->

alert.org/sites/default/files/Ukraine_RussophoneIdentity_Spreads_EN_2017.pdf

- Jackson, R. (2008). Constructivism and Conflict Resolution. J. Bercovitch, V. Kremenyuk ve I. W. Zartman (Ed.), *The SAGE handbook of conflict resolution* içinde (ss. 172-191). London: Sage.
- Jongberg, K. (2016). *The Conflict in Yemen: Latest Developments*. European Parliament Directorate-General for External Policies.
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570473/EXPO_IDA\(2016\)570473_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570473/EXPO_IDA(2016)570473_EN.pdf)
- Jordan, P. (2013). Transcarpathia–Ukrainian Border Region at the Edge of the EU. Internal and External Representations. *ISPRS-International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, (3), 83–87.
- Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (3. ed.). Chichester: Polity Press.
- Karabulut, B. ve Oğuz, Ş. (2018). Proxy Warfare in Ukraine. *Journal of Defense Sciences/Savunma Bilimleri Dergisi*, 17(1), 75-97.
- Keynoush, B. (2016). *Saudi Arabia and Iran: Friends Or Foes?* Springer.
- Klotz, M. (2017). Russia and the Ukrainian Crisis: A Multiperspective Analysis of Russian Behaviour, by Taking into Account NATO's and the EU's Enlargement. *Croatian International Relations Review*, 23(80), 259-287.
doi:10.1515/cirr-2017-0028
- Knights, M. (2013). The Military Role in Yemen's Protests: Civil-Military Relations in the Tribal Republic. *Journal of Strategic Studies*, 36(2), 261-288.
doi:10.1080/01402390.2012.740660
- Koopmans, R., Statham, P., Giugni, M. ve Passy, F. (Ed.). (2005). *Contested Citizenship: Immigration and Cultural Diversity in Europe*. Social movements, protest, and contention. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Kowalik, T. (2004). *Rosa Luxemburg the Accumulation of Capital*. London: Routledge.
- Lane, D. (2008). The Orange Revolution: ‘People’s Revolution’ or Revolutionary Coup? *The British Journal of Politics and International Relations*, 10(4), 525-549. doi:10.1111/j.1467-856x.2008.00343.x
- Legvold, R. (2014). Managing the New Cold War: What Moscow and Washington can Learn from the Last One. *Foreign Affairs*, 93(4), 74–84.
- Lersch, B. dos S. ve Sarti, J. S. (2014). The Establishment of Foreign Military Bases and the International Distribution of Power. *UFRGS Model United Nations*, 2, 83-135.
- Levi-Strauss, C. (2012). *Yapısal Antropoloji*. (A. Kahiloğulları, Çev.).
- Lind, W. S. ve Nightengale, C. K. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, 22.
- Loveman, C. (2002). Assessing the Phenomenon of Proxy Intervention. *Conflict, Security & Development*, 2(03), 29-48. doi:10.1080/14678800200590618
- Luxemburg, R. (2003). *The Accumulation of Capital*. London; New York: Routledge. <http://www.crcnetbase.com/isbn/9780203361863>
- Mack, R. W. ve Snyder, R. C. (1971). The Analysis of Social Conflict Toward an Overview and Synthesis. *Conflict Resolution: Contributions of the Behavioural Sciences* içinde (ss. 3-35). London: Notre Dame University.
- Marples, D. (2016). Ethnic and Social Composition of Ukraine’s Regions and Voting Patterns. A. Pikulicka-Wilczewska ve R. Sakwa (Ed.), *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives* içinde (ss. 8-18). Bristol, UK: E-International Relations Publishing. <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/2016/06/Ukraine-and-Russia-E-IR-2016.pdf>
- Marx, K. (2011). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2000). *Kapital: Ekonomi Politğin Eleştirisi*. (A. Bilgi, Çev.). Ankara: Sol.

- Matzek, J. (2016). Annexation of Crimea by the Russian Federation. *Policy Paper*.
https://www.politikaspolecnost.cz/wp-content/uploads/2016/01/Matzek_Annexation-of-Crimea_EN.pdf
- Mearsheimer, J. J. (2015). Structural Realism. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Ed.),
International Relations Theories Discipline and Diversity içinde (C. 2, ss. 77-93).
- Menon, R. ve Rumer, E. B. (2015). *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*. Boston Review Originals. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Merriam-webster. (2018). www.merriam-webster.com
- Metin, G. (2012). Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar. A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* içinde (ss. 71-133). İstanbul: Bilgesam.
- Møller, B. (2003). National, Societal and Human Security: Discussion Case Study of the Israel-Palestine Conflict. *Security and Environment in the Mediterranean* içinde (ss. 277–288). Springer.
- Morgenthau, Hans Joachim. (1948). *Politics Among Nations*. New York: Alfred Knopf.
- Morgenthau, H. J. (1973). Six Principles of Political Realism. *Classic Readings in International Relations*, 34–38.
- Nato Bucharest Summit Declaration. (2018).
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm?mode=pressrelease
- Nato Operation Ocean Shield. (2018). <https://mc.nato.int/missions/operation-ocean-shield.aspx>
- Nato The Energy Dimensions of Russia's Annexation of Crimea. (2018).
<https://www.nato.int/docu/review/2014/nato-energy-security-running-on-empty/Ukraine-energy-independence-gas-dependence-on-Russia/EN/index.htm>

- News.un. <https://news.un.org/en/story/2017/03/553212-yemen-brink-famine-warns-un-food-relief-agency-chief-appealing-resources-and>
- Nicholson, M. (1992). *Rationality and the Analysis of International Conflict* (C. 19). Cambridge: Cambridge University Press.
- Oğuz, Ş. (2006). Sermayenin Uluslararasılaşması Sürecinde Mekansal Farklılaşmalar ve Devletin Dönüşümü. D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan, K. R. Yılmaz, Ü. Akçay ve T. Tören (Ed.), *Kapitalizmi Anlamak* içinde (ss. 147-213). Ankara: Dipnot.
- Orkaby, A. (2017). *Beyond the Arab Cold War: The International History of the Yemen Civil War, 1962-68*. Oxford Studies in International History. New York, New York: Oxford University Press.
- Özev, M. H. (2017). Saudi Society and the State: Ideational and Material Basis. *Arab Studies Quarterly*, 39(4), 996–1017.
- Öztürk, Ö. (2006). Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması. D. Yılmaz, F. Akyüz, F. Ercan, K. R. Yılmaz, Ü. Akçay ve T. Tören (Ed.), *Kapitalizmi Anlamak* içinde (ss. 213-277). Ankara: Dipnot.
- Pcr Department of Peace and Conflict Research Definitons. (2018). <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions>
- Pearlman, J. (2011). Telegraph.co.uk.
<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/8895726/US-will-shift-focus-from-Middle-East-to-Asia-Pacific-Barack-Obama-declares.html>
- Peisakhin, L. (2014). *Euro-Maidan Revisited: Causes of Regime Change in Ukraine One Year on*. Wilson Centre.
- Petro, N. N. (2016). Understanding the Other Ukraine Identity and Allegiance in Russophone Ukraine. A. Pikulicka-Wilczewska ve R. Sakwa (Ed.), *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives* içinde (ss. 18-35). Bristol, UK: E-International Relations Publishing.
- Phillips, S. (2011). Yemen: Developmental Dysfunction and Division in a Crisis State. Developmental Leadership Programme.

- Plekhanov, S. M. (2016). Assisted Suicide Internal and External Causes of the Ukrainian Crisis. (J. L. Black, M. Johns ve A. Theriault, Ed.) *The Return of the Cold War: Ukraine, the West and Russia*, Routledge Contemporary Russia and Eastern Europe Series. London ; New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Politico The Coming Wars. (2018). <https://www.politico.eu/blogs/the-coming-wars/2018/01/the-most-valuable-military-real-estate-in-the-world/>
- Pradhan, P. K. (2015). Operation Decisive Storm and Changing Geopolitics in the Gulf. Institute for Defence Studies and Analyses.
- Qiao, L., Xiangsui, W. ve Wang, X. (2002). *Unrestricted Warfare: China's Master Plan to Destroy America*. NewsMax Media, Inc.
- Rutland, P. (2015). An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis. A. Pikulicka-Wilczewska ve R. Sakwa (Ed.), *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives* içinde (ss. 129-140). E-International Relations Publishing.
- Saha, D., Kravchuk, V. ve Movchan, V. (2018). The Impact of the New Kerch Strait Bridge on Ukraine's Trade. Policy Briefing Series. https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2018/03/PB_02_2018_en.pdf
- Sakwa, R. (2015). *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London ; New York: I.B. Tauris.
- Salisbury, P. (2015). Yemen and the Saudi-Iranian Cold War. The Royal Institute of International Affairs.
- Savran, S. (2011). *Kod Adı: Küreselleşme : 21. Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sayari, S. ve Bilgin, H. D. (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sheppard, D. ve Al Orman, A. (2018). Financial Times Saudis Suspend Red Sea Oil Shipments after Tanker Attacks. <https://www.ft.com/content/f0858962-9005-11e8-b639-7680cedcc421>

- SIRPI. (2018). <https://www.sipri.org/databases/milex>
- Simpson, A. W. (2018). Realism Small States and Neutrality. D. Orsi, J. . Avgustine ve M. Nurnus (Ed.), *Realism in Practice: An Appraisal*. içinde (ss. 119-131). Bristol, UK: E-International Relations.
- Spitka, T. (2016). *International Intervention, Identity and Conflict Transformation: Bridges and Walls between Groups*. Routledge Studies in Peace and Conflict Resolution. London New York, NY: Routledge.
- Staleno, I. (2014). "The People's War" and Johan Galtung's Conflict Models. *Revista de Administratie Publica si Politici Sociale*, 12(1), 69.
- Stewart, F. (2008). *Horizontal Inequalities and Conflict Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Summerfield, D. (2000). Conflict and Health: War and Mental Health: A Brief Overview. *BMJ: British Medical Journal*, 321(7255), 232-235.
- Şahin, T. Y. (2011). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Kitap.
- Şahin, Y. (2013). Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(1).
- TDK. (2018). www.tdk.gov.tr
- Terrill, W. A. (2012). The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security. M. Tyler ve A. M. Boone (Ed.), *Rivalry in the Middle East* içinde (ss. 1-53). Hauppauge: Nova Science Publishers, Inc.
- The Guardian Doctors: Yushchenko was Poisoned. (2018). <https://www.theguardian.com/world/2004/dec/11/ukraine>
- The Research and Evidence Facility (REF). (2017). *Migration Between the Horn of Africa and Yemen A Study of Puntland, Djibouti and Yemen*. EU Emergency Trust Fund for Africa.
- Thomas, C. (2017). *Arms Sales in the Middle East*. Congressional Research Service.
- Toffler, H. (1993). *War and Anti-War Survival at the Dawn of the 21st Century*. Boston: Little Brown Company.

- Treisman, D. (2016). Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin. *Foreign Affairs*, 95, 47.
- Turner, S. (2009). Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/LanguagesUndefined. *Asian Perspective*, 39(1), 159-184.
- Tüysüzoğlu, G. (2011). Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3).
- Ucdp. (2018). <http://ucdp.uu.se/>
- Ukrcensus.gov.ua. (2018). <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>
- US Energy Information Administration. (2017). Country Analysis Brief: Saudi Arabia. Independent Statistics and Analysis. https://www.connaissancedesenergies.org/sites/default/files/pdfptvue/saudi_arabia.pdf
- UNHCR. (2015). <https://www.unhcr.org/partners/donors/561cf4239/yemen-situation-regional-refugee-migrant-response-plan-october-december.html?query=yemen>
- Van der Dennen, J. M. G. (1995). *The Origin of War: The Evolution of a Male-Coalitional Reproductive Strategy*. Origin Press.
- Volkan, V. D. ve Sinclair, C. (1997). *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism* (C. 1). Farrar, Straus and Giroux New York.
- Wahl, J. ve Trautmann, I. (2012). The Neolithic Massacre at Talheim. R. J. Schulting ve L. Fibiger (Ed.), *Sticks, Stones, and Broken Bones* içinde (ss. 77-100). Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:osobl/9780199573066.003.0005
- Wallerstein, I. M. (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. (E. Abadoğlu ve N. Ersoy, Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishin Company.

- Waltz, Kenneth N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615–628.
- Waltz, Kenneth Neal. (2001). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York, NY: Columbia Univ. Press.
- Wendt, A. E. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 41(3), 335–370.
- White, S. ve McAllister, I. (2009). Rethinking the ‘Orange Revolution’. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 25(2-3), 227-254. doi:10.1080/13523270902903947
- World Bank. <https://data.worldbank.org/country/ukraine?view=chart>
- World Nuclear Nuclear Power in Ukraine. (2018). <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/ukraine.aspx>
- Wright, Q. (1951). *A Study of War*. London: Cambridge University Press.
- Yalçinkaya, H. (2008). *Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kuramı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yekelchik, S. (2015). *The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- Žižek, S. (2004). *Lenin Üzerine*. İstanbul: Encore.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mehmet Emin YÜNCE

Doğum Yeri : Diyarbakır

Doğum Yılı : 1989

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise (2003-2007) : Elazığ Anadolu Lisesi

Lisans (2009-2013) : Polis Akademisi

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2015-Devam Ediyor: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi